

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

Mindaugas Brazauskas

KULTŪRINIAI SLUOKSNIAI KAIP ŠALTINIS KLAIPĖDOS XVI–XVIII A.
INFRASTRUKTŪROS IR URBANISTIKOS RAIDOS TYRIMUI

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, istorija (05H)

Klaipėda, 2011

TURINYS

Ivadas	4
1. Klaipėdos senojo miesto archeologijos problemos	10
1.1. Klaipėdos senojo miesto raida mokslinėje komunikacijoje	10
1.2. Naujųjų laikų archeologijos problemos	13
1.3. Klaipėdos senojo miesto archeologinio tyrimo teorija ir metodologija	20
1.3.1. Kultūrinių sluoksnių stratigrafija	20
1.3.2. Bihevioristinės archeologijos teorija	23
1.3.3. Dendrochronologijos datavimo metodas archeologijoje	25
1.3.4. Kultūros evoliucijos ir pasaulio sistemos teorijos archeologijoje	28
2. Klaipėdos senamiesčio dendrochronologija	37
2.1. Dendrochronologiškai datuotos Klaipėdos senamiesčio archeologinės struktūros	39
2.1.1. Sklypo tarp Tomo, Didžioji vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje kultūrinių sluoksnių datavimas archeologijos duomenimis	39
2.1.2. Kultūriniai sluoksniai sklype Teatro g. 7, Klaipėda, archeologijos ataskaitų duomenimis	43
2.1.3. Kultūriniai sluoksniai ir dendrochronologiškai datuoti ažuolo bandiniai iš sklypo Žvejų g. 3, Klaipėda	44
2.1.4. Kultūriniai sluoksniai ir struktūros Kurpių g. 3, Klaipėda, sklype	44
2.2. Dendroarcheologinio Klaipėdos senamiesčio sklypų tyrimo rezultatai	46
2.2.1. Klaipėdos ažuolo medienos datavimo precizija ir chronologinis pasiskirstymas	46
2.2.2. Ažuolo medienos kaita XVI–XVIII a. Klaipėdos kultūriniame sluoksnyje	49
3. Klaipėdos senamiesčio pastatų chronologija	51
3.1. Klaipėdos medinių pastatų tipologija ir chronologija	51
3.2. XVI–XVIII a. Klaipėdos medinių pastatų konstrukcinė raida	54
3.3. Mūrinių pastatų Klaipėdos senamiestyje chronologinės problemos	59
4. XVI–XVIII a. Klaipėdos kultūrinis sluoksnis	62
4.1. Klaipėdos senojo miesto stratigrafijos tyrimai	62

4.2. Klaipėdos miesto gaisrų istorija	65
4.3. Klaipėdos senojo miesto kultūrinio sluoksnio sandara bei datavimas	67
5. Klaipėdos senojo miesto planinė raida	71
5.1. XVI–XVIII a. Klaipėdos miesto planinės struktūros kilmė	72
5.2. XVI a. Klaipėdos planas: viduraamžiška lokacija ar renesansinis idealus miestas	74
Išvados	81
Literatūra ir šaltiniai	84
Priedai	91

Išvadas

Disertacinio darbo pavadinimas byloja, kad pagrindinė tyrimo ašis yra Klaipėdos kultūriniai sluoksniai. Vis dėlto kultūriniai sluoksniai ar kultūrinis sluoksnis? Kelių šimtmečių praeities materialinė sankaupa byloja apie vientisą kultūrinį sluoksnį, datuojamą, pvz., XVI – XVIII a, o jo skirstymas į kelis kultūrinius sluoksnius jau rodo mokslinį siekį išskaidyti vientisą struktūrą į detalesnius vienetus, kurie žymi bendrus praeities kultūros atskirties taškus.

Kultūrinis sluoksnis bei jo materialinė sankaupa – tai pagrindinis archeologijos mokslo šaltinis. Šis, visuotinai suprantamas, materialus, pamečiui susiformavęs praeityje vykusiu įvykių kultūrinis klotas yra sudėtingas tiek savo struktūra, tiek savo sankaupa. Jis tiek pat sudėtingas, kiek sudėtinga yra dabartinė socialinė visuomenės struktūra. Nors pagal mokslo klasifikatorių archeologija priskiriama humanitariniams mokslams, bet tiriamasis objektas bei metodai yra artimesni socialiniam mokslui. Archeologija tiria praeities kultūrą, kurią keitė bei įtakojo vidiniai socialiniai veiksniai. Pastarieji gali būti nulemti apčiuopiamų ir objektyvių pokyčių, kaip kad kardinaliai pasikeitus ekonominei situacijai, kasdienoje pagausėja retesnių buities apyvokos reikmenų, tolimųjų kraštų kilmės maisto produktų, kurie vienu ar kitu būdu atsekami ir fiksuojami kultūriniame sluoksnyje. Taip pat tenka sutikti, kad chronologiškai apibrėžto laikotarpio praeities archeologinis interpretavimas yra limituotas. Archeologijoje naudojama argumentacija grindžiama randamų / stebimų fenomenų dažnumu (t. y. kiekybinis faktorius) arba unikalių elementų išryškinimu (t. y. kokybinis faktorius). Galiausia – archeologijos antriniuose bei tretiniuose tekstuose susipina materialinės kultūros statiškieji objektai, t. y. archeologiniai radiniai bei struktūros ir archeologo suformuoti subjektyvūs argumentai, sudarantys pagrindą praeities kultūros tyrimo diskusijai. Pavyzdžiui, XVII a. buitį atspindintys archeologiniai radiniai sieja tiek naujas maisto ruošimo technologijas, kurias gali žymėti aptinkami pavieniai naujų indų tipai bei importuoti maisto produktai, tiek jau žinoma masinė archeologinė medžiaga, toliau liudijanti maisto gaminamo tradicijos tęstinumą. Tačiau net ir šiame pavyzdyje jau galima atsekti archeologo siekį skirti, kas yra priskirtina kultūrinės tradicijos tęstinumui, o kas jau moderniems aspektams pasirinktu archeologiniu laikotarpiu.

Praeities kultūros skaidymas yra įvairus, o jo pobūdis yra glaudžiai susijęs su moksliniu tyrėjo interesu. Kultūrinis sluoksnius gali būti išskaidytas trimatėje erdvėje. Horizontalioje plokštumoje – pagal ikonografiją ar archeologinių tyrinėjimų metu fiksuotus archeologinės perkastos planus, o vertikalioje plokštumoje – pagal stratigrafinę, skirtingu laikotarpiu susiformavusių kultūrinių sluoksnių visumą, pradedant apatine, t. y. seniausia sankloda, ir palaipsniui iki siekiančio dabartinius laikus viršutinio horizonto. Senamiesčiuose maždaug aiškūs du plano dėmenys – pirminis paviršius bei dabartinis lygmuo, o tarpiniai elementai išryškėja jau archeologiniame tyrime. Iš vienos pusės kultūrinio sluoksnio tyrimo rutina yra gana paprasta – pakanka išanalizuoti archeologines struktūras, archeologinius radinius, istorinius šaltinius ir sudaromas sklypo / kvartalo / senamiesčio kultūros vaizdas. Tačiau archeologinės kultūros visumos pažinimas yra tik pirmasis etapas. Tokio pat svarbumo uždavinys yra ir kultūros pokyčių priežasčių analizė bei iš to kylanti diskusija. Kitaip tariant, vietoj archeologinės medžiagos katalogizavimo ir siekio atskleisti, „kas tai yra?“ archeologinėje medžiagoje (nesvarbu, ar tyrinėjamas archeologinis radinys, ar objektas, ar regionas), XXI a. Lietuvos archeologijoje palaipsniui reikšmę turėtų įgauti priežastinis tyrimas, kurio siekis tirti, „kodėl taip yra?“ archeologiniuose radiniuose bei struktūrose, užfiksuotose archeologinių tyrinėjimų metu.

Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus fonduose šiuo metu sukaupta per 55 000 vienetų archeologinių radinių, aptiktų Klaipėdos senamiesčio archeologinių tyrinėjimų metu. Šie radiniai iliustruoja Klaipėdos senamiesčio, Friedricho, Krūmamiesčio, Vičių priemiesčių bei piliavietės materialinę kultūrą ir yra didžiulė mokslinių duomenų sankaupa, kurios tyrinėjimai suponuoja istorinio miesto raidos studijų lauką. Ypač pastaraisiais metais sparčiai gausėjantys archeologiniai duomenys leidžia papildyti Klaipėdos problematiką tyrinėjusių archeologų įžvalgas. Pagrindiniai Klaipėdos miesto XVI–XVIII a. istorinės raidos akcentai archeologijos duomenimis daugiausia perteikti V. Žulkaus (Žulkus, 1988š; Žulkus, 1991; Žulkus, 2002) darbuose, kurie yra paremti istorijos ir archeologijos šaltinių sinteze, pagrįsti archeologinės medžiagos tipologinės chronologijos tyrimais, juose galima išvelgti kultūros evoliucijos teorijos liniją. Apskritai šių studijų turinys liudija, kad esamu metu Klaipėdos archeologinės medžiagos pažinimas yra pakankamas ir gerai iliustruotas.

Kaip ir kitų miestų, Klaipėdos raidai darė įtaką: apibrėžta planinė struktūra, prekyba, amatai, gaisrai bei miesto pastatų statybos evoliucija ir daugelis kitų, daugiau ar mažiau žinomų, istorinių bei kultūrinių faktorių. Archeologiniuose miesto tyrimuose galima būtų tradiciškai apsiriboti evoliucine vidinių priežasčių analize, kurioje natūraliai

įsikomponuoja gana provincialus Klaipėdos miesto egzistavimas XVI–XVII a. ir kokybinis bei kiekybinis prekybos išaugimas, statybos technologiniai pokyčiai bei infrastruktūros kaita XVIII a. viduryje. Tačiau istorinių laikų archeologinis medžiaginės praeities kultūros pažinimas yra platesnis ir sudėtingesnis nei vaizdas, siūlomas kultūros evoliucijos teorijos. Naujųjų laikų archeologijos objektas ne tik įtraukia į save gretutinių mokslo šakų (pvz., istorijos, sociologijos, ekonomikos, gamtos bei fizinių mokslo) rezultatus, bet ir sudaro prielaidas adaptuoti kitose šakose taikomas teorijas.

Disertacinio darbo naujumas. Rengiant šią disertaciją dažnai darbo konsultantams kildavo vykdomo tyrimo naujumo klausimas, nes dalis panaudotų duomenų jau ir taip yra žinomi tiek Klaipėdos istorijos bei archeologijos tyrėjams, tiek prieinami plačiajai visuomenei publikuotuose V. Žulkaus darbuose (Žulkus, 1991; Žulkus, 2002).

Rengiant disertacijos tekstą, buvo laikomasi požiūrio, jog esamu metu Lietuvos archeologijoje vyrauja mokslinė nuostata, kuria siekiama viešinti naujus ir nežinomus archeologinius šaltinius, išryškinti faktus, tačiau retai bandoma pagrįsti pačių archeologijos ir gretutiniuose šaltiniuose minimų faktų kaitos priežastis. Kaip jau buvo minėta, yra atsekamas dominuojantis archeologijos studijoje klausimas „*kas tai yra?*“, o ne „*kodėl taip yra?*“.

Šiame kontekste yra neaiški istorinių laikų archeologijos mokslo reikšmė, inovatyvumas ir rezultatų originalumas istorijos bei gretutinių mokslo šakų atžvilgiu. Tai atsiskleidžia pradedant XVI–XVIII a. laikotarpio įvardijimo problematikoje (t. y. vėlyvieji viduramžiai – naujieji laikai ar istorinė archeologija) ir baigiant archeologijos teorijos taikymo praktika, nes pagrindinės kultūrinės raidos gairės yra paremtos istorijos šaltiniais. Skirtingai nei ankstesniuose tyrinėjimuose, šiame darbe siekiama atsiriboti nuo istorijos ir archeologijos šaltinių sintezės ir kultūros evoliucijos teorijos, o materialinės kultūros kaitos priežastis sieti su marksistine pasaulio sistemos teorija. Istoriniai duomenys yra pagalbinis šaltinis, o ne esminis tyrimo pobūdį lemiantis veiksnys.

Kultūrinio sluoksnio ir jo materialios sankaupos analizė vargu ar gali būti objektyvi, jei remiamasi vien asmeniniais pastebėjimais bei įžvalgomis. Kultūrinį sluoksnį skaidant į smulkesnius chronologinius vienetų verta pasiremti bihevioristine ir archeologinės stratigrafijos teorijomis. Bihevioristinė archeologijos teorija šiame darbe atskleidžia kultūros ir kultūrinio sluoksnio formavimosi procesus, vertinančius archeologinių artefaktų informatyvumą bei reikšmę istorinių laikų archeologijos objekto datavimui. Archeologinės stratigrafijos teorija pasitarnauja kultūrinio sluoksnio formavimosi procesų

pažinimui. Pagal ją, pagrindinis tyrimo interesas sutelkiamas ne ties kultūrinio sluoksnio artefaktų sankaupos tyrimu, o ties tarpsluoksnių ypatingosiomis struktūromis, kurioms yra priskiriami pastatai ir gaisrai. Jei gaisrų datos yra žinomos iš istorinių šaltinių – tai pastatų statyba nustatoma datuojant panaudotą jų statybai medieną. Tokiu būdu, išskirtinis vaidmuo tenka dendrochronologinio datavimo metodui, suteikiančiam kultūriniam sluoksniui istorines datas. Dendrochronologinė ažuolo medienos skalė, kurios pagrindu galima datuoti visus archeologinius artefaktus, kuriose panaudota ažuolo mediena, yra sudaryta šio darbo autoriaus.

Taigi, archeologinis istorinių laikų miesto tyrimas, kuris remiasi keliomis teorijomis, dendrochronologiniu datavimo metodu, siekia atskleisti kultūrinio sluoksnio sudėties formavimosi priežastinius aspektus yra naujas reiškinys miestų archeologijoje. Analogiškų studijų, kurių pagrindu būtų galima pasiremti ar diskutuoti, nėra. Archeologinėje literatūroje, nagrinėjančioje miestų archeologijos Baltijos jūros regione problematiką, dažniausiai vyrauja miestų raidos tyrimas iki XVI a. Tai betarpiškai siejasi su turimais archeologijos šaltiniais, iš kurių lemiamu veiksniu galima įvardinti kultūrinių sluoksnių, vėlesnių nei XVI a., buvimo bei jo informatyvumo faktorių. Miestuose, kur dabar stovintys pastatai siekia viduramžių pabaigą, ties jais kultūrinių sluoksnių formavimosi procesas yra sustojęs. Kartu su juo nutrūksta archeologų mokslinis interesas, kuomet vėlesni amžiai paliekami kitų mokslo šakų profesionalams. Klaipėdą iš bendro Baltijos jūros regiono konteksto išskiria jos XVI–XVII a. provincialus egzistavimas, lydimas vėlyvo mūrinės statybos išplitimo XVIII a. Tai išsaugojo XVI–XVII a. kultūrinį sluoksnį ir sudaro prielaidas archeologiniais metodais vystyti kompleksinį, visą dabartinį senamiestį apimantį, naujųjų laikų miesto kultūrinio sluoksnio sandaros tyrimą, kuris kituose Baltijos jūros regiono miestuose galimas tik fragmentiškai.

Objektas. Klaipėdos senamiesčio, t. y. centrinės Klaipėdos miesto dalies, šiaurės vakarų – pietryčių kryptimi įrėmintos Danės upės bei Didžiosios vandens gatvės, o pietvakarių – šiaurės rytų kryptimi – Teatro gatvės bei Jono kalnelio – XVII–XVIII a. miesto gynybinio bastiono liekanų, kultūrinis sluoksnis, jo sandara bei datavimas.

Disertacinio darbo tikslas. Remiantis stratigrafijos, dendrochronologijos metodais bei biheavioristine ir modernaus pasaulio teorijomis, naujai įvertinti XVI–XVIII a. Klaipėdos senojo miesto raidai dariusius įtaką faktorius ir juos susieti su kultūriniame sluoksnyje aptinkamomis pastatų struktūromis.

Darbo uždaviniai. Siekiant išsikelti tikslo sprendžiami 4 pagrindiniai uždaviniai:

1. Apibendrinti dendrochronologinių tyrimų duomenis ir atskleisti Klaipėdos medinės ir mūrinės statybos raidos etapus.
2. Atskleisti Klaipėdos senojo miesto kultūrinių sluoksnių formavimosi dėsningumus, kurie vertinami stratigrafijos bei bihevioristinės archeologijos teorijų atžvilgiu.
3. XVI–XVIII a. Klaipėdos senojo miesto kultūrinio sluoksnio bei archeologinių struktūrų raidą atskleisti pasaulio sistemos teorijos atžvilgiu.
4. Įvertinti planinę XVI–XVII a. Klaipėdos senamiesčio urbanistinę struktūrą bei jos susiformavimą naujųjų laikų kontekste.

Ginamieji teiginiai:

- 1) Naujųjų laikų archeologijoje neišvengiamas įvairių mokslo šakų taikomų metodų ir rezultatų gretinimas. Tuo tarpu naujieji laikai yra palyginti nauja archeologinio tyrimo sritis Lietuvoje, kurioje greta būdingų archeologijos tyrimo problemų vis dar aktualios istorinės periodizacijos terminijos, archeologijos teorijų taikymo bei archeologijos mokslo pozicijos istorijos ir kitų gretutinių mokslo šakų atžvilgiu problemos.
- 2) Istorinių laikų miestuose kultūrinio sluoksnio tyrimas tradiciškai remiasi kultūrinio sluoksnio sankaupos analize. Siekiant maksimalaus archeologinių ir kitų gretutinių mokslo šakų gretinimo, kultūrinio sluoksnio sandaros tyrimas perspektyviausias mokslinį interesą sutelkiant ne į jo sankaupos turinį, o archeologiniuose šaltiniuose fiksuojamus tarp sluoksnius (t. y. ypatinguosius paviršius). Pastaruosius galima tiksliai datuoti, o tarp jų esama materiali archeologinių artefaktų sankaupa vertintina kaip konkrečiame istoriniame etape egzistavusios kultūros visuma (pvz., 1540–1678 m. Klaipėdos miesto materialinė kultūra).
- 3) Archeologiniame tyrime svarbios visos kultūrinio sluoksnio sandaros dalys (t. y. tarp sluoksniai, sankaupos, aptinkti archeologiniai artefaktai), tačiau vyraujantis kultūriniame sluoksnyje susikaupusio depozito tyrimas veda link kultūros evoliucijos teorijos požiūrio, kuriame kryptinga materialinės kultūros dinamika menkai siejama su istorinių įvykių chronologija. Pasaulio sistemos teorija yra perspektyvesnė naujųjų laikų miestų archeologijos tyrimuose. Ji eliminuoja epizodiškus vietinius kultūros transformacijos epizodus, o

materialios kultūros sandarą vertina globalaus kapitalo judėjimo kontekste.

- 4) Kultūrinis sluoksnis skaidomas vertikaliai (t. y. stratigrafinis tyrimas) bei horizontaliai (t. y. planas). Konkrečiu istoriniu momentu užgimusi Klaipėdos miesto planinė struktūra sudaro kultūrinio sluoksnio planinį karkasą, kuris su nedideliais svyravimais seka miesto raidą nuo XVI a. iki šių dienų. Klaipėdos miesto individualių sklypų užstatymas ir pagrindinių – šalutinių gatvių problematika yra analizuotos temos archeologinėse studijose, tačiau jose nėra vertinama miesto planinės struktūra naujų laikų kontekste. Neturintis viduramžiškos preliudijos XVI a. naujai suformuotas Klaipėdos miesto planas, realizuotas naujomis miesto planavimo teorinėmis traktuotėmis, yra unikalus naujų laikų projektas Baltijos jūros regione.

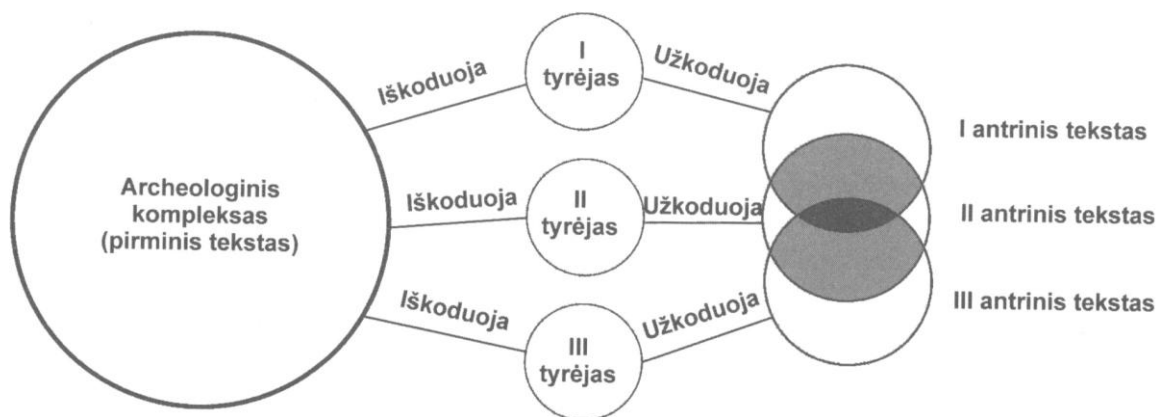
Darbo struktūra. Šį darbą sudaro įvadas, tiriamoji analitinė dalis, išvados, tekste panaudotų šaltinių ir literatūros sąrašas bei priedai. Dėstomoji dalis yra suskirstyta į penkis skyrius. Pirmajame skyriuje yra aptariamos pagrindinės naujų laikų archeologijos problemos, kurios apima praeities objektyvaus pažinimo siekį, išryškėjantį gretinant gretutinių mokslo šakų tyrimų rezultatus, naujų laikų periodizacijos bei archeologijos teorijų taikymo problematiką ir pagrindinius, taikomus šiame darbe, teorinius metodologinius įrankius (t. y. kultūrinių sluoksnių stratigrafijos teoriją, biheivoristinės archeologijos teoriją, kultūros evoliucijos teoriją, pasaulio sistemos teoriją bei dendrochronologijos metodą). Antrajame nagrinėjama Klaipėdos dendrochronologija, kurioje apžvelgiama dendrochronologiniams tyrimams paimtų mėginių archeologinių šaltinių medžiaga, nagrinėjama analizuotos ažuolo medienos datavimo tikslumas bei chronologinis pasiskirstymas XVI–XVIII a. kultūriniame sluoksnyje. Trečiajame skyriuje aptariama Klaipėdos pastatų, kurie tuo pat metu yra priskiriami kultūrinio sluoksnio tarp sluoksnio kategorijai, raida nuo medinio link mūrinio pastato tipo. Ketvirtajame - detalizuojamas XVI–XVIII a. Klaipėdos senojo miesto kultūrinis sluoksnis, kurio sandara teoriniame lygmenyje yra skaidoma pagal gaisrų ir pastatų raidos duomenis ir siejama su pasaulio sistemos teorija. Penktajame skyriuje apžvelgiama pagrindinio dėmes, t. y. miesto plano struktūros sandara naujų laikų miestų planavimo kontekste. Disertacijoje išnagrinėtos medžiagos apibendrinimai pateikiami išvadose.

1. Klaipėdos senojo miesto archeologijos problemos

1.1. Klaipėdos senojo miesto raida mokslinėje komunikacijoje

Istorinių laikų miestus tyrinėja įvairiose mokslo šakose dirbantys mokslininkai: architektai, urbanistai, istorikai, archeologai ir kt., ir tai, be abejo, atsispindi Klaipėdos tyrinėjimuose. Skirtingi tyrimo šaltiniai, teorijos, metodai, nelygiaverčiai mokslo šakų rezultatai bei išvalgos suponuoja kiekvieno vėlesnio tyrimo inovacijos bei naujumo problemą. Įvairių mokslo šakų tyrimai palaipsniui skatina tarpdisciplininio požiūrio, tiriamo objekto atžvilgiu, poreikį, suponuoja interesą įvairiapusiškai įtraukti kitose studijose pasireiškiančias mokslines išvalgas bei gausėjančius pirminius ir antrinius šaltinius.

R. Laužikas, nagrinėdamas archeologijos, kaip komunikacijos, problematiką, pateikia teorinį modelį, kuriuo atskleidžiama, kaip skirtingų tyrėjų rezultatai bei įdirbis antriniuose tekstuose priartėja prie mokslinio objektyvumo. Anot jo, skaitant tą patį pirminį tekstą (archeologinį kompleksą) ir pasinaudojant skirtinga asmenine patirtimi gaunami skirtingi, tačiau tarpusavyje susiję antriniai tekstai. Sutinkama, kad jau pirminių archeologijos šaltinių lygmenyje yra prarandama dalis informacijos, tačiau jos objektyvumą žymi kelių antrinių tekstų sankirta (Laužikas, 2007, 40–41) (žr. **1 pav.**).

1 pav. Pirminio ir antrinio tekstų objektyvumo santykis archeologijoje (pagal R. Laužikas, 2007, 41).

R. Laužiko schemeje įvardytas pirminis tekstas (t. y. archeologinis kompleksas) XVI–XVIII a. Klaipėdos miesto atveju yra platesnis. Greta archeologijos čia rikiuojasi

istoriniai, ikonografiniai, architektūriniai, meniniai ir kiti šaltiniai, o juos analizuojantys tyrėjai aritmetine progresija daugina antrinių, tarpusavyje persidengiančių tekstų bazę.

Klaipėdos XVI–XVIII a. pirminių istorinių šaltinių problema yra akivaizdi. Neturint Klaipėdos miesto archyvo, fragmentiški istoriniai duomenys yra atsekami bei atkartojami antrinėse studijose. Viena nuosekliausių ir plačiausiai naudojamų yra J. Sembritzki XX a. pradžioje išleista Klaipėdos istorija, lietuvių kalba perleista 2002 ir 2004 metais (Zembrickis, 2002; Zembrickis, 2004). Istorinių šaltinių viešinimu bei plačiu chronologiniu tyrimu jai nenusileidžia G. Willoweit darbas, analizuojantis Klaipėdos ūkio istoriją (Willoweit, 1958š). Be šių dviejų autorių, nuosekli Klaipėdos miesto bei pilies istorinė raida, remiantis istoriografija bei naujausiais archeologijos duomenimis, yra perteikta V. Safronovo studijoje (Safronovas, 2002).

Vis dėlto kitose, Klaipėdos istorijos problemas nagrinėjančiose, istorijos studijose, pasižyminčiose istorinių šaltinių viešinimu, atsekamas jau siauresnis chronologinis arba dalykinis tyrimo pobūdis: B. Jähning aptaria sakralinės topografijos raidą Klaipėdoje viduramžiais ir naujaisiais laikais (Jähning, 1994, 17–30), A. Groth nagrinėja XVII–XVIII a. Klaipėdos jūrinę prekybą bei jos sudėtį (Groth, 1996; Groth, 2001, 5–16) ir kt. Naujausiuose istorikų darbuose, besiremiančiuose jau esamų pirminių ir antrinių istorinių šaltinių baze, Klaipėdos raidos aspektai yra vis papildomi naujomis išvalgomis. A. Baublys siūlo pažvelgti į Klaipėdą ne vien per lietuvių ir vokiečių tradicinėje istoriografijoje nusistovėjusią santykių prizmę, bet į šią dviejų tautinių grupių terpę įtraukti žydų bendruomenę, lenkų grupę, išeivius iš Austrijos, kuršių autochtonus, škotų bei anglų bendruomenes, o per prekybinius interesus – olandų, danų ir Skandinavijos pirklius bei amatininkus (Baublys, 2008, 9–24). D. Elertas analizuoja Klaipėdos prekybinius kontaktus bei jų intensyvumą pagal turimą 1642–1822 m. laikotarpio Klaipėdos pirklių gildijos sąrašą (Elertas, 2005, 84–106). J. Žukas aptaria jūrinių laivų statybos Klaipėdoje 1252–1525 m. laikotarpiu prielaidas bei faktus (Žukas, 2005, 70–83).

Architektūriniai, kartografiniai, ikonografiniai šaltiniai sudaro atskirą Klaipėdos senamiesčio raidos pirminių ir antrinių šaltinių grupę. Publikuoti Klaipėdos planai bei piešiniai, pavyzdžiui, Klaipėdos miesto raidos planas (Forstreuter, Stoob, 1979), 1623–1630 m. miesto, pilies ir apylinkių plano schema (Miškinis, 1979), Klaipėdos graviūra iš K. Hartnoch veikalo „Senoji ir naujoji Prūsija“ (1684 m.), J. Narūnavičiaus–Naronskio Klaipėdos miesto vaizdas (1670 m.), XVII a. vid. Klaipėdos planas–piešinys (Bumblauskas, 2005, 396–397), XVII–XVIII a. Klaipėdos miesto ir pilies bastioninių įtvirtinimų bei jų projektų planai (Šliogeris, 1982, 13–22), gyvenamųjų namų ir sandėlių

fasadų piešinys dabartinėje Žvejų gatvėje (1624 m.) (Tatoris, 1994, 136), XVIII a. pradžios Klaipėdos miesto planas (Miškinis, 1991, 19–36) ir kt., sudaro pagrindą urbanistikos, meno istorijos bei architektūros raidos tyrimui.

A. Miškinio studijose (Miškinis, 1979, 19–36; Lietuvos, 1987; Lietuvos, 1994; Miškinis, 1991) apžvelgti įvairūs Klaipėdos urbanistinės raidos aspektai sudarė prielaidas apibendrintai XVI–XVIII a. Klaipėdos architektūrinės bei urbanistinės raidos tendencijų analizei. Ji įvairiapusiškai pristatyta J. Tatorio monografijoje (Tatoris, 1994). Be A. Miškinio bei J. Tatorio, Klaipėdos miesto bei pilies fortifikaciją yra tyrinėjęs V. Šliogeris (Šliogeris, 1982, 13–22; Šliogeris, 2001, 81–102).

Pirminiai archeologiniai Klaipėdos senamiesčio šaltiniai pradėti kaupti nuo 1970 m. Jų pradžią liudija pirmieji inžinerinių kasinėjimų metu atlikti archeologijos žvalgymai Klaipėdos senamiestyje (Žulkus, 1985š), o jau pradedant 1975 m. – sistemingi tyrimai (Žulkus, 2002, 11). Klaipėdos senamiestį yra kasinėję E. Paleckis, V. Žulkus, J. Genys, R. Sprainaitis, kiek vėliau – V. Bračiulis, R. Bračiulienė, I. Masiulienė, M. Brazauskas, R. Jarockis, G. Zabiela, R. Songailaitė.

Nuosekli Klaipėdos miesto raida archeologijos duomenimis yra išanalizuota V. Žulkaus darbuose. Pradedant 1982 m. pasirodžiusiomis V. Žulkaus publikacijomis (Žulkus, 1982, 6–12; Žulkus, 1982a, 24–26), Klaipėdos archeologiniai šaltiniai tapo sudėtinė Klaipėdos miesto raidos vaizdo dalimi (Žulkus, 1988š; Žulkus, 1991; Žulkus, 1994, 5–16; Žulkus, 2002).

Kiti Klaipėdos archeologijos tyrinėjimai jau tik daugiau ar mažiau papildo V. Žulkaus suformuotą antrinių šaltinių archeologijos mokslinę bazę. Pavyzdžiui, nagrinėjama statybinės keramikos tipologija (Genys, 1984, 53–58; Žulkus, 1979, 37–43), kultūrinių sluoksnių sandara (Žulkus, 1982a, 6–12; Brazauskas, 2008, 8–21), Klaipėdos senamiesčio bei priemiesčių raida (Genys, 1988, 25–32; Masiulienė, 2010; Žulkus, 1988š; Žulkus, 1991; Žulkus, 1994, 5–16; Žulkus, 2002). Pastaraisiais metais Klaipėdos miesto archeologiją tyrinėjančių archeologų ratas ženkliai išsiplėtė, o nagrinėjamos temos apima praktiškai visas esmines archeologinių šaltinių sritis*.

* „Viduramžių ir Naujųjų laikų miestietiškos kultūros tyrinėjimų aspektai (archeologijos duomenimis)“: II-oji respublikinė mokslinė konferencija. Klaipėda, 2009 m. lapkričio 12 – 13 d.: BRAČIULIENĖ, R. „Klaipėdiečių apavas XVI – XVII a.“; BRAZAUSKAS, M. „Statinės Klaipėdos senajame mieste: nuo prekybos iki pastatų archeologijos“; KULIKAUSKYTĖ, I. „Kaolininės pyptutės Klaipėdos XVII–XIX a. kultūriniuose sluoksniuose, naujausių tyrinėjimų duomenimis“; MASIULIENĖ, I. „Kultūriniai-prekybiniai ryšiai XVI–XVIII a. Klaipėdoje: keramikos tyrimų duomenimis“; NABAŽAITĖ, R. „Religiniai siužetai Klaipėdos XV a. pabaigos – XVII a. kokliuose“; ŠIMKUTĖ, I. „XVI–XIX a. Klaipėdos miestiečių gyvenamosios atspindžiai remiantis stiklo butelių tyrimais“.

Klaipėdos pirminių istorinių–ikonografinių šaltinių viešinimo darbas iš esmės yra baigtas, o iki šiol nežinomų pirminių šaltinių gausinimas lieka perspektyvus archeologijoje. Šiuo metu XVI–XVIII a. Klaipėdos raida bei jos ypatumai atsiskleidžia studijuojant antrinius šaltinius, suformuotus skirtingose mokslo šakose dirbusių tyrėjų, o operuojami pirminiai šaltiniai neleidžia išskirti kurios nors vienos pirmaujančios mokslo šakos. Dėl šios priežasties objektyvus Klaipėdos miesto kultūrinės raidos vaizdas išryškėja vien tarpdisciplininėje tyrinėjimų komunikacijoje, kurioje vyraujanti antrinių šaltinių (t. y. archeologinių, istorinių, urbanistinių, ikonografinių ir kt.) visuma, kompensuoja pirminių šaltinių trūkumą, o antriniuose šaltiniuose panaudoti fragmentiški duomenys sudaro prielaidas dedukciniu metodu užpildyti trūkstamas informacijos spragas.

1.2. Naujųjų laikų archeologijos problemos

Istorinių laikų archeologijos problema

Istorinių laikų archeologijos mokslo problematika Lietuvoje atsiskleidžia panagrinėjus tiek bendrinėje sampratoje vyraujančią „archeologijos“ sąvokos lauką, tiek pozicijas mokslinėse studijose.

Lietuvių kalbos žodyne terminas „archeologija“ aiškinamas kaip „mokslas, kuris tyrinėja istorinę visuomenės (tautų) praeitį iš senienų (darbo įrankių, ginklų, gyvenviečių, piliakalnių, kapų ir pan.)“ (Lietuvių kalbos žodynas, www.lkz.lt, prieiga 2010–04–09). Tarptautinių žodžių žodyne archeologijos terminas pristatomas kaip istorijos šaka, tirianti žmonijos praeitį iš iškastų materialinės kultūros liekanų nuo žmonių atsiradimo Žemėje iki tų laikų, kuriems pažinti yra pakankamai rašytinių šaltinių (Vaitkevičiūtė, 2003).

Egzistuojančios sąvokos iliustruoja bendrą viešojoje erdvėje cirkuliuojančią archeologijos mokslo sampratą, o jų išplėtimas neabejotinai priklauso tik nuo siauros archeologų bendruomenės mokslinės veiklos bei iniciatyvos. Tai, kad „archeologijos“ loginis sąvokos laukas vis dar sutelktas labiau ties priešistorė, tiesiogiai sietina su bendra XVI–XVIII a. Lietuvos archeologijos istoriografija bei tyrinėjimų tradicija.

A. Kuncevičiaus (Kuncevičius, 2005) Lietuvos viduramžių archeologijai skirtoje monografijoje yra aptarta laikotarpio, sekusio po viduramžių, įvardijimo problematika. Remdamasis kitų šalių patirtimi, autorius išskiria „post–viduramžių archeologiją“,

„naujųjų istorinių laikų“, „industrinę archeologiją“ bei – „istorinę archeologiją“. Pirmieji yra dar dalomi į smulkesnius laikotarpius (pvz., nuo XV a. vidurio iki XVIII a. vidurio, XIX–XX a.), o, anot A. Kuncevičiaus, iš JAV perimta „istorinė archeologija“ yra platesnė ir bendrai apibrėžia XVI–XX a. paminklų archeologinius tyrinėjimus (Kuncevičius, 2005, 14). Vis dėlto *„takoskyra tarp proistorės ir viduramžių archeologijos ir tarp viduramžių bei vėlesnių istorinių laikų archeologijos, aiški iš jų santykio su rašytiniais šaltiniais ir jų gausa. Proistorės archeologai tokių rašytinių šaltinių visai neturi arba jų itin mažai, ir iš esmės tik archeologiniai tyrimai padeda atkurti seniausiujų laikų istoriją. Viduramžių laikotarpio archeologai – savo tyrimais jau tik daugiau ar mažiau – papildė rašytinę istoriją. Dar vėlesnių istorinių laikų archeologiniai tyrimai, bent jau kol kas, yra tik atskiros istorijos ar kultūros paminklo tyrimai“* (Kuncevičius, 2005, 178).

G. Zabiela, aptardamas europinės laikotarpių terminijos tradiciją, nurodo, kad joje vyrauja antikinė, viduramžių ir naujųjų laikų (angliškai „postmedieval“) arba šiuolaikinė archeologija (angliškai „modern“), o pastaruoju terminu labiau linkstama įvardyti naujausių laikų (nuo XIX a.) archeologinius tyrimus. (Zabiela, 2001, 23–24). Viduramžių pabaigai G. Zabiela siūlo 1492 m. datą, žyminčią Kazimiero Jogailaičio valdymo pabaigą, kas, anot jo, neblogai koreliuoja su europine viduramžių pabaiga (Zabiela, 2001, 25).

Abiem atvejais, tiek A. Kuncevičiaus (Kuncevičius, 2005, 14–178), tiek G. Zabelos (Zabiela, 2001, 22–25) aptartoje viduramžių archeologijos periodizacijos problematikoje, vėlesnių laikotarpių terminija aptariama bendrais bruožais ir išlieka komplikuota. Ši problematika nėra vien archeologų, bet ir istorikų rūpestis. Štai A. Bumblauskas pažymi, kad „norėdami surasti priimtina Lietuvos visuomenės raidos periodizacinį modelį, turime ne tik kūrybiškai pasinaudoti šiandieninės socialinės istorijos teorine mintimi, integralios periodizacijos pamatiniais principais, kruopščiai fiksuoti svarbiausius lūžius įvairiuose istorinio proceso lygmenyse, bet ir, remdamiesi regionine tipologija, ieškoti alternatyvos visuotinės istorijos periodizacijos schemai senovė – Viduramžiai – Naujieji laikai“ (Bumblauskas, 2006, 25).

Archeologiniuose tyrimuose, gretinant archeologinius ir lygiaverčius jiems svarbius pirminius istorinius šaltinius, istorinių laikų archeologijos problematika tik dar labiau išryškėja. Jei sutiksime, kad „esminiu skirtumu tarp vieno ar kito istorinių laikų archeologijos laikotarpio yra ne tyrimų tikslai ar metodai, bet santykis su turimais rašytiniais duomenimis“ (Kuncevičius, 2005, 14–15) – tai tuomet tenka sutikti, kad istorinių laikų archeologija yra sudėtinė istorijos mokslinio pažinimo dalis, t. y. pagalbinė istorijos mokslo šaka. Archeologijos tyrimuose istoriniai duomenys bei šaltiniai yra

svarbūs ir lygiaverčiai kitiems plačiai archeologiniuose tyrimuose naudojamiems archeologijos šaltiniams ar metodams (Johnson, 2010, 7), o išsamia ir pilna informacija apie praeities materialinę kultūrą istoriniai šaltiniai nepasižymi. Tad vargu ar istorinių laikų archeologijos mokslinės išvalgos, pagrįstos istorijos šaltiniais, išties būna pilniau dokumentuotos, o dėl to – labiau tikėtinos ir reikšmingesnės lyginant su priešistore (Orser, 1996, 5). Todėl istorinių šaltinių prieinamumas neįtakoja laikotarpių atskyrimo siekio ar kokybiškai atskiria archeologijos tyrimų pobūdį.

Sutinkant, kad viduramžių laikotarpio pabaiga tiek Europoje, tiek dabartinėje Lietuvos teritorijoje nurodoma apie XV a. pabaigą, XVI a. pradžią ar vidurį, išlieka po jų sekusių amžių archeologijos periodizacijos terminų bei sampratos dilema: *vėlyvieji viduramžiai, naujieji laikai ar istorinė archeologija*.

Kita vertus, kiek dėkinga archeologiniam tyrimui istorijos moksle formuojama istorinė periodizacija? Remiantis A. Bumblausko studija (Bumblauskas, 2006), kurioje susistemintos A. L. Schlözer, A. Šapokos, Z. Kiaupos, J. Kiaupienės, A. Kuncėvičiaus, J. Jaroszewicz, Z. Ivinskio, J. Jurginio, I. Lukšaitės, E. Gudavičiaus (žr. Priedas Nr. 1) istorinės periodizacijos schemas, išryškėja istorinių šaltinių nulemtos bei vietos unikalių istorinių raidos bruožų apibrėžtos Lietuvos periodizacijos. Kaip pažymi A. Bumblauskas, jose yra „daug klaustukų, jas galima laikyti tik darbinėmis hipotetinėmis“, tačiau jos rodo, kad „XIV–XV amžiaus sandūra, XVI a. vidurio, XVIII a. pabaigos ir XX a. antrojo–trečiojo dešimtmečių permainos yra lūžiai visuose istorinio proceso lygmenyse“ ir būtent jie ilgam nulėmė Lietuvos visuomenės pavidalus (Bumblauskas, 2006, 19–20). Nors minėtos periodizacijos menkai susijusios su Prūsijos realijomis, tačiau atspindi bendrą Lietuvos istorijos mokslo situaciją ir pažymi, jog istorinių laikų periodizacijos problematika nėra būdinga vien Lietuvos archeologijai, nes ir gretutinėse mokslo šakose nėra bendros nuomonės, kuri ypač aktuali vietovės, regiono ar pasaulio istorinių šaltinių kontekstuose.

Laikotarpių sampratos atskyrimui prielaidų galima atrasti archeologijos bei gretutinių mokslo šakų disponuojamuose šaltiniuose, kuriuose persipina tradicijų tęstinumas, nežymūs kultūriniai pokyčiai bei radikalai nauji kultūriniai elementai. Archeologijos teoretiko Ch. Orser (Orser, 1996, 191) nuomone, vėlyvųjų viduramžių archeologija iškyla kaip logiškas viduramžių archeologijos tęstinumas, kuomet Europos viduramžių istorinės ir kultūrinės sritys natūraliai pereina į naują chronologinį etapą ir, svarbiausia, vėlyvuosius viduramžius tyrinėjantys archeologai tęsia tą pačią viduramžių archeologų tyrinėjamą problematiką. Toks materialinės kultūros tęstinumo pagrindu

suformuotas laikotarpių vardiklių atskirties metodas archeologijoje yra abejotinas, kadangi kaimaviečių archeologijoje, su tam tikromis išlygomis, vėlyvųjų viduramžių pabaigą ir naujųjų laikų pradžią tektų nurodyti buvus net apie XX a. vidurį, kuomet tradicinių amatų produkciją nustelbia gamyklinė masinė medžiaga. Taigi XVI a. Klaipėdai, kuri būtent šiuo metu pradeda naują kokybinį etapą, lydimą pilies modernizacijos bei miesto perkėlimo akcijos, vėlyvųjų viduramžių apibrėžimas nėra tinkamas. Tačiau svarstyтина, kiek tikslesnis būtų naujųjų laikų įvardijimas, savo ruožtu iškeliantis, vertas atskiro mokslinio traktato, analogiškas atskirties diskusijas.

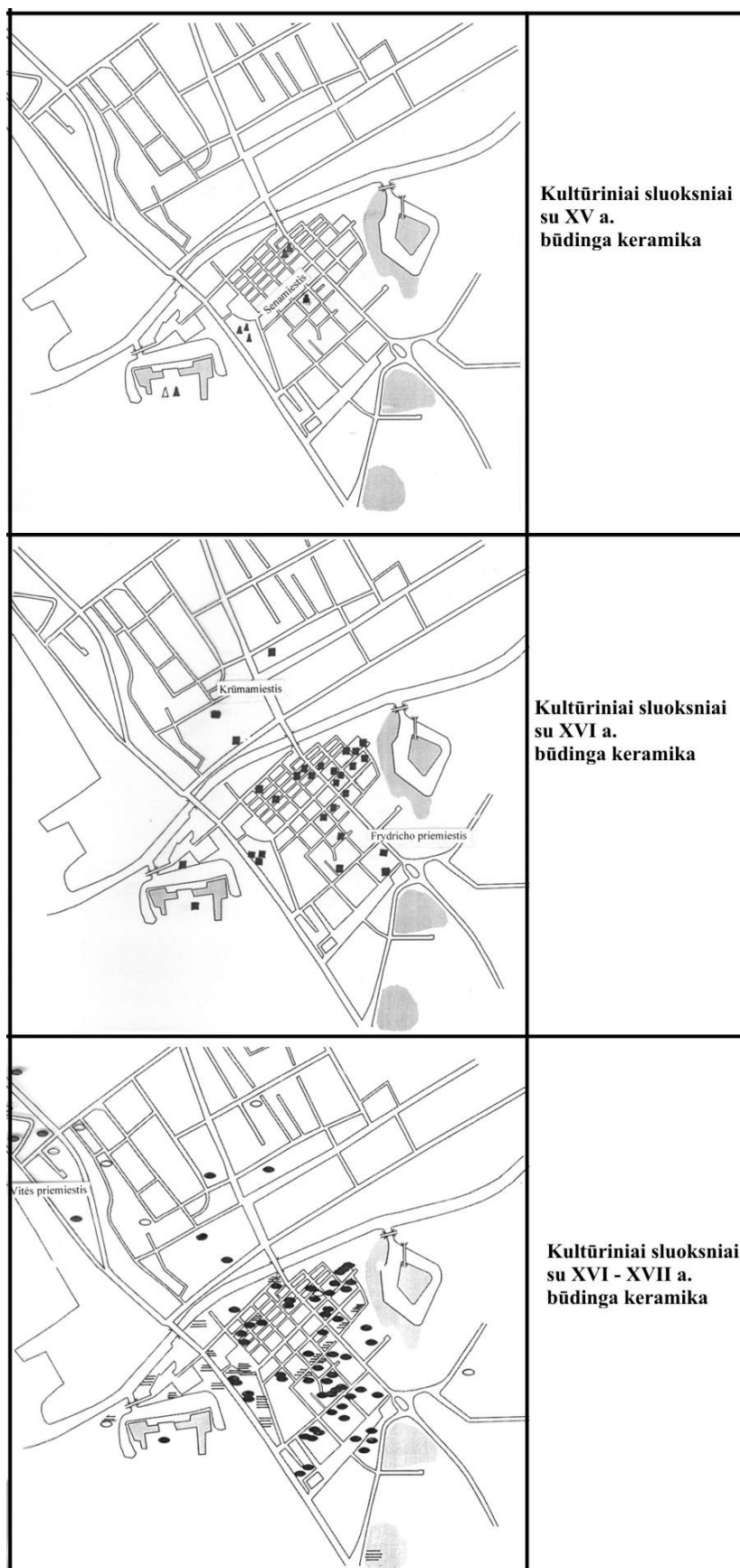
Dėl šios priežasties, šiame darbe yra linkstama atsiriboti nuo vėlyvųjų viduramžių ar naujųjų laikų archeologijos laikotarpių atskirties paieškų, o XVI–XVIII a. Klaipėdos raida tyrinėjama istorinės archeologijos sampratos lauke, kurią lydi kapitalistinių santykių sąsajos su Vakarų Europos regionais ir iš šių santykių yra susiformavusi vietos kultūra.

Istorinių laikų archeologinių šaltinių chronologinio informatyvumo problema

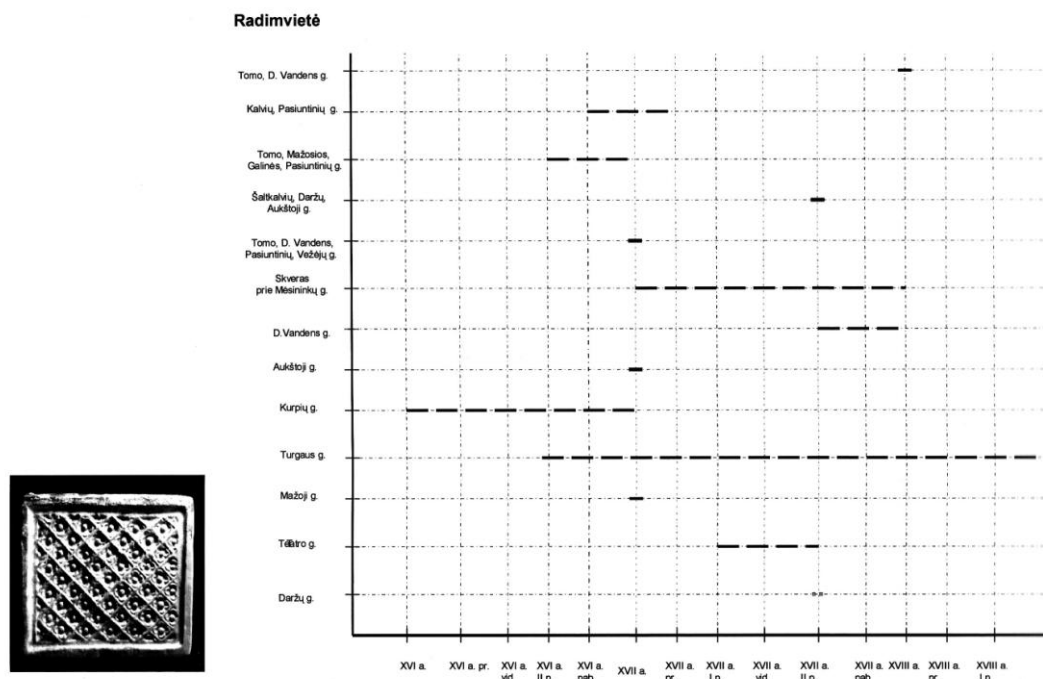
XVI–XVIII a. archeologiniuose tyrimuose naudojami tiek archeologiniai, tiek gretutinių mokslo šakų šaltiniai bei istoriografija. Archeologinius šaltinius sudaro chronologiškai išskirti kultūriniai sluoksniai ir materialinė sąrėžė juose, tokie kaip archeologinės struktūros ir radiniai. Istoriniuose šaltiniuose, nors ir fragmentiškai, randama istorinių faktų, kurie žymi įvykius, susijusius su istorinėmis datomis, o archeologiniuose šaltiniuose elementų, tiesiogiai juos susiejančių su istorine miesto raidos chronologija, yra itin nedaug.

Vienas kertinių istorinių laikų archeologijos šaltinių yra buitinė bei statybinė keramika. I. Masiulienės tyrinėjimai (Masiulienė, 2001š) vaizdžiai patvirtina, kad tradiciškai taikomos keramikos studijos leidžia planiškai atskleisti miesto užstatymo bei plėtros vaizdą nuo centrinės erdvės link pakraščių per kelis šimtmečius (žr. 2 pav.). Tačiau ties šiuo tyrimu keramikos studijų periodizacijos informatyvumas istorinių laikų miesto archeologijoje ir baigiasi. Net radiniai su datomis (pavyzdžiui, XVIII a. lėkštės), kaolino pypkės su gamintojo ženklais (Duco, 2003) ar kokliai, labiau už buitinę keramiką pasižymintys datavimo preciziškumu, gali būti aptinkami plataus chronologinio diapazono kultūriniuose sluoksniuose, kas išryškėjo R. Nabažaitės (Nabažaitė, 2008š) Klaipėdos koklių studijoje. Susisteminti R. Nabažaitės Klaipėdos koklių chronologijos duomenys parodė, kad, pavyzdžiui, trečiažinis koklis su gėlytėmis, datuojamas XVI a. pab.–XVII a. pr., Klaipėdos senamiesčio kultūriniuose sluoksniuose yra aptinkamas nuo XVI a. iki XVIII a. vidurio (žr. 3 pav.).

Tokią plačią archeologinio tipo chronologinę variaciją galima paaiškinti vėlesnių perkasimų (stratigrafijos teorija, plačiau žr. Harris, 1989) ar neapibrėžto ilgo vartojimo (biheveioristinės archeologijos teorija, plačiau žr. Schiffer, 2002) apraiškomis. Kad tokie atvejai realūs, galima nurodyti archeologinių tyrinėjimų duomenis sklype tarp Tomo, Didžioji vandens, Vežėjų bei Pasiuntinių gatvių, kai XVII a. antra pusė – XVIII a. datuojamo kultūrinio sluoksnio horizonte buvo surinkta apie 500 puodyninių koklių šukių, datuojamų XVII a. pradžia (Sprainaitis, 1991š, 6).

2 pav. Kultūrinių sluoksnių paplitimas Klaipėdoje pagal buitinę keramiką (pagal I. Masiulienę, 2001).

3 pav. Trečiažinio koklio chronologinis paplitimas pagal archeologinių tyrimų Klaipėdoje ataskaitų duomenis (pagal R. Nabažaitė, 2008).

Kaip ir priešistorės archeologijoje, istorinių laikų tipologijoje archeologinio dirbinio tipo datavimo chronologinės paklaidos ribos yra plačios, nurodančios chronologiškai neapibrėžtą *terminus post quem* laiką. Archeologinių radinių svarbą stratigrafinės raidos tyrimuose menkina keli momentai, išryškėjantys stratigrafijos ir bihevioristinėje teorijose. Pagal stratigrafijos teoriją, chronologinį konkretaus dirbinio tipo paplitimą intensyviai kultivuotose vietose komplikuoja nauja statyba ar kasimas, kuomet sumaišomi kultūriniai sluoksniai ir juose esantys archeologiniai radiniai. Pagal bihevioristinę archeologijos teoriją, dėl ilgo panašaus tipo dirbinio vartojimo, nesant preciziškai tikslių chronologinių rėmų, tiriamo sklypo archeologinių radinių kompleksas, kurį sudaro masinė medžiaga, reti individualūs dirbiniai, suteikia vien bendrą iliustratyvią kultūrinę / kokybinę informaciją, kuri maža turi bendro su istoriniuose šaltiniuose fiksuota miesto ar šalies raida (pvz., bendrais bruožais aptariama XVII a. pirmos pusės klaipėdiečio butis, kurioje neaptinkama kokybinių pokyčių inspiruotų karo, prekybos apimčių sumažėjimo ar epidemijų).

Dėl šios priežasties disertaciniame darbe bus siekiama į tyrimo lauką įvesti du archeologinių šaltinių dėmenis: gaisrų pėdsakus bei dendrochronologiškai datuotas

archeologines struktūras. Jie labiausiai pasižymi chronologine precizija, o archeologiniai radiniai dėl žemo chronologinio informatyvumo šiame darbe nėra detalizuojami.

1.3. Klaipėdos senajo miesto archeologinio tyrimo teorija ir metodologija

1.3.1. Kultūrinių sluoksnių stratigrafija

Stratigrafijos principais paremtas archeologinių sluoksnių datavimo metodas yra perimtas iš geologijos teorijos apie Žemės sluoksnių susiformavimą. Geologijoje ši metodo taikymo praktika siekia 1830 metus, o archeologinių tyrimų teorijoje jos panaudojimo galimybės pradėtos adaptuoti ne anksčiau nei XX a. antrame dešimtmetyje (Harris, 1989, 7–9). Esminiai archeologinės stratigrafijos sandaros, formavimosi bei tyrinėjimo principai, kuriais vadovaujamasi ir dabar, buvo suformuoti E. C. Harris (Harris, 1989) praėjusio amžiaus aštuntajame dešimtmetyje. E. C. Harris studijoje apžvelgiama archeologinių tyrimų technika ir stratigrafinių duomenų surinkimo bei apdorojimo problematika. Išaiškinus kultūrinių sluoksnių tarpusavio sąveikos principus, buvo suformuota pačių sluoksnių persidengimo grafinė schema, dabar žinoma kaip *Harris matrica*.

Kitas archeologijos stratigrafijos teorijos proveržis įvyko XX a. dešimtame dešimtmetyje. Ankstesnės studijos pagrindu parengta monografija skirta archeologinės stratigrafijos praktiniams tyrinėjimams (Harris, Brown, Brown, 1993).

Stratigrafijos esmė atsiskleidžia iš pirmo žvilgsnio gana paprastu principu, kuomet sutariama, jog sluoksniai, esantys apačioje, yra senesni už sluoksnius, esančius viršuje. Tačiau skirtingai nei gamtiniuose stratifikacijos procesuose, kuriuose dominuoja reguliari, pamečiui susiklosčiusi sluoksnių sandara, lydimą tendencijų horizontaliam, „pyrago“ pobūdžio susisluoksniavimui, archeologiniai kultūriniai sluoksniai bei jų stratigrafinė išraiška yra savita. Jos susiklostymui įtakos turėjo ne tik gamtinės jėgos, kurios palieka horizontalius, erozijos paveiktus paviršius, bet ir žmogiškosios veiklos faktoriai, dėl kurių archeologinėje stratigrafijoje užfiksuojami nebūdingi gamtiniais dariniams vertikalūs dariniai, tokie kaip pastatų, gynybinių įtvirtinimų sienos ar duobės. Taigi, svarbiausiu archeologinio kultūrinio sluoksnio tyrimo faktoriumi tampa žinojimas apie kasimo

procesu galimai įvykdytas intervencijas ir kaip jos keičia kultūrinio sluoksnio struktūrą* (t. y. suvokimas, kaip šis procesas paveikia kultūriniame sluoksnyje aptinkamą materialinių objektų sandarą). Tačiau archeologijos šaltiniuose (pvz., archeologinių tyrimų ataskaitose) apsiribojama vien kultūrinio sluoksnio storio konstatavimu bei jame aptiktų archeologinių radinių aptarimu (pvz., radinių sąrašas bei jų datavimas), paliekant paties sluoksnio formavimosi proceso interpretacijas vėlesniems tyrinėjimams.

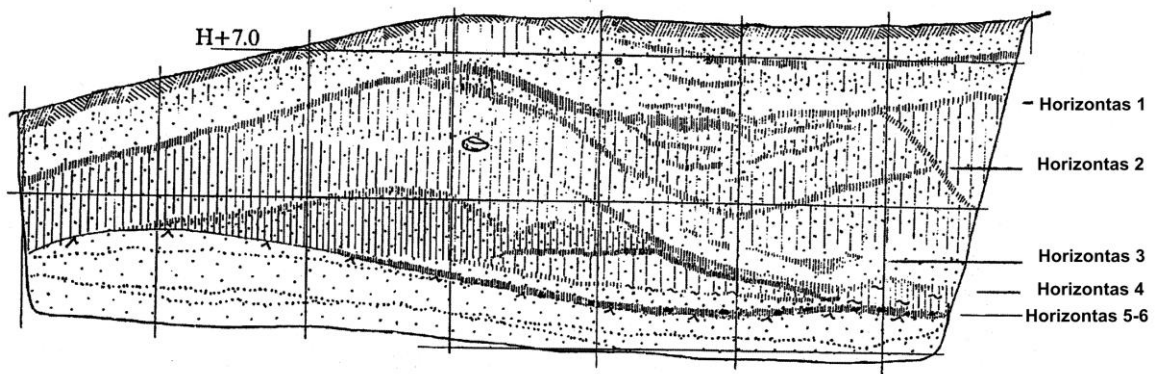
Senamiesčiuose kultūrinių sluoksnių sandara neišvengiamai būna sujaukta perkasimų ar vėlesnės statybos. Juose retai pasitaiko reguliari bei gamtinei stratigrafijai būdinga sluoksnių seka, nuosekliai susiklosčiusi nuo viduramžių iki dabartinių laikų. Tad palaipsninė kultūrinė chronologinė sankloda, kokią galima atsekti priešistorės archeologijos objektuose (žr. 4 pav.), yra reta miestų stratigrafijoje (žr. 5 pav.).

Remiantis kultūrinių sluoksnių stratigrafijos teorija, kultūrinio sluoksnio skaidymas galimas jį pakaitomis skiriant į dvi fazes: paviršius (pvz., pastatas, grindinys) ir sandara (t. y. gruntas su jame esančiomis žiedadulkėmis, kaulais bei archeologiniais radiniais) ir t. t.

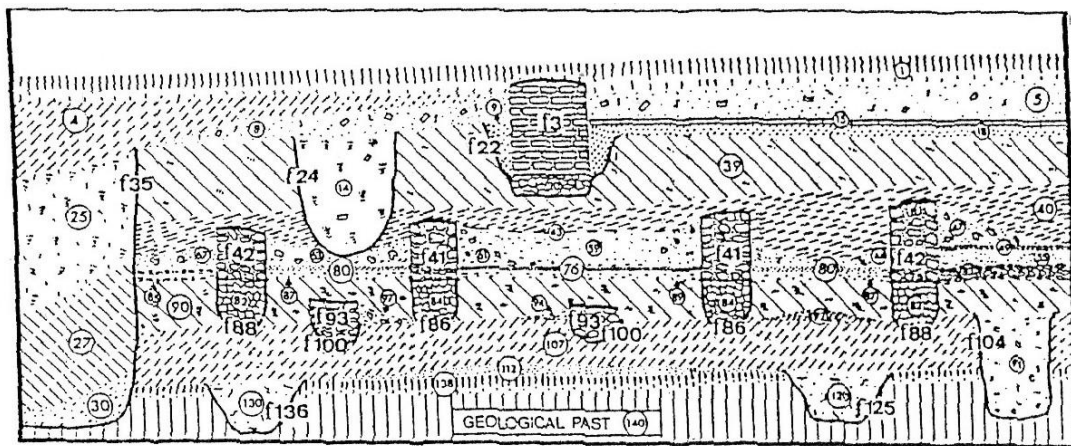
Sankaupos fazėje sukaupta materialinės kultūros elementų visuma šiuo metu yra pagrindinis archeologijos tyrimo bei datavimo objektas. Tačiau ji yra egzistavusios bendruomenės veiklos šalutinis produktas, kurio patekimas į kultūrinį sluoksnį yra atsitiktinis ir neturintis konkretaus istorinio veiksmo konteksto (Harris, 1989, 41) (t. y. kultūriniame sluoksnyje nugulusio pirminio ar antrinio depozito nugulimo aplinkybės ar momentas yra nežinomas).

Paviršiai archeologinėje stratigrafijoje taip pat skaidomi į du porūšius: (1) ypatingi paviršiai (t. y. struktūros įrengimo metu suformuotas paviršius) bei (2) sluoksnių sandūros (pvz., skirtingo atspalvio bei morfologijos žemės grunto kaita) (Harris, 1989, 54).

*Kasimo procesas turi įtakos kultūrinių sluoksnių stratigrafijos išraiškai: kasant išsiskverbiama į žemiau esantį sluoksnį ir suformuojama nauja struktūra (pvz., ūkinė duobė), o perteklinis gruntas su jame esančiais radiniais paskleidžiamas aplinkoje.

4 pav. Birutės kalno (Palanga) papėdės gyvenvietės gynybinio pylimo kultūrinių sluoksnių horizontai. Pagal V. Žulkų (2007).

5 pav. Kultūrinių sluoksnių pjūvis. Pagal E. C. Harris (1989).

Lietuvoje kultūriniuose sluoksniuose fiksuojamų ypatingųjų paviršių, išskyrus aiškiai identifikuotų istorinių įvykių pėdsakus, pvz., gaisras ar žinoma statybos data, chronologijos yra išvestinės. Jų datavimas siekia amžiaus dešimtmečius, kadangi dažniausiai jie yra apibrėžiami pasitelkus sankaupos fazėje nugulusių archeologinių dirbinių tipologiją. Nesant chronologiškai precizinės archeologinės medžiagos ar istorinės informacijos, bendras tiriamo objekto (pvz., pastato) chronologinis datavimas priartėja prie sąlyginių chronologinių etapų (pvz., XIV a., XV a., XVI–XVII a.), kuris vėliau tampa izoliuotu nuo istorinio konteksto archeologiniu tyrimu, kokį galima stebėti K. Katalyno Vilniaus miesto plėtros XIV a.–XVII a. studijoje (Katalynas, 2005š; Katalynas, 2006). Siekiant kultūrinio sluoksnio archeologinį tyrimą priartinti prie istorinės chronologijos, šiame darbe išskirtinis vaidmuo tenka archeologinės stratigrafijos ypatingiesiems paviršiams, t. y. gaisrams bei pastatams. Jie tampa chronologinėmis konstantomis, skaidančiomis kultūrinį sluoksnį į tarpinius etapus, atskiriančius kultūrinio

sluoksnio sankaupos fazes ir išryškinančius kertinius miesto chronologinius raidos atskaitos taškus.

1.3.2. Bihevioristinės archeologijos teorija

Bihevioristinės archeologijos teorijoje įvardinti kultūros formavimosi proceso tipai sudaro prielaidas archeologijos stratifikacijos proceso pažinimui bei kultūrinio sluoksnio datavimui. Remiantis ja, visi materialūs elementai pastoviai juda sisteminio („S“) (t. y. kasdienio gyvenimo) ir archeologinio („A“) (t. y. kas nugula ant žemės paviršiaus ir tampa archeologijos mokslo tyrimo objektu) konteksto erdvėje. Pagal tai išsiskiriamos keturios dabar ir praeityje vykstančios struktūrų / vartojamų elementų procesų variacijos kasdienos (t. y. sisteminio konteksto – S) bei archeologinio kultūrinio sluoksnio (t. y. archeologinio konteksto – A) santykyje:

1) „S–A“ procesas, kuomet materialūs elementai iš sisteminio konteksto nugula į archeologinį kultūrinį sluoksnį;

2) „A–S“ procesas, kuomet praeities kultūros dalys sugrąžinamos iš archeologinio į nūdienos sisteminį kontekstą (pvz., archeologiniai tyrimai);

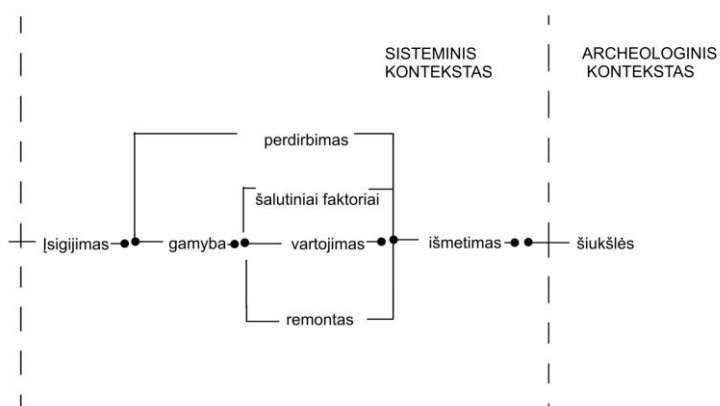
3) „A–A“ procesas, kuomet atsekamos vidinės archeologinio konteksto, kultūrinių sluoksnių sanklodos transformacijos (pvz., kasimo / perkasimo procesas);

4) „S–S“ procesas, kuomet praeities kasdienos elementai egzistuoja ir vis dar yra vartojimo būsenoje (pvz., antikvaras, muziejų kolekcijos ar kiti kilnojami ir nekilnojami kultūros paveldo objektai) (Schiffer, 2002, 28–41).

Šių procesų metu, dalis kasdieniame gyvenime cirkuliuojančių materialinės kultūros elementų pirminio ar antrinio depozito išraiška gali tapti ar tampa kultūrinio sluoksnio sudėtimi. Jau iš kultūrinio sluoksnio jie gali būti išimti (pvz., jau minėti archeologiniai tyrimai) arba lieka jame ir patiria vidinės kultūrinio sluoksnio pozicijos transformacijas (pvz., perkamas kultūrinis sluoksnis ir archeologiniai radiniai iš XVII a. lygmens nugula XXI a. paviršiuje).

Bihevioristinėje archeologijoje aptariamieji materialinės kultūros elementai skaidomi į ilgo naudojimo (pvz., pastatas, gatvės grindinys, etc.) ir trumpalaikio vartojimo (pvz., maistas, buitinė keramika, etc.) grupes. Abi jos į kultūrinį sluoksnį gali papulti perėjusios tam tikrą vartojimo ciklą, o pastarasis vertintinas sisteminio ir archeologinio kontekstų

sąveikoje. Bihevioristinės archeologijos teorija pateikia modelius, kurie atskleidžia probleminį ir ciklinį materialių kultūros elementų judėjimą sisteminiame kontekste (žr. 6 pav.). Kurio sąveikoje viso labo tik menka dalis kasdieninėje apyvartoje buvusių materialių elementų nugula kultūriniame sluoksnyje. Tai išryškina pirminių archeologinių šaltinių (t. y. archeologinių radinių) fragmentiškumo faktorių, verčia permąstyti jų visumos svarbą praeities kultūros pažinimui ir atskleidžia (tai ypač aktualu istorinių laikų archeologiniame objekte) gretutinių mokslo šakų papildomos informacijos taikymo svarbą archeologiniam tyrimui.

6 pav. Ilgą laiką naudojamų objektų cirkuliacijos sisteminiame – archeologiniame kontekstuose modelis. Pagal M. B. Shiffer (2002, 46–47).

Sugretinus stratigrafijos bei bihevioristinės archeologijos teorijas išryškėja, kad jei tiriamos vietovės archeologinis visuminis struktūrų ar artefaktų kultūrinio sluoksnio turinys byloja apie nuolatinį, kryptingą chronologinę stratifikacijos eigą (Harris, 1989, 42), kas tampa moksliniuose traktatuose nenuginčijama materialia argumentacija, tačiau kultūrinio sluoksnio formavimosi procesai, vykstantys sisteminio – archeologinio kontekstų sąveikoje, yra epizodiški bei fragmentiški buvusios pilnos materialinės kultūros visumos atžvilgiu. Apie tai byloja bihevioristinės archeologijos teorijoje aptariami chronologiškai neapibrėžto artefakto panaudos cikliškumo modeliai. Jie apnuogina istorinių laikų archeologinio kultūrinio sluoksnio ir jo materialios sankaupos datavimo bei interpretacijos problematiką, pavyzdžiui, dėl ilgo archeologinio dirbinio ar jo tipo vartojimo, bendras kultūrinio sluoksnio radinių kompleksas, reprezentuojantis kultūrinio sluoksnio sankaupos fazę, suteikia labiau iliustratyvią ir fragmentišką kokybinės kultūrinės būklės informaciją (pvz., kaip jau buvo minėta, XVII a. klaipėdiečio butis) nei

sudaro objektyvias sąlygas išsamiai ir neginčijamai archeologinei interpretacijai. Tokiu būdu, kultūrinio sluoksnio tyrime svarbiais elementais tampa išskirtiniai, brangūs, reti ar ilgaamžiai elementai, tokie kaip pastatai ir jų įrengimo metu suformuoti paviršiai – ypatingieji tarpsluoksniai.

1.3.3. Dendrochronologijos datavimo metodas archeologijoje

Dendrochronologija (iš graikų kalbos *dendron* – medis + *chronos* – laikas + *logos* – mokslas) – tai metodas medžių amžiui ar augimo laikui nustatyti pagal skersiniame medžio pjūvyje esančias rieves (viena rievė susidaro per vienerius metus) (Vaitkevičiūtė, 2003). Tradiciškai manoma, jog dendrochronologija, būdama vienu tiksliausių datavimo metodų, leidžia tiksliai nustatyti objekto, kuriam panaudota mediena, statybos datą. Tačiau, kaip ir kiekvienas metodas, dendrochronologija taip pat turi savo paklaidos ribas, kurios gali siekti nuo vienerių iki 16 metų ir daugiau.

Dendrochronologijos mokslo pradininku yra įvardijamas A. Douglas (1867–1962), kuris pirmasis išaiškino kryžminio datavimo principus, t. y. tam tikru būdu išreiškus medžių metinių rėvių pločius grafiškai juos lyginti tarpusavyje, o jų augimo ir žūties laiką nustatyti pagal medienos augimo dinamiką bei paskutiniąją rievę. Pirmasis jo darbas, datuojant istorinius objektus, buvo Šiaurės Amerikos indėnų (pueblo) priešistorinių statinių datavimas ir absoliučios chronologijos iki 700 m. sudarymas (Fritts, 1987, 7–8).

Dendrochronologiškai datuoti medienos pavyzdžiai apjungia skirtingas mokslo šakas, praeities kultūrų tyrime siekiančias individualių interesų. Taikant dendrochronologinius tyrimų metodus, archeologijoje atskleidžiama kasinėjamo objekto chronologija bei jos dinamika, architektūros istorijos atveju – nustatomi statybos metai, meno istorijos tyrime – atskleidžiama piešinio, skulptūros ar baldo dalies kilmė (Eckstein, Wrobel, 1997, 33–49). Dendrochronologinių tyrinėjimų įvairiapusiškumą inspiruoja sparčiai tobulėjanti pirminių duomenų surinkimo technologija, kompiuterizuoti sinchronizavimo metodai ir su jais susijusių rezultatų gausėjimas. Pagal dendrochronologines skales yra nustatoma klimato kaita, modeliuojami klimato faktorių (t. y. drėgnumo, temperatūrų svyravimo, ekologinių sąlygų, etc.) pokyčiai praeityje ir ateityje, antropogeninės veiklos įtaka klimatui, datuojami architektūriniai, meno bei archeologijos objektai.

Žvelgdami į archeologijos ir dendrochronologijos mokslų sandūrą, matomas unikalus mokslinio intereso derinimas. Archeologas tikisi gauti tikslias medienos kirtimo kalendorines datas, kurias vėliau būtų galima įkomponuoti į kultūrinių sluoksnių stratigrafiją, išskirti statybos etapus, išdėstyti radinių tipologiją laiko skalėje ir kt. Tuo tarpu dendrochronologas, nustatydamas medienos žūties datą, taip pat neapsiriboja tik datos konstatavimu. Kiekvieno sėkmingai datuoto mėginio individuali, pametinio rėvių prieaugio pločių visumos pagrindu sudaroma dendrochronologinė kreivė, ji įtraukiama į vietos regiono chronologines skales, o toliau žengiant, yra sudaromos prielaidos medienos kilmės tyrimams. Dendrochronologijos tyrimo metodų taikymas archeologijoje evoliucionavo žymiai išplėsdamas nusistovėjusį supratimo **“archeologinė mediena – dendrochronologijos datavimo metodai – absoliučios datos”** modelį. Pokyčio šaltinis – į dendrochronologinių skalių sudarymo ir datavimo darbą betarpiškai įsitraukę joje specializuojantys archeologai.

Pirmasis apie “dendroarcheologiją” užsiminė B. Bannister (1960 m). Kiek vėliau archeologijos objektų dendrochronologinio datavimo bei interpretavimo dėsnius suformulavo J. Dean (Dean, 1969):

- 1) nustatytos dendrochronologinės datos priimamos kaip tikslios;
- 2) medžių žūties priežastis yra įtakota žmogaus veiklos;
- 3) medžiai kirsti panaudojimo tikslu;
- 4) konstrukcijos datą galima nustatyti pagal vieno pavyzdžio datavimo rezultatus;
- 5) datuotas medienos pavyzdys priklauso tik tam tikram regionui ir dėl to atstovauja to regiono medienos skalę.

Kitais atvejais datavimui turi būti naudojami kiti, ne vien dendrochronologiniai metodai arba dendrochronologinio datavimo rezultatus gali pakoreguoti buvęs archeologinės struktūros remontas ar antrinio panaudojimo mediena (Dean, 1969, 207).

Archeologinės medienos datavimas yra gana sudėtingas uždavinys. Skirtingai nei augančio miško kreivių sinchronizacijos rutina, ši dendrochronologijos dalis susiduria su tipiškais sunkumais. Greta vieno individualaus mėginio, pasižyminčio savita augimo dinamika, ar medžių grupės skalių susiejimo su datuotomis ar „plaukiančiomis“ chronologijomis iškyla kiti sunkumai:

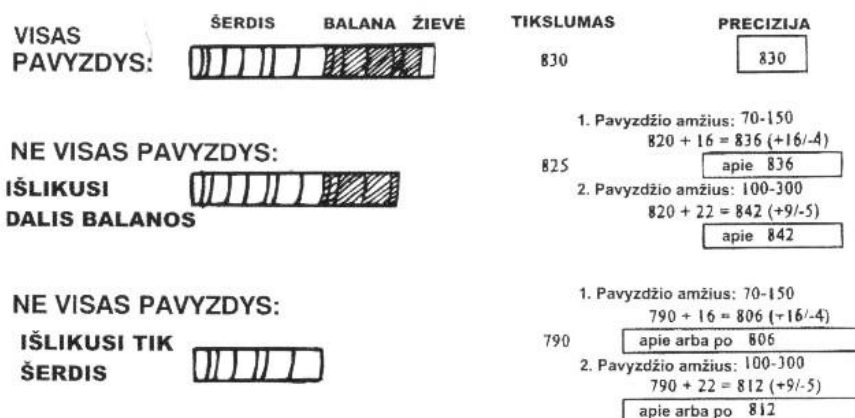
- 1) nepilna balana, neleidžianti tiksliai nustatyti archeologinės struktūros datos;

2) panaudota importuota mediena, kurios dendrochronologinės kreivės nesisieja su tame pačiame objekte panaudota vietine mediena;

3) antrą kartą panaudota mediena, gerokai paankstinanti konstrukcijos ir net viso kultūrinio sluoksnio datą (Hillam, 1987, 142).

Pateikiamos dendrochronologinės datos – tai išvestinis rezultatas, kurį nulemia fiksuotos paskutinės rievės (svarbu ar tai šerdis, balana ar žievė). Dendrochronologinio datavimo precizija archeologijoje tiesiogiai priklauso nuo medienos pavyzdžio pilnumo bei fizinės būklės. Pagal mėginio pilnumą skiriamos trys jų kategorijos (žr. **7 pav.**):

- (1) Pilnas mėginys: skerspjūvyje yra visos trys medžio sando dalys: šerdis, balana ir žievė. Turint tokio pavyzdžio chronologinę datą, konstrukcijos ar sluoksnio datavimas gana tikslus. Galima paklaida vien dėl medienos transportavimo, džiovinimo, panaudojimo ar antrinio panaudojimo.
- (2) Dalinis mėginys: skerspjūvyje yra išlikusi šerdis bei balana ar jos dalis. Šiuo atveju, datavimo paklaidos laukas išsiplečia. Greta paklaidos intervalo, būdingo pilnam mėginiui, reikia nustatyti tikėtiną kirtimo datą. Ažuolo balanų rievėlių kiekio variacijos, kurios betarpiškai priklauso nuo medžių augimvietės (kuo palankesnės sąlygos, tuo balanų rievėlių skaičius didėja), yra nustatytos. Lietuvoje augančių azuolų balanose yra vidutiniškai 16 rievėlių (R. Pukienė asm. inf.).
- (3) Nepilnas mėginys: skerspjūvyje yra vien šerdies dalis. Esant tokiam pavyzdžiui, datavimo paklaidos laukas itin išsiplečia. Datavimo rezultatas tampa išvestiniu, kadangi nėra žinomas, koks galėjo būti dar iki balanų pašalintų rievėlių skaičius. Pateikiant rezultatą, prie paskutinės datuotos rievės pridedama išvestinė balanų rievėlių variacija (kaip jau buvo minėta, Lietuvos atveju – 16 rievėlių).

7 pav. Dendrochronologinio datavimo tikslumas ir precizija (pagal D. Eckstein, S. Wrobel (1997)).

Ažuolo medienos atveju, datavimo tikslumą bent dalinai garantuoja viduramžiais ir vėlyvaisiais viduramžiais žinomas vengimas dėl kietumo apdirbti jau išdžiovintą ažuolą, o eksportui skirta ažuolo mediena, suskaidoma vainskotais jau kirtimvietėje (S. Wrobel, N. Bonde asm. inf.). Pilnus ažuolo rąstus dėl jų sunkumo, buvo vengiama plukdyti sieliais, nebent juos patikimai tvirtindavo prie lengvesnės pušies ar eglės medienos (N. Bonde asm. inf.). Ažuolo dendrochronologijoje visada išlieka didelė tikimybė, kad statyboje panaudotos masyvios ažuolo konstrukcijos yra vietinės kilmės, o jų pagrindu sudarytos dendrochronologinės skalės reprezentuoja vietos augimo sąlygas.

Šiuo metu medienos kilmės tyrinėjimai yra atskira dendrochronologijos tyrimų sritis. Greta klausimo „*kada buvo kirsta mediena?*“, kur pagrindiniai uždaviniai yra skirtingų medienos rūšių chronologijų perdengiančių laikotarpį nuo šių dienų iki priešistorės sudarymas, datavimo tikslumas, iškilo naujas: „*kur buvo kirsta mediena?*“. Vertinant medienos prekybą, apėmusią visą Europos kontinentą, iškilo poreikis nustatyti dendrochronologiškai analizuojamos medienos kirtimvietę, t. y. vietovę ar regioną (pvz., Šiaurės Prancūzija, Norvegija, Lenkijos Vyslos vidurypis). Ši nauja medienos kilmės tyrimų sritis yra įvardijama „*dendroprovenancing*“ (angl.) terminu (Bonde, Tyers, Wazny, 1995, 201–204). Šioje tyrimo erdvėje 2007 m. buvo apginta daktaro disertacija, kurioje asmeninių kontaktų dėka, buvo tarpusavyje analizuojamos viešai neprieinamos Vakarų, Šiaurės bei Rytų Europos viduramžių – naujųjų laikų ažuolo skalės. Gauti rezultatai tik patvirtino prielaidas, kad dendrochronologijoje taikomų statistinių metodų sinchronizacijos koeficientai leidžia objektyviai nustatyti medienos kilmę (Daly, 2007š). Medienos eksporto per Klaipėdą į Vakarų Europą tema buvo apžvelgta T. Bitvinsko, V. Brukštaus ir V. Žulkaus straipsnyje (Битвинскас, Брукштус, Жулкус, 1987). Jame nurodomi prekybiniai taškai, į kuriuos realiai galėjo patekti baltiškoji mediena, vėliau panaudota įvairių konstrukcijų statybai ar meno dirbiniams.

1.3.4. Kultūros evoliucijos ir pasaulio sistemos teorijos archeologijoje

Kaip ir bet kokio kito laikotarpio istorinių laikų archeologijos objekto tyrimas varijuoja tarp taikomų metodų bei pasirinktos teorinės bazės. Lietuvoje archeologijoje teorijų taikymas bei bendras požiūris į jų reikšmę archeologijos tyrimuose vaizdžiai

atsispindi R. V. Sidrio straipsnyje (Sidrys, 1999, 205–238) ir M. Michelberto atsakyme į jį (Michelbertas, 2001, 144–148). Šioje diskusijoje išryškėjo, kad esamu metu Lietuvoje susiduria skirtingos archeologijos mokyklos, kuriose kardinaliai skiriasi požiūriai į archeologijos tyrimo uždavinius bei tikslus.

Archeologijos metodas ir teorija – šios dvi sąvokos yra suprantamos kaip gretimos, nors savo prigimtimi yra skirtingos. Kaip pažymėjo M. Johnson, gal išties teorija ir metodas archeologijoje yra vienas ir tas pats, o archeologijoje jos atsiskirtų tik tuomet, jei archeologija būtų tikslusis mokslas, kur turimus archeologinius šaltinius būtų galima vertinti teorijos atžvilgiu (Johnson, 1999, 3).

Kiekviena taikyto metodo pagalba išryškina archeologinio artefakto interpretacija jau yra tam tikro archeologijos teorijos taikymo išraiška, kuri, anot B. Trigger (Trigger, 1989, 20–22), pasireiškia trimis lygiais. Žemiausio lygio teoretinis laukas susijęs su artefaktų klasifikavimu ar atvaizdavimu (pvz., nustatoma chronologinė archeologinio depozito seka, atskleidžiamos skirtingos laidojimo tradicijos vyrų ir moterų kapuose). Viduriniam lygiui priskiriamos apibendrinančios studijos, kuriomis siekiama atskleisti žmonijos elgsenos dėsningumus (pvz., santykio kaita tarp populiacijos augimo ir maisto išteklių). Trečio lygio teorijų taikymo laukas susideda iš abstrakčių postulatų, kurie pagrindžia dalį dėsnių, įgalinančių suvokti sudėtingo reiškinių sandarą bei struktūrą (pvz., archeologijos tyrimas formuojamas istorinio materializmo, ekologinio determinizmo ar Darvino evoliucinės teorijos rėmuose) (Trigger, 1989, 20–22).

Lietuvoje istorinių laikų archeologijos tyrimuose tradiciškai vyrauja archeologinės medžiagos ir istorinių šaltinių analizės bei sintezės metodas. Istoriniai šaltiniai yra ne tik tyrimo pagrindas, bet ir svarus išvadas pagrindžiantis dėmuo. Kaip jau buvo paminėta, anot A. Kuncevičiaus, esminiu skirtumu tarp vieno ar kito istorinių laikų archeologijos laikotarpio yra ne tyrimų tikslai ar metodai, bet santykis su turimais rašytiniais duomenimis (Kuncevičius, 2005, 14–15).

Archeologijos tyrimuose istoriniai duomenys bei šaltiniai yra svarbūs, bet be archeologijos teorijos konteksto yra lygiaverčiai kitiems tyrime taikomiems šaltiniams ar metodams (Johnson, 2010, 7). Lygindamas priešistorę su istoriniais laikais, Ch. Orser pažymėjo, jog mokslinės archeologinės praeities kultūros analizės interpretacijos, pagrįstos istorijos šaltiniais, vargu ar išties yra pilniau dokumentuotos ir dėl to labiau tikėtinos bei reikšmingesnės (Orser, 1996, 5). Šios Ch. Orser išvalgos pagrindinė mintis siejasi su istorinių šaltinių kritika, atskleidžiant proginę bei fragmentišką istorinio šaltinio svarbą archeologiniam tyrimui. Didelę įtaką užimantys istoriniai šaltiniai suformuoja dvi

teoriniame lygmenyje neretai viena kitai prieštaraujančias archeologines disciplinas: “istorinę archeologiją” ir “archeologinę istoriją” (Herschend, 1997, 65). Jų išsiskyrimo priežastys slypi požiūrių į archeologijos teoriją bei metodų taikymo skirtumuose. Lietuvos istorinių laikų archeologijoje dominuoja archeologinės istorijos dėstymo pobūdis, kurį galėtų pakeisti archeologinėmis teorijomis grįstas istorinės archeologijos požiūris. Tačiau, kaip pažymi Ch. Orser, daugelis istorinių laikų archeologų gilesnes teorines studijas palieka kitiems, o dėmesį sutelkia ties artefaktų klasifikavimu bei analize, o tai, kad istorinių laikų archeologija retai kada būna teoretiška, atsiskleidžia mokslinių studijų citavimo statistikoje (Orser, 1995, 188).

Lietuvos istorinių laikų archeologijos darbuose dominuoja *kultūros evoliucijos teorija* (plačiau apie ją žr. Johnson, 1999, 139), kurios tyrimų rezultatai yra betarpiškai įtakojami istorijos bei gretutinių mokslo šakų. Kultūros evoliucijos teorijos taikymo tradicijas Lietuvoje iš dalies galima būtų sieti su dar sovietiniais laikais išskirtinai vyravusia, menkai naudota, tačiau tuo metu gerai žinoma marksistinė visuomenės evoliucijos teorija.

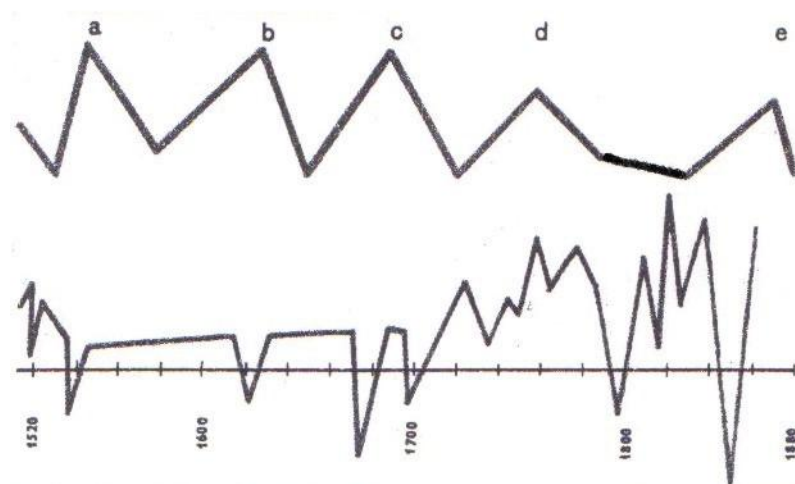
Kultūros evoliucijos teorijos tikslas – paaiškinti buvusių kultūrinių pokyčių priežastis. Evoliucija siejama su kryptingu esminių žmonijos istorijos charakteristikų pažinimu ir ja pasirėmus galima siekti atskleisti tiek istorinio etapo charakteristikas, tiek raidos mechanizmus (Trigger, 1998, 10–11). Visgi kultūros evoliucijos teorija Lietuvos istorinių laikų archeologijoje pasireiškia supaprastintu modeliu. Evoliucija atskleidžiama archeologinių struktūrų bei dirbinių tipų technologinėje ir meninėje kaitoje, tačiau ji pasireiškia ne kaip tyrimas, aiškinantis praeities kultūrinius pokyčius bei išryškinantis juos iššaukusius faktorius. Greta kultūros evoliucijos teorijos, yra žymūs L. Binford vidutinio lygmens teorijoje (apie ją žr. Johnson, 2010, 52) suponuoti archeologinio tyrimo bruožai: šalia analizuojamų statišku archeologinių artefaktų, statiškais tyrimo elementais tampa istoriniai, kartografiniai, numizmatiniai ar ikonografiniai šaltiniai.

Bet kuris teorinis Klaipėdos kultūrinės raidos bei kaitos tyrimas siejamas su bendrais Prūsijos valstybės politiniais įvykiais. Istorinė XVIII–XIX a. Klaipėdos senjojo miesto chronologinė raida skaidoma į tris etapus: 1) Klaipėda nuo Riterių ordino iki Prūsijos Hercogystės susikūrimo (išskiriamos dvi fazės: (I) nuo miesto įkūrimo iki 1422 m. Melno taikos; (II) nuo Melno taikos iki Ordino virsmo Prūsijos hercogyste, t. y. nuo 1422 iki 1525 m.); 2) Klaipėda Prūsijos hercogų ir kurfiurstų valdymo metu (1525–1713 m.) (išskiriamos dvi fazės: (I) nuo Prūsijos Hercogystės įkūrimo iki Didžiųjų

kurfiurstų valdžios įtvirtinimo (1525–1640 m.) bei (II) Didysis Kurfiurstas ir jo įpėdinis (1640–1713 m.)); 3) Prūsijos kunigaikščių valdymas nuo 1713 m. iki Prūsijos – Prancūzijos karo pradžios 1806 m. (Willoweit, 1958, 19–92).

Šiandien egzistuojantis archeologinis Klaipėdos miesto XVI–XVIII a. raidos modelis didžia dalimi suformuotas V. Žulkaus (Žulkus, 1982; Žulkus, 1982a; Žulkus, 1988š; Žulkus, 1991; Žulkus, 2002) darbuose. Tačiau kultūros evoliucijos erdvėje suponuota teorinė Klaipėdos miesto raidos analizė atsekama vien 1982 m. V. Žulkaus studijose (Žulkus, 1982, 6–12; Žulkus, 1982a, 24–26).

V. Žulkus (Žulkus, 1982a, 24–26) teorinėje analizėje pasitelkia tipiškus konkrečius laikotarpio keramikos pavyzdžius, gretina gyventojų bei laivų kiekio dinamiką, vertina priežastis, kodėl nuo XVIII a. kultūrinių sluoksnių apimtis mažėja. Jei kultūrinių sluoksnių augimo korekcijos mažėjimo linkme yra siejamos su miesto infrastruktūros plėtra, t. y. “didėjant miesto ekonominiam, socialiniam ir kultūriniam pajėgumui, daugiau lėšų ir pastangų skiriama tvarkyti šaligatviams, kiemams, gatvėms grįsti, sanacijai” (Žulkus, 1982, 8) – tai kultūrinių tradicijų atmetimo bei naujovių priėmimo priežastys – su žmonių psichologijos transformacijomis, kurias inspiruoja bendri istorinio vystymosi savitumai, meno stilių kaita Europoje, o dėl jūrinės prekybos paaiškinama ir greitesnis jų apsireiškimas ir plėtra Klaipėdoje (Žulkus, 1982a, 26). Epidemijos, karai bei gaisras įvardijami kaip psichologiniai katalizatoriai, skatinantys materialinės kultūros naujoves. Galiausia, pagal kompleksinius keramikos tipus V. Žulkus išskiria šešis Klaipėdos materialinės kultūros kitimo periodus: XV a. pab. – 1540 m.; 1541 m. – XVII a. ketvirtas dešimtmetis; XVII a. penkto dešimtmečio pradžia – 1678 m.; 1679 m. – XVIII a. vid.; XVIII a. vid. – 1854 m.; 1855 m. – XIX a. aštuntas dešimtmetis (Žulkus, 1982a, 26) (žr. **8 pav.**).

8 pav. Viršuje – Klaipėdos materialinės kultūros kitimas (a–e – maksimumai), apačioje – 1520 – 1860 m. miesto dinamikos kreivė (pagal V. Žulkų (1982, p. 24))

Šie V. Žulkaus atlikti XV–XIX a. Klaipėdos miesto raidos tyrimai atlikti remiantis kultūros evoliucijos teorijos erdvėje suponuotu archeologinių radinių atrankos principu (plačiau apie kultūrinę atranką žr. Leonard, Jones, 2002, 225–242), atskiro periodo iliustracijai panaudojant išskirtinius ir charakteringus aptariamo laikotarpio radinius, bet ne masinę medžiagą bei stratigrafijos analize su būdinga gamtiniais dėsniams stratigrafijos sandara, kuomet apibendrinti kultūrinio sluoksnio storiai tarsi byloja apie pastovų paviršiaus kilimą, maitinamą atvežtiniu gruntu bei pirminiu ar antriniu depozitu. Stratigrafinės sanklodos korekcijos, įtakojamos kitų, būdingų tik antropogeninei veiklai, faktoriai nėra įvertinami (plačiau apie kultūrinės stratigrafijos ypatumus žr. Harris, 1989, 14–50).

Klaipėdos senojo miesto materialinės raidos pokyčius bei jų atspindžius siejant su I. Wallerstein suformuota pasaulio sistemos teorija, atsiskleidžia kitoks teorinis Klaipėdos miesto archeologinės raidos modelis. Pasaulio sistemos teorijoje atskiro krašto pozicija bei potencialas yra vertinamas per politinį, karinį santykį, informacijos sklaidą, per prestižo, prabangos ir didmeninių prekių cirkuliaciją (Hall, 1999, 11).

Pagal I. Wallerstein, XV a. pabaigoje, viduramžiška feodalinė ekonomikos sistema patiria krizę. Feodaliniais principais grįstą ekonominę struktūrą XVI a. palaipsniui pakeičia kokybiškai nauja ekonominių santykių pasaulio sistema, išeinanti už valstybių sienų. Ją nulemia ekonominiai, bet ne politiniai santykiai ar struktūros. Kaip ir būdinga marksistinės teorijos mokyklai, naujas etapas siejamas su kapitalistinių santykių

mechanizmu, išryškinančiu gamybinio pertekliaus judėjimą nuo apatinio link aukščiausio visuomenės sluoksnio, nuo periferijos link centro, nuo daugumos link mažumos, eliminuojant nuostolius, kuriuos suponuoja varžančios politinės superstruktūros, t. y. valstybės (Wallerstein, 1974, 15).

I. Wallerstein pasaulio sistemos teorijoje, pasaulinė ekonomika yra padalinta į centro valstybes ir periferines teritorijas. Tarp jų, pagal tam tikrus aspektus, kaip ekonominis aktyvumas, valstybinio aparato stiprumas, kultūrinis integralumas ar kt., išskiriamos pusiau periferijos. Jos yra dvejopos: kai kurios iš jų anksčiau yra buvusios pasaulinės ekonomikos centro valstybės, kitos – anksčiau buvusios periferinės zonos, tačiau iškilusios plečiantis pasaulinei ekonomikai ar pasikeitus geopolitinei situacijai (Wallerstein, 1974, 351–352).

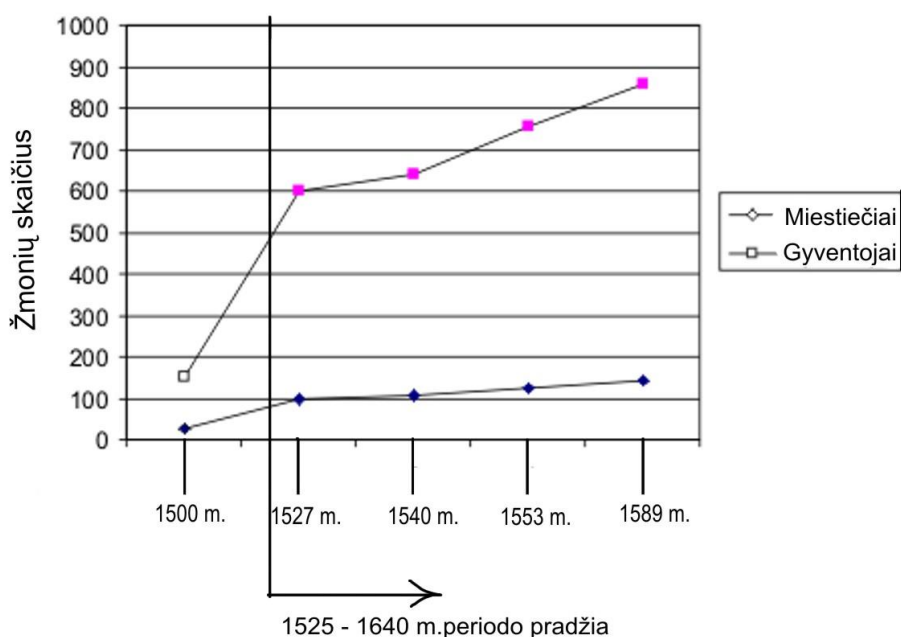
Per paskutinius keliasdešimt metų ši pasaulio sistemos teorija yra išplėta ir nesisieja vien su I. Wallerstein darbais. Įvairiose mokslo srityse dirbantys mokslininkai suformavo skirtingus teorinius pagrindus pasaulio sistemos tyrinėjimo disciplinoms. Naujos šios teorijos potėmės tiria pasaulio sistemos ciklus, moters, šeimos ir lyties vaidmenį pasaulio ekonomikoje, miestus pasaulio sistemoje, kultūros sklaidą bei difuzinius procesus pasaulio ekonomikoje ir kt. Praėjusio amžiaus aštuntojo dešimtmečio pabaigoje pasaulio sistemos teorija archeologijoje buvo pritaikyta ikikapitalistinėms visuomenėms (Hall, 1999, 3–4).

XVI–XVIII a. Klaipėdos senjojo miesto archeologija tiesiogiai papuola į I. Wallerstein nagrinėjamą kapitalizmo užuomazgų bei pasaulio sistemos susiformavimo chronologinį bei dalykinį lauką. Anot I. Wallerstein, iki XVII a. pradžios, Prūsija pasaulio sistemoje yra tipiška periferinė zona. Ji pasižymi išsibarsčiusia bei menkai ginama teritorija, neturi didelių išteklių ar klestinčios prekybos. Prūsijos stiprėjimas siejamas su XVII a. pradžioje po Tridešimtmečio karo išsiplėtusia teritorija ir Friedrich Wilhelm siekiu sukurti biurokratinį valdžios aparatą ir armiją, kontroliuojančia padidėjusią valstybės teritoriją. Nuo XVIII a. pradžios Prūsija pasaulio sistemoje įvardijama jau pusiau periferine zona, ką liudija sustiprėjusios Prūsijos įtakingas biurokratinis aparatas, stipri kariuomenė bei pagerėjusi bendra ekonominė būklė (Wallerstein, 1974, 226–231). Pagal pasaulio sistemos teoriją, be Prūsijos, Baltijos bei Šiaurės jūros regionas, skaidomas į tokias periferines, pusiauperiferines ir centrų zonas: Olandija iki XVII a. antros pusės įvardijama centru, o vėliau pusiau periferija, Anglija – centras iki pat XX a. trečio dešimtmečio, Švedija – iki XVI a. vidurio – periferija, o vėliau – pusiau periferija, LDK ir Lenkija – periferinė zona. Rusija neįtraukiama į pasaulio sistemą, nes ji

charakterizuojama kaip pilnai savo poreikius tenkinantis, uždaras nuo pasaulio kapitalo sistemos regionas.

I. Wallerstein Prūsijos virsmo pusiau periferine zona chronologiniai etapai koreliuoja su lokalia Klaipėdos istorija, išryškina bei pagrindžia XVI–XVIII a. vietos kultūros kaitos procesą.

Nors Klaipėdos miesto prekybos augimą, anot G. Willoweit, įtakoti galėjo jau 1475 m. suteikta privilegija, tačiau tiek miestui, tiek uostui iškilti palankias galimybes sudarė XVI a. pirmoje pusėje hercogo Albrecht von Brandenburg vykdoma Prūsijos valstybės stiprinimo akcija (Willoweit, 1958, 43–45). Tikėtina, kad būtent G. Willoweit išskirtas 1525–1640 m. istorinis periodas (t. y. nuo Prūsijos Hercogystės įkūrimo iki Didžiųjų kurfiurstų valdžios įtvirtinimo) žymi įsikūrusios dabartinio senamiesčio teritorijoje Klaipėdos pradžią. Tam neprieštarauja archeologijos duomenys, o istorijos šaltiniuose liudija užfiksuotas pirmasis ryškus gyventojų pagausėjimas (Willoweit, 1958, 44) (žr. **9 pav.**).

9 pav. Klaipėdos miesto gyventojų ir miestiečių kiekio kitimas pagal E. Zurkalowski (cit. G. Willoweit (1958, 44)). Rodyklė žymi istoriografijoje išskirtą Klaipėdos istorinio periodo nuo Prūsijos Hercogystės įkūrimo iki Didžiųjų kurfiurstų valdžios įtvirtinimo (1525–1640 m.) fazę.

XVI a. Klaipėdos periferiškumas ženklus prekybinėje sistemoje. Su centro kraštais miestą sieja nevietiniai tarpininkai – *lygeriai*, kurių agentuojami laivai XVI a. antroje pusėje plaukė į Liubeką, Nyderlandus, Olandiją, Angliją, Škotiją, tuo tarpu klaipėdiečiai tiesioginius prekybinius santykius palaikė beveik vien su Dancigu (Zembrickis, 2002, 82–

83). Apie vietos gamybinį potencialą byloja tai, kad ilgą laiką čia nebuvo nė vieno amatininkų cecho (pirmasis – batsiuvių, įkurtas tik 1557 m.), o pirklių gildija įkurta tik 1597 m. (Žukas, 2005, 79). Istoriografijoje žinomi XVI a. antroje pusėje Karaliaučiaus pirklių skundai prieš Klaipėdos jūrinę prekybą ir laivininkystę (Žukas, 2005, 83) ar tyrinėtojų tarpe iškylanti diskusija apie jūrinių laivų statybą Klaipėdoje (Žukas, 2005, 70–83; Žulkus, 2002, 107–108) yra epizodiški faktai, labiau charakterizuojantys vietines Prūsijos verslo realijas. Taip pat greta užimtos Olandijos prekybinio laivyno regioninės ir pasaulinės prekybos pozicijos, kurią garantavo nekonkurencingi kitų šalių atžvilgiu taikomi frachto įkainiai (Wallerstein 1974: 36–73), XVI a. vietinių laivų reikšmė prekybai buvo nedidelė, tačiau jų statybos paminėjimai yra svarbūs istoriniai įvykiai Klaipėdos istorijai.

Pagal istoriografijoje žinomus istorinius faktus, Prūsijos periferinį etapą Klaipėdoje įrėmina miesto gynybiniai įtvirtinimai – pylimai, kurie įrengti tarp 1532 ir 1538 m. ir egzistavo iki apie 1627 m. (Žulkus, 2002, 45). Po jų seka naujas gynybinių įtvirtinimų etapas – tai XVII a. pr. senamiestį ir Friedricho priemiestį apjuosę bastioniniai įtvirtinimai, kurių iškilimas simboliškai liudija Prūsijos, kaip periferijos stiprėjimo pradžia.

Anot I. Wallerstein, Prūsijos kaip periferinės zonos stiprėjimas pasaulio sistemoje atsiskleidžia nuo 1640–1648 m. iki 1713 m. Pastarasis yra lydimas po Trisdešimtmečio karo pasikeitusia geopolitine Baltijos bei Šiaurės jūros regionų situacija, padidėjusia Prūsijos teritorija bei sumenkusia Olandijos prekybine įtaka (Wallerstein, 1974, 226–231). Šis chronologinis intervalas Klaipėdos istoriografijoje pasireiškia kaip kokybiškai naujas periodas: Klaipėdos pirkliams suteikiama visiška jūros prekybos laisvė (1657 m.) (Groth, 2001, 5), išauga prekybos apimtys, o jos įvairialypį turinį iliustruoja muitų knygų duomenys (Groth, 1996). Pagal kultūros evoliucijos teoriją, „XVII a. trečiasis ir ketvirtasis dešimtmetis Klaipėdos miestui atnešė daug naujo: miesto kultūriniuose sluoksniuose labai pagausėjo dekoruotų stalo indų šukių, importinio akmens, olandiškos majolikos, keramikoje suklestėjo redukcinė glazūra, kokliai nebepuošiami figūrinėmis kompozicijomis, visuotinai paplito XVI ir XVII a. sandūroje atsiradęs reljefinis arabeskas ir groteskas“ (Žulkus, 1982a, 25).

Prūsijos virsmas pasaulio sistemoje pusiau periferine zona datuojamas apie 1713 m. (Wallerstein, 1974, 230–231). Jį žymi stiprus Prūsijos valstybės biurokratinis ir karinis aparatas, padidėjęs dėmesys miestų plėtrai, išaugusi valstybės geopolitinė svarba ir reikšmė regione. Klaipėdoje jį žymi Senamiesčio ir Friedricho priemiesčio sujungimas,

nuo XVIII a. vidurio per Klaipėdos uostą prasidėjusi sėkminga medienos prekyba, kas pakeitė miesto ekonominį statusą, atvėrė kelius miesto kultūros modernumui.

Pasaulio sistemos teorijos požiūriu, šis XVIII a. vykęs kokybinis virsmas žymi Klaipėdos miesto materialinės kultūros brandą, kurioje eliminuojamas bet koks politinis, kultūrinis bei meninis – idėjinis atsilikimas nuo pažangių to meto pasaulio centrų. Tuo tarpu, kultūrosevoliucijos teorijos atžvilgiu, šis etapas žymi kultūrinių tradicijų nuosmukį bei paprastėjimą: „kokliuose išbluko polichromija, palaipsniui išnyko buitinės keramikos engobinė ir poglazūrinė technikos, gausėjo paprasčiau dekoruotų indų. Jau nuo XVII a. vidurio buitinėje keramikoje nebematoma naujų formų ir puošybos būdų, suprastėja technologija, kartojasi siužetai ir kompozicija. XIX a. I pusės sluoksniuose jau nebėra daugelio trejetą šimtmečių naudotų keramikos formų, išnyko spalvingi kokliai, sumažėjo jų puošimo variantų. Galiausiai, puodžių bei koklininkų tradicijos Klaipėdoje užgeso XIX a. septintame – aštuntame dešimtmečiais” (Žulkus, 1982a, 26).

Tiek kultūros evoliucijos, tiek pasaulio sistemos teorijos yra naudingos ir priimtinos archeologiniame tyrime. Disertaciniame darbe nagrinėjamas chronologinis intervalas (t. y. XVI–XVIII a.) yra sąlygiškai siauras, tačiau net ir jame atsiskleidžia šių teorijų taikymo privalumai ir trūkumai. Kultūros evoliucijos teorijoje atliekamas tyrimas pasižymi naujų formų, tipų bei tradicijos akcentais vietos kultūros raidos tyrime, tačiau tik pavieniais atvejais pagrindžia naujų elementų atsiradimo bei jų svarbos bendrame vietos ar regiono kontekste esmę. Reikia pastebėti, kad net kelių užsienio prekybos laivų atgabenti ar vietoje apsistojusių svetimšalių (pvz., *lygerių*) atsivežti ir vartoti materialinės kultūros elementai nugulę į archeologinį kontekstą, lyginant su bendra vietine masine archeologine medžiaga, kultūros evoliucijos teorijoje iškart signalizuoja kultūrinius pokyčius. Jei tai yra pavieniai radiniai, iškart kyla abejonė dėl jų svarbos vietos kultūrai.

Pasaulio sistemos teorija yra linkusi akcentuoti generalinius pokyčio taškus, kurie nurodo vietos svarbą pasaulio kapitalistinėje prekybos sistemoje, o kartu pagrindžia materialinės kultūros kokybinę bei kiekybinę kaitą. Būtent pasaulio sistemos teorijos išskirtas Prūsijos, o kartu ir Klaipėdos, trilypis virsmas nuo periferijos, per periferijos stiprėjimą link pusiau periferijos, šiame darbe tampa argumentu, susiejančiu Klaipėdos senamiesčio kultūriniame sluoksnyje fiksuojamų ypatingųjų stratigrafinių paviršių, t. y. pastatų, raidą nuo medinio link mūrinio užstatymo.

2. Klaipėdos senamiesčio dendrochronologija

Dendroklimatochronologinių skalių pušies ir ąžuolo medienos datavimui Klaipėdos miesto ir jos apylinkių statiniuose kūrimo darbai pradėti 1979 metais. Darbai vykdyti bendradarbiaujant Klaipėdos Paminklų restauravimo ir projektavimo institutui su nuo 1968 metų Kaune veikiančia Dendroklimatochronologijos laboratorija. Į šios laboratorijos planus įėjo daug ekologijai, klimato kaitai, medienos augimo tyrinėjimams svarbių darbų bei archeologinių objektų datavimas. Kauno Dendroklimatochronologijos laboratorijoje buvo parengtas ambicingas tyrimo projektas, kurio esmė – pagal 98 medinių Lietuvos teritorijoje esančių bažnyčių architektūrinę medieną, sudaryti pušies skalę siekiančią 1440 metus. Šis mokslinės perspektyvos planas buvo publikuotas 1970 metais (Битвинскас, 1970, 45), tačiau dėl plataus masto vykdytų darbų, apėmusių visą buvusią Sovietų Sąjungą, nebuvo realizuotas.

Klaipėdos Paminklų restauravimo ir projektavimo instituto bendradarbiavimas su Kauno Dendroklimatochronologine laboratorija sutapo su plataus masto vykdytais Klaipėdos senamiesčio pastatų restauracijos bei archeologinių tyrinėjimų darbais. Archeologinės ąžuolo medienos nuopjovos (mėginiai) dendrochronologiniam datavimui buvo kaupiamos, tačiau nebuvo analizuotos. Visa iki 1987 m. sukaupta Klaipėdos senamiesčio archeologinės medienos bandinių kolekcija šuo metu yra saugoma VDU Dendroklimatochronologijos laboratorijoje (Vitas A., 2007 m. asmeninė inf.)*.

Pagrindinis gautas rezultatas – tai iki 1984 metų sudaryta ir paskelbta pušies (pinus sylvestris) chronologija, apimanti 455 metus (nuo 1515 iki 1969 m.). Chronologijos sudaryta pagal 91 pušies nuopjovas, surinktos daugiausia iš Klaipėdos senamiesčio namų konstrukcijų, iš jų 53 datuotos. Nuo šių laikų iki 1889 metų skalė perdengta augančių pušų skalėmis (Битвинскас, Брукштус, Жулкус, 1987, 69–71).

Nuo 1987 metų Klaipėdos bei kitų Vakarų Lietuvos archeologijos objektų medienos datavimo darbai buvo vykdomi vietoje. Pradžioje dendrochronologinius Klaipėdos tyrinėjimus vykdė J. Genys, vėliau epizodiškai prie datavimo prisidėjo D. Elertas. Panaikinus Paminklų restauravimo ir projektavimo institutą bei įsteigus

* Šiuo metu, deja, nėra galimybių atsekti bandinių archeologinio sklypo kilmę dėl prarasto inventORIZACIJOS sąvado (autorius pastaba).

Klaipėdos m. Mažosios Lietuvos istorijos muziejų visi iki XX a. dešimtojo dešimtmečio pabaigos sukaupti medienos bandiniai perkelti į Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus fondus. Per šį laikotarpį buvo išmatuota per 90 pušies ir ąžuolo bandinių, kurie daugiausia buvo paimti iš archeologiškai tyrinėtų vietovių. Taip pat tirti bandiniai iš Šventosios molo (pušies mediena), Platelių ežero tilto (ąžuolo mediena) ir Varnių (pušies mediena). Tuo metu buvo datuoti 30 pušies medienos pavyzdžių ir pušies chronologija, prijungus naujus duomenis prie jau sudarytos pušies augimo chronologijos, pratęsta iki 1259 metų, o 28 išmatuoti ąžuolų pavyzdžių datavimas, neturint skalės, buvo apribotas stratigrafiniu datavimo būdu (Genys, 1987š, 1–12). Žinant, jog Klaipėdos archeologijai išskirtinę reikšmę turi ąžuolo medienos datavimas, bandymas apjungti individualių pavyzdžių kreives į vientisą chronologiją pirmą kartą realizuotas 1990 m., kai J. Genys sudarė apytikrę, „plaukiančią“ ąžuolo medienos chronologijos dalį (Genys, 1990š).

Nuo 1998 metų dendrochronologinius tyrimus Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje tęsė šio darbo autorius. Pradedant 2000 m. tyrimai vykdyti KU Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centre, o reorganizavus jį į Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutą, dendrochronologijos tyrinėjimai vykdomi šio instituto padalinyje. Iki 2001 m. buvo matuoti ir pusiau logaritminio sinchronizavimo metodu datuoti kai kurie Klaipėdos pilies (Žulkus, 1999š,; Žulkus, 1999ša), Platelių ežero tilto, Vilniaus Žemutinės pilies ir Šventosios laivo Nr. 1 archeologinės medienos pavyzdžiai.

Pagrindinė iki 2001 metų vykdytų dendrochronologinių tyrimų vertė slypi sukaupuose duomenyse, t. y. išmatuotose rėvių pločiuose, bei paimtų mėginių sąryšyje su archeologinių tyrimų ataskaitomis. Visgi, dabartiniu metu Klaipėdos pušies skalė dendrochronologiniams tyrimams nenaudojama nei Lietuvoje, nei už jos ribų. Klaipėdos pušies chronologija yra tikslintina, nes egzistuoja didelė tikimybė, kad ji sudaryta skirtingos kilmės pušies medienos atplukdytos sieliais iš plataus Nemuno upės baseino arealo pagrindu. Taip pat nenaudojama J. Genio sudaryta ąžuolo chronologija, kurios tikslumą apsprendė tuo metu naudotas gana nepatikimas vizualinio ir matematinio sinchronizavimo metodas bei kompiuterinės technikos trūkumas. Taikant naujus statistinius sinchronizacijos metodus, sukaupti rėvių pločių duomenys peržiūrėti ir sudaryta Klaipėdos archeologinio ąžuolo chronologija, kurios pagrindu dabar datuojami visi Klaipėdos senamiesčio archeologiniai ąžuolo mėginiai (Brazauskas, 2006). Sudarytą Klaipėdos archeologinės medienos ąžuolo skalę sudaro Klaipėdos archeologinė ąžuolo

mediena, sukaupta iš Klaipėdos senamiesčio bei pilies archeologiškai tirtų vietų ir apima 1304–1634 metų laikotarpį.

2. 1. Dendrochronologiškai datuotos Klaipėdos senamiesčio archeologinės struktūros

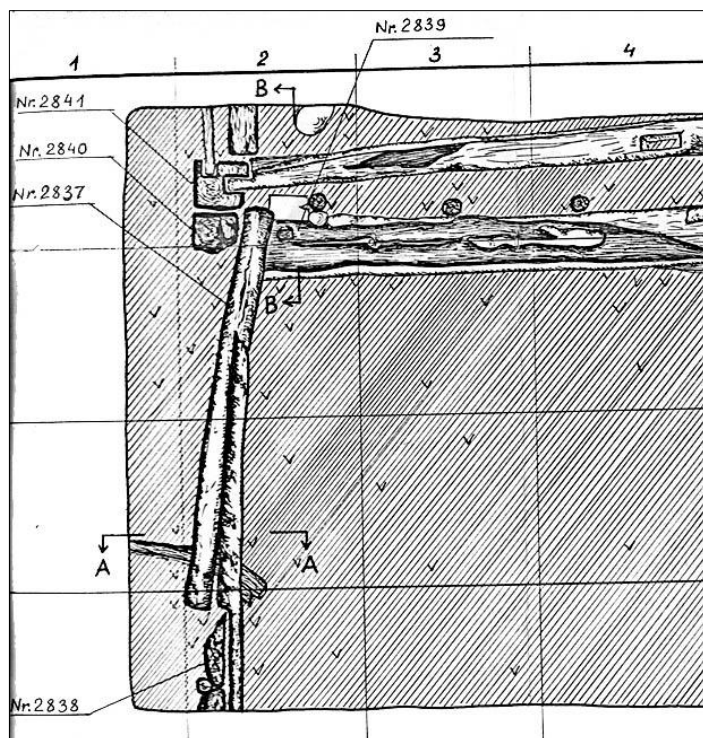
Klaipėdos senamiestyje, ąžuolo mediena užima ypatingą svarbą. Remiantis vykdytais archeologinių tyrinėjimais yra pateikta įžvalga, kad Klaipėdos senamiestyje iki XVII a. vidurio karkasinėms ir fachverkiniams pastatų konstrukcijoms iš esmės buvo naudojamas vien ąžuolas (t. y. apie 85 proc. visos fiksuotos medienos), nuo XVII a. vidurio ąžuolas sudaro tik apie 16 proc. fiksuojamos medienos, o pradedant XVIII a., ąžuolo mediena visiškai išnyksta (Битвинскас, Брукштус, Жулкус, 1987, 69).

Klaipėdos senojo miesto datuoti medienos pavyzdžiai stratigrafiniuose tyrimuose sudaro prielaidas archeologinę medžiagą susieti su istorine chronologija. Dendrochronologiškai datuota mediena – tai ąžuoliniai pastatų konstrukciniai elementai ir ąžuolinės statinių dalys. Datuoti archeologinės medienos pavyzdžiai stratigrafinėje sekoje yra arba: (a) ypatingųjų paviršių chronologinis indikatorius, žymintis stratigrafinio paviršiaus ar tarp sluoksnio istorinį – chronologinį susiformavimo momentą ir atskiriantis stratigrafines sluoksnio kaupimosi fazes (pvz., pastatų liekanos ar jų priklausiniai, tokie kaip statinė, atlikusi vandens kolektoriaus funkcija, siejami su grindų arba kiemo lygmeniu), arba (b) vienas iš kultūrinio sluoksnio kaupimosi fazės chronologinių dėmenų (pvz., statinė ar jos dalys esančios kultūrinio sluoksnio depozite).

2.1.1. Sklypo tarp Tomo, Didžioji Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje kultūrinių sluoksnių datavimas archeologijos duomenimis

Sklypas tarp Tomo, Didžioji Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje yra viena išsamiau ištyrinėtų Klaipėdos senamiesčio vietų, kur fiksuoti nesunaikinti kultūriniai sluoksniai bei pirminio užstatymo liekanos nuo pat miesto įkūrimo dabartinėje senamiesčio teritorijoje XVI a. pradžioje. Archeologiniai tyrinėjimai vykdyti kelis sezonus, kurių metu nuosekliai kaubtos medienos nuopjovos dendrochronologiniams tyrimams. Reikia pažymėti, kad ąžuolo bei pušies mėginiai buvo imami nuo XVI–XVIII

amžiais datuojamų karkasinių pastatų liekanų bei šių pastatų priklausinių. Pagal turimus ataskaitų duomenis, aišku, jog pirminis užstatymas, fiksuotas 0,5–1,0 m Habs, buvo formuojamas sklypuose, kuriuos vieną nuo kito skyrė pynučių tvoros. Išlikusių kultūrinių sluoksnių storis, kuriuos galima sieti su XVI–XVII a. karkasiniais pastatais yra iki vieno metro.

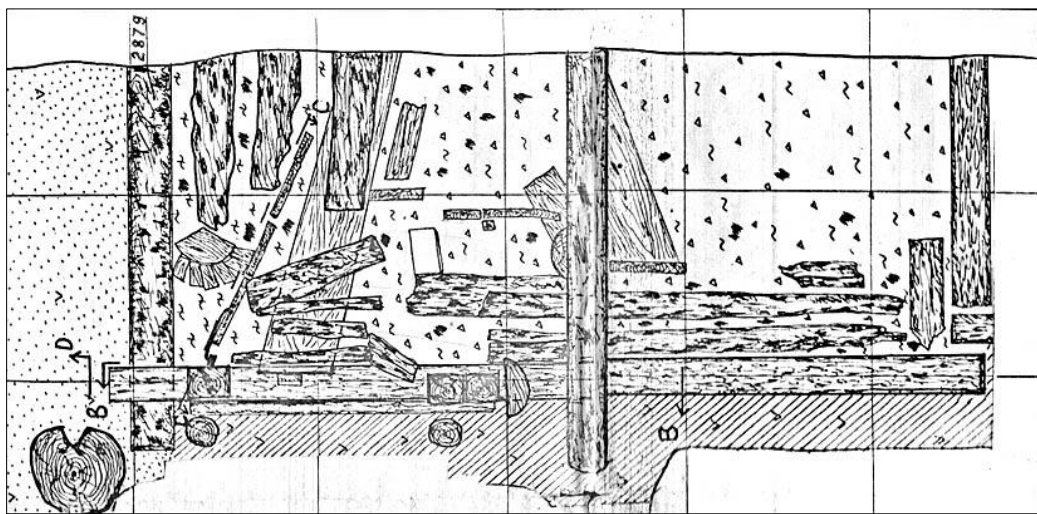
10 pav. 1987 m. sklype tarp Tomo, Didžioji Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje archeologinių tyrimų metu išskirto šešto horizonto apstatymo liekanos bei bandinių inventoriai.

1987 m. tyrinėjimų metu fiksuotame apatiniame horizonte aptiktos virš dumblingo smėlio sluoksnio susidarę sluoksneliai, turėję nuolydį link senosios Danės vagos. Jų aplinkoje fiksuota pynučių tvora, priskirta apatiniam (pagal archeologinių tyrimų ataskaitą – septintam) horizontui. Archeologinių tyrimų vadovas ankstyviausius pastatus datuoja XVI a. viduriu–antra puse (6 horizontas) (žr. **10 pav.**). Kaip spėta – tai ūkinės paskirties, matyt sandėlių liekanos, kadangi juose pasireiškė mišri medinių konstrukcijų statybos technika (sijos, neapdirbti rąstai, vertikalios sukaltos nuopjovos) bei, anot V. Žulkaus, nebūdinga XVI a. Klaipėdos gyvenamiesiems namams medienos įvairovė: panaudota tiek ąžuolas, tiek spygliuočių mediena. Konstatuojama, kad aptikti pastatai veikiausiai yra sudegę XVI a. antroje pusėje. Aukščiau esantys sluoksniai priskirti 5 horizontui, o juose surinktų indų šukės priklausė tiems patiems puodams kaip ir

apatiniame šeštame horizonte. Ketvirtam horizontui priskirtos tvartelio liekanos, datuotos XVI a. pabaiga–XVII a. pradžia. Reikia pažymėti, kad tai paskutinis archeologinių tyrimų metu fiksuotas medinis užstatymo lygmuo (Žulkus, 1988š, 17–23). Pavyzdžių dendrochronologinei analizei paėmimo vietos pateiktos priede Nr. 2.

1989 metų archeologinių tyrimų pagrindinis rezultatas – Danės senvagės šiaurinio kranto įtvirtinimų, o kartu kranto linijos fiksacija.

Nustatyta, jog Danės senvagė buvus užpilta per gana trumpą laiką, kadangi iki 2,5 metrų supiltiniame sluoksnyje buvo aptikti vien XVII a. antra puse datuojami radiniai. Konstatuota, jog XVI a. upės pakrantė buvo šiek tiek sustiprinta rąsteliais ir kuolais (paimti mėginiai – spygliuočių medienos, žr. priedas Nr. 3). Vėliau, t. y. XVII amžiuje, krantą žymėjo iki 1 m gilyje sukastų statinių tvora, apačioje dar sutvirtinta horizontaliais rąsteliais. Skirtingai nei XVI a., XVII a. krantinės įtvirtinimai fiksuoti apie 1 m toliau į kranto pusę nei XVI a. sutvirtinimų, tuo tarpu senvagę nurodoma buvus vos 1,0–1,5 m gylis (Žulkus, 1990š, 16–17).

11 pav. Sklype tarp Tomo, Didžioji Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje šeštame horizonte atidengto karkasinio pastato planas (plane pažymėta bandinio Nr. 2879 pozicija pastate)

1990 metais fiksuotam apatiniame (pagal archeologinių tyrimų ataskaitą – šeštame) užstatymo horizontui priskirta atidengta nedidelė karkasinio pastato dalis su įėjimu ir durų fragmentu. Archeologas R. Sprainaitis jį datuoja XVI a. pirma puse. Kaip spėta, pastatėlis, kurio plotis galėjo siekti 5,0–6,0 m, yra ūkinės paskirties priestatas su šlyno (priemolio) asla ir ant viršaus pamestomis lentomis. Vertikaliai stovinčios lentos rodė buvus plonus lentų pertvėrimus. Pastato sienos apdrėbtos moliu su augalinėmis priemaišomis, kurio iki 40 cm storio sluoksnis gulėjo ir pastato viduje (žr. **11 pav.**). Anot

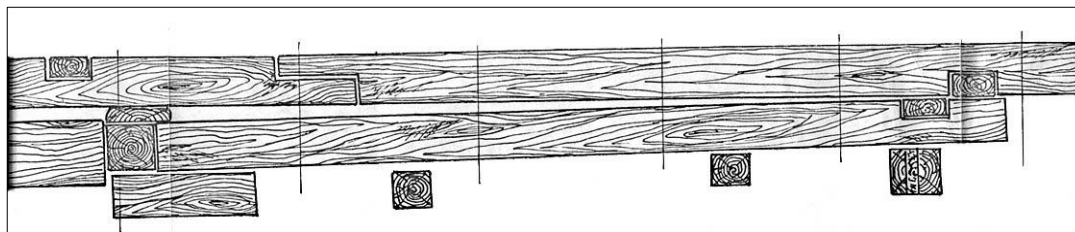
R. Sprainaičio, šio horizonto statiniai sudegė XVI a. viduryje–antroje pusėje. Aukščiau išskirtame užstatymo horizonte (pagal archeologinių tyrimų ataskaitą – tai penktas horizontas), atidengtas čia stovėjusio pastato šiaurinis kampas, kur ties šiaurės rytine siena buvo išlikęs net iki 0,8 m aukščio fragmentas su dviem statramsčiais (Sprainaitis, 1991š). Šio horizonto paimti mėginiai pateikti priede Nr. 4.

1991 m. archeologinių tyrinėjimų metu septintam, apatiniam horizontui, priskirtas uždurpėjusios žemės sluoksnis ir teigta, jog šioje, prie senosios Danės vagos buvusioje miesto salos dalyje, ūkinė veikla prasidėjo XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje. Ankstyviausias užstatymo horizontas (pagal archeologinių tyrimų ataskaitą – šeštas) datuotas XVI a. pirma puse. Tai ažuolinės stulpinės konstrukcijos pastatas, kurio stulpai buvo išlikę kampuose ir po vieną šiaurės vakarų bei pietryčių sienose. Tuo tarpu, dendrochronologiniams tyrimams konstrukcinės medienos pavyzdžiai buvo paimti iš aukščiau plytinčių horizontų (archeologinių tyrimų ataskaitoje įvardintais kaip ketvirtas ir penktas).

Penktajame horizonte fiksuotas pastatas iš tašytų ažuolinių sijų. Atidengto pastato kampą sudarė suleistos pusę įkirčio dvi tašytos ažuolinės sijos. Vidinėms pertvaroms taip pat naudotos ažuolinės tašytos sijos su nedideliais įstatytais į „V“ raidės tipo griovelį statramsčiais. Fiksuota, jog tarpai tarp statramsčių arba užpildyti plytomis, arba tankiai sustatytais kuolais, kurių galai irgi įstatyti į griovelį ir apdrėbti moliu. Visa tai buvo padengiama kalkių skiedinio sluoksniu. Tyrimų metu fiksuotos šešios patalpos, kurių dydis: 1) 4,6 x 3,8 m; 2) 4,7 x 5,0 m; 3) 2,5 x 2,0 m; 4) 3,0 x 2,8 m.; 5) 0,7 x 2,0 m; 6) 0,8 x 4,0 m.

Ketvirtajam, horizontui priskirtas taip pat medinis pastatas, kurio apatinė sija gulėjo tiesiog ant ankstesnio pastato sijų. Atidengta 8,6 x 9,0 m dydžio pastato dalis. Ažuolinės tašytos sijos suleistos pusę įkirčio, kuriose fiksuotos stačiakampės išpjovos statramsčiams. Šiaurės vakarinėje pastato dalyje fiksuotas išlikusių gulinčių ant skersinių lentinių grindų fragmentas. Lentų ant šlyno sluoksnio pamesta ir pietiniame kampe. Atidengtoje pastato dalyje fiksuotos dvi patalpos: 1) šiaurės rytinėje dalyje patalpos dydis 5,4 x 9,0 m; 2) pietvakarinėje pusėje esančios patalpos dydis 3,0 x 9,0 m. Pagal pastato sluoksniuose surinktą keramiką, horizontas datuotas XVII a. viduriu – antra puse (Sprainaitis, 1992š). Iš šio pastato paimtas medienos bandinys Nr. 2872 (žr. **12 pav.**). Tyrimų metu paimti bandiniai pateikti priede Nr. 5.

Archeologiniai tyrimai sklype buvo tęsiami dar 1992 ir 1993 metais, tačiau šių kasinėjimų metu bandiniai dendrochronologiniam datavimui nebebuvo imami.

12 pav. Pastatų iš ketvirto ir penkto horizontų pjūvis: apatinė sija (H5) Nr. 2873, viršutinė (H4) Nr. 2872. Sklypas tarp Tomo, Didžioji Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje, 1991 m.

2.1.2. Kultūriniai sluoksniai sklype Teatro g. 7, Klaipėda, archeologijos ataskaitų duomenimis

Archeologiniai tyrinėjimai, minėtame sklype, buvo vykdomi du sezonus 1982 ir 1986 metais.

Pirmais tyrinėjimo metais buvo išskirti trys užstatymo horizontai. Trečiajam užstatymo horizontui priskirti karkasinio ūkinio pastato pamatai iš ažuolinių sijų ir išlikusiomis ant jų statramsčių dalimis, kurie datuoti XVII a. pirma puse. Antrajam užstatymo horizontui priskirtas atidengtas pusplyčių ir lauko akmenų grindinėlis (grindinys), kuris iš dviejų pusių apribotas stambiais lauko rieduliais – pamatais. Buitinė keramika iš šių kultūrinių sluoksnių datuota pačia XVII a. pabaiga – XVIII a. Pirmajam priskirti stambių lauko riedulių pamatai, kurie, anot archeologinių tyrinėjimų vadovo, sprendžiant iš jų įgilinimo bei masyvumo, turėtų būti sandėlio pamatai, datuojami XIX a. antra puse, kam neprieštarautų aplinkoje surinkta archeologinė medžiaga (Sprainaitis, 1983š, 21–22).

1986 metų tyrinėjimų metu buvo paimti mėginiai dendrochronologiniam datavimui, tačiau jie nėra susieti su šio sklypo kultūriniais sluoksniais (žr. priedas Nr. 6). Anot R. Sprainaičio, „dar esant išalui, mechanizuotai buvo nukasta 36,0 m ilgio ir 14,8 m pločio, apie 1,6 m gylio duobė pamatams. Darbo metu traktorius iškasė daug rąstų bei lentų, nuo kurių buvo paimti pavyzdžiai dendrochronologiniams datavimui” (Sprainaitis, 1986š, 3).

Archeologiniai tyrinėjimai apsiribojo ties mechanizuotai nepažeistu apatiniu, trečiuoju, užstatymo horizontu. Konstatuota, kad išlikusios medinio užstatymo liekanos – tai ūkinis ir gyvenamasis karkasiniai pastai, pagal buitinę keramiką datuojami XVII a. pirma puse (Sprainaitis, 1986š, 10).

2.1.3. Kultūriniai sluoksniai ir dendrochronologiškai datuoti ažuolo bandiniai iš sklypo Žvejų g. 3, Klaipėda

2005 m. žvalgomojusius archeologinius tyrimus Žvejų g. 3 sklype, Klaipėdoje vykdė archeologai L. Kvizikevičius ir S. Sarcevičius (Kvizikevičius, Sarcevičius, 2006, 253–254) bei R. Jarockis (Jarockis, 2006, 253).

Tyrimų metu fiksuotas XVI a. pabaiga (?) / XVII–XX a. datuojamas 1,4–1,9 m storio kultūrinis sluoksnis. Tyrimų metu šurfais buvo atidengtos XIX a. mūrinio pastato liekanos. Statinio pamatai mūryti iš akmenų, statyti ant medinio pakloto – rostverko.

Kituose šurfluose aptikti dviejų užstatymų horizontai. Atidengti XVII a. pabaigos–XVIII a. datuojamo statinio sienos mūro pamatų liekanos, kurios taip pat mūrytos ant tašytų rastų pakloto – rostverko. Po pastatų atidengtas ankstesnio, XVI a. pabaigos (?)–XVII a. užstatymo horizontas (Kvizikevičius, Sarcevičius, 2006, 253–254).

Dendrochronologinių tyrimų metu datuoti medienos bandiniai iš fiksuotų pastatų konstrukcijų bei kultūriniame sluoksnyje aptiktų ažuolinių statinių dalys (žr. priedas Nr. 7).

2.1.4. Kultūriniai sluoksniai ir struktūros Kurpių g. 3, Klaipėda, sklype

2007–2008 m. buvo vykdomi archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai ir archeologiniai tyrinėjimai Kurpių g. 3 sklype, Klaipėdoje.

Archeologinių tyrinėjimų metu dabartinio pastato pusrūsiuose buvo aptikti gyvenamojo namo, priestato, ir pastato (?) pamatų fragmentai, kurie priklausė dviem sklypams.

Gyvenamojo namo konstrukcijos statytos ant niveliacinių ir hidroizoliacinių sluoksnių, kadangi sklypo paviršius buvo pelkėtas, o greta yra buvęs ir Danės deltos

reliktinis tvenkinys. Visų pirma aukštinant sklypą, ant pelkėto paviršiaus buvo supiltas 20–40 cm storio žvyro sluoksnis, virš jo apie 30 cm smėlio sluoksnis. Hidroizoliacijai naudotas pilkas šlynas, kuriuo užpildytas visas pastato perimetras nuo niveliacinio smėlio iki pastato karkaso vidurio. Namo karkasas dėtas ant ažuolinių kaladžių, kurios suguldytos ant apdegusių, tašytų rastų antrinio panaudojimo. Pastato karkasas turėjo statramsčius, tarpai tarp jų buvo užpildyti plytomis rištomis moliu (plytų sienos likę tik fragmentai). Atstumai tarp statramsčių nevienodi apie 70 – 80 cm. Pastato vidus vietomis grįstas plytomis ar pusplytėmis, kitur tvarkingai sudėtos lentos, o namo centrinėje dalyje paviršius netvarkingai išklotas plytų nuolaužomis ir akmenimis. Archeologinių tyrimų metu buvo aptikta krosnies pado dalis, kuri apardyta vėlesnių perkasių. Padas sudėtas iš dviejų eilių raudonų plytų, rištų moliu, kurio aptikta ir paviršiuje. Apie tai, kad čia galėjo būti koklinė krosnis, liudija greta rastas nemažas kiekis glazūruotų dubeninių koklių su rozete viduje (datuojami XVI a. vid.–XVII a. vid.). Name, ties pietrytine siena buvo aptiktos trys įleistos į žemę drenažinės statinės, kurių paviršiai buvo grindų lygyje.

Archeologinių tyrimų metu taip pat fiksuotos priestato, statyto ant niveliacinio smėlio ir užpildo hidroizoliacinio pilko šlyno sluoksniu, virš kurio dar kartą piltas smėlis, konstrukcijų liekanos. Šio pastato karkasas dėtas ant akmenų kampuose bei vienas aptiktas ties pastato viduriu. Statinio karkasas (15x25 cm) su statramsčiais (10x15 cm), kurių tarpai užpildyti plytomis, rištomis moliu (išlikę tik plytų sienos fragmentai). Priestato pietinis kampas tvirtintas įstrižainėmis (15x15 cm) atremtomis į kampinį statramstį. Pastatas vietomis turėjo lentų grindis, kurios klotos ant smėlio, kitur buvo užpilta medžio skiedromis ir atliekomis. Pietiniame pastato kampe grindys buvo aukštinamos, kadangi aptikti dviejų grindų lygiai, o virš jų vėliau piltas medienos skiedrų sluoksnis.

Archeologinių tyrimų metu aptikti pamatai ir rąstų (karkasų) dalys, anot I. Masiulienės, galėjo priklausyti fachverkinio tipo pastatui, kuris buvo pastatytas XVI a. II p. Tai patvirtintu virš pamatų ir niveliacinio smėlio sluoksnio buvęs maišyto šlyno su griuvenomis ir gaisro požymiais sluoksnis, kuriame aptikti treliažiniai ir kvadratiniais įdubimais puošti koklių fragmentai, datuojami XVI a. pab.–XVII a.

Archeologinių tyrinėjimų metu surinkti keli tūkstančiai radinių. Dalis radinių priklauso XIX–XX a., kurie pateko įvairių dabartinio pastato rekonstrukcijų metu. XVIII a. radinių nėra daug, kadangi statant dabartinį pastatą, šio laikotarpio sluoksniai buvo nukasti. Daugiausia radinių aptikta gyvenamojo namo viduje, po 1678 m. gaisro susiformavusiame maišytame sluoksnyje bei ankstyviausiame rudos durpingos žemės

sluoksnyje už priestato ir gyvenamojo namo ribų. Surinktų XVI–XVII a. radinių spektras labai platus – buities apyvokos daiktai, žmogaus aprangos liekanos, kokliai, statybinė keramika, geležiniai dirbiniai ar įrankiai. (Masiulienė, 2008, 341–354).

Tyrinėjimų metu buvo nupjauti medienos pavyzdžiai iš pastatų konstrukcijų, grindų, įvairių statinių liekanų, latakų, ūkinės dėžės. Dalies medienos pavyzdžių nustatytos datos pateiktos priede Nr. 8.

2.2. Dendroarcheologinio Klaipėdos senamiesčio sklypų tyrimo rezultatai

2.2.1. Klaipėdos ažuolo medienos datavimo precizija ir chronologinis pasiskirstymas

Kaip jau buvo apžvelgta aukščiau, archeologinė mediena dendrochronologiniuose tyrimuose yra skirstoma į tris grupes: 1) pilnas mėginys, kuriame fiksuojama šerdis, balana bei žievė; 2) dalinis mėginys – šerdis bei balanos dalis; 3) nepilnas mėginys, kur fiksuojama vien medžio šerdies dalis.

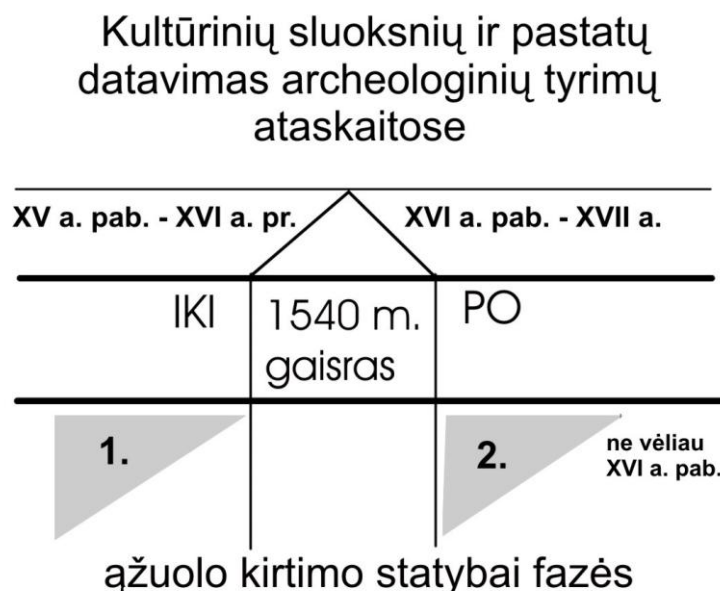
Klaipėdos XVI–XVII a. archeologinės medienos mėginiai daugiausia yra paimti iš karkasinių pastatų ažuolinių karkaso konstrukcijų, kurioms panaudoti apdirbti kvadrato ar stačiakampio skerspjūvio rąstai. Žievė bei dalis balanos natūraliai būdavo pašalinama ažuoliniams rąstams suteikiant reikiamą konstrukcinę formą. Dėl šios priežasties Klaipėdos senojo miesto archeologinio ažuolo dendrochronologinio datavimo tikslumas visuomet yra apspręstas tiek fizinės mėginio būklės, tiek balanos išlikimo mėginyje faktorių.

Išlikusios balanos rievės, sudarančios prielaidas sumažinti medienos kirtimo datos paklaidą, iki 2004 metų nebuvo fiksuojamos. Dėl šios priežasties dalies išmatuotų archeologinio ažuolo mėginių dendrochronologinės datos, išskyrus Žvejų g. 3 ir Kurpių g. 3, Klaipėda sklypų mėginius (žr. priedai 7–8), gali būti kiek “pavėlintos” (žr. priedai 2–6), bet, tikėtinas, ne didesnis nei 10 metų paklaidos intervalas*. Paklaidos ribą mažina, kaip

* Datuojant iki 2001 m. turimus išmatuotus ažuolo medienos bandinius, teko apsiriboti pozicija, kad bandiniuose nėra balanos ir taikyta plačiausia jos variacija galutinei datai nustatyti (t. y. 16 balanos rievų).

jau buvo minėta aukščiau, abejotinas ilgai trukęs nukirsto ąžuolo saugojimas, nes reikiama forma būdavo išgaunama dar esant žaliems rąstams. Visgi paklaidos ribos gali būti platesnės esant antriniam panaudojimui.

Bendras analizuotų Klaipėdos senamiesčio pastatų ąžuolo mėginių chronologijos bruožas pasižymi tuo, kad turimos dendrochronologinės datos neperžengia XVII a. ribos. Be Klaipėdos senamiesčio sklypų, į Klaipėdos ąžuolo skalę įtraukti dendrochronologiškai datuoti ąžuolo medienos bandiniai iš Odų gatvės (vėliau Friedricho priemiesčio), tačiau ir ten, išskyrus datuotas statinių dalis, nesutinkama vėlesnės nei XVI a. pab. pastatų konstrukcinės ąžuolo medienos. Didžiųjų istorinių gaisrų kontekste, pastatų liekanų dendrochronologinės datos žymi dvi ąžuolo medienos kirtimo Klaipėdos senamiesčio pastatų statybai aktyvumo fazes (žr. 13 pav., priedas 9). Takoskyra tarp jų yra 1540 metų gaisras, po kurio, remiantis istoriniais šaltiniais, Klaipėdoje liko viso labo vos šeši namai (Zembrickis, 2002, 78–79). Pagal išskirtus penkis didžiųjų gaisrų Klaipėdos senamiestyje raidos etapus (žr. 19 pav.), kultūriniame sluoksnyje sutinkami karkasinės ąžuolo konstrukcijos pastatai yra priskiriami statybai iki 1520 m., statybai iki 1540 m. ir statybai po 1540 m.

13 pav. ąžuolo kirtimo Klaipėdos senamiesčio pastatams fazės pagal archeologinių tyrinėjimų ataskaitas (viršuje) ir dendrochronologijos tyrimus (apačioje).

Bendrai vertinant ąžuolo medienos chronologinį pasiskirstymą, Klaipėdos senjojo miesto ąžuolo dendrochronologija atskleidžia du probleminius aspektus:

1. Klaipėdos senamiesčio archeologinių tyrimų ataskaitose karkasiniai pastatai su ąžuolo medienos konstrukcijomis skirstomi į XVI a. ir XVII a. pastatus. Tokio datavimo pagrindas – archeologinių radinių tipologija. Pagal stratigrafijos teoriją, kultūrinis sluoksnis skaidomas į paviršiaus, kur pastatas yra ypatingasis tarp sluoksnis, ir kultūrinio sluoksnio kaupimosi fazes. Tokiu būdu, archeologinių tyrimų ataskaitose pastatai (t. y. ypatingieji tarp sluoksniai) datuojami klaidingai, nes kultūrinio sluoksnio sanauja byloja apie buitinę ir ūkinę veiklą, vykdytą jau stovinčiuose pastatuose bei jų gretimybėje (t. y. *terminus post quem*). Dendrochronologiškai datuoti Klaipėdos senamiesčio pastatai stratigrafinėje sekoje nurodo chronologinį paviršiaus suformavimo momentą, kurio mažesnė dalis yra iki 1540 m. ir didesnė grupė – po 1540 m. gaisro, bet ne vėliau kaip XVI a. pabaiga. Tuo tarpu fiksuojama kaupimosi fazėje susidariusio kultūrinio sluoksnio archeologinių radinių tipologijos visuma liudija, kad XVI a. antros pusės statybos pastatai buvo naudojami visą XVII a., greičiausiai iki 1678 m. gaisro, ką patvirtintų aptinkamos statinės bei jų dalys*.

2. Dendrochronologiniuose tyrimuose neišryškėjo medienos, kirstos pastatams iki 1520 m. gaisro, grupė. Pagal archeologinių tyrinėjimų ataskaitas, šio gaisro pėdsakai fiksuoti sklypuose ties Turgaus gatve (pvz., Turgaus g. 20), iš kurių neturima ąžuolo mėginių. Empirinės medžiagos stygius sudaro prielaidas vien teoriniams svarstymams. Diskutuotina, kiek realus galėjo būti užstatymas dabartiniame Klaipėdos senamiestyje dar iki 1520 m. gaisro? Autoriaus nuomone, fragmentiški istoriniai šaltiniai bei negausūs archeologiniai duomenys leistų kelti hipotezę, jog pirmieji pastatai šioje Klaipėdos vietoje turėjo iškilti ne anksčiau nei XVI a. trečiajame dešimtmetyje ir siejami su pilies modernizacija, Prūsijos sekuliarizacija bei apie 1525–1527 metus dokumentuotu (Willoweit, 1958, 44) gyventojų pagausėjimu (žr. 9 pav.).

* Tarp 1540 m. iki 1678 m. gaisrų trukęs pastato eksploatacijos atvejis atsiskleidė Kurpių g. 3 sklypo dendrochronologiniuose tyrimuose: gyvenamasis namas pastatomas apie 1542 m, vėliau, apie 1554 m., pastatomas priestatas, tuo tarpu drenažinės statinės pastato viduje žymi pastato eksploataciją: apie 1597 m. ir apie 1648 m. Galiausiai šie mediniai pastatai sudega 1678 m. gaisre (žr. priedas 8).

2.2.2. Ažuolo medienos kaita XVI–XVIII a. Klaipėdos kultūriniame sluoksnyje

Kaip jau buvo minėta, praėjusio amžiaus devintajame dešimtmetyje buvo suformuota nuostata, kad ažuolinės statybos tradicija Klaipėdoje iki XVII a. vidurio dominavo miesto architektūroje, o nuo XVII a. jos mažėja, kol galiausiai statybos tradicija nuo ažuolo pereina prie pušies medienos (Битвинскас, Брукштус, Жулкус, 1987, 69–71). Taip pat laikoma, kad Klaipėda yra labiausiai į šiaurės rytus nutolęs taškas, kur statyboje naudotas ažuolas, o vienu iš argumentų yra klaidingai nurodomas biologinis ažuolo augimo arealas, kuris visgi nesibaigia ties dabartine Lietuva, o siekia pietinės Suomijos regionus.

Medienos poreikis ir panauda viduramžiais bei naujaisiais laikais pasireiškė keliose srityse: mediena kaip pastatų ar laivų statybinė medžiaga ir mediena kaip kuras. Pastebima, kad ypatingai intensyviai besivystančiuose regionuose, miškingumas natūraliai sumažėja, tačiau neišnyksta. Pavyzdžiui, Olandijoje, XIII a. viduryje miškais apaugusios teritorijos tesiekė vos 9 proc., tačiau XVIII a. šis rodiklis jau siekia 15 proc. (Daly, 2007, 190). Visgi bendras medienos poreikis ir statybos santykis Europoje nėra lygiavertis. Anot P. Warde, XVIII a. pabaigoje buvusiam pasauliniam laivynui reikėjo apie 7 milijonų tonų ažuolo medienos, tačiau šis kiekis siekė vos vieną apskaičiuoto kuro poreikio procentą, o ankstesniais periodais šis santykis buvo dar mažesnis (Warde, 2006, 40–41). Medienos kaip kuro ir kaip statybinės medžiagos santykis Klaipėdos miesto istoriniuose šaltiniuose nušviestas epizodiškai, jį analizuojančių studijų dar nėra.

Per visą XVI a. naujai įsikūrusio Klaipėdos miesto augimo tempai, įtakoti tiek išorinių, tiek vidinių pokyčių, buvo ženklūs, tad į naują vietą perkeltam miestui reikėjo didelio ažuolo medienos kiekio. Tikėtina, jog didesnė dalis pastatų buvo statoma naujomis medžiagomis, išvengiant antrinio panaudojimo medienos, perkeltos iš prie pilies stovėjusių viduramžių miesto pastatų. Bent dendrochronologiniuose tyrinėjimuose, XV a. pabaigą siekiančio ir siejamo su antriniu panaudojimu ažuolo Klaipėdos senamiestyje nesutikta.

Tuo pat metu, XVI amžiuje, ažuolo poreikis pasireiškė prekybinių laivų statyboje. Jei ankstesniais laikais, anot V. Žuko, Klaipėdoje ir būta trumpalaikių labai geros konjunktūros laikotarpių, paskatinusių poreikį turėti nuosavus jūrinius laivus. Geriausi

atveju, tokia ne itin reali teorinė prielaida leistų tik spėti, kad XIII–XV a. Klaipėdoje galbūt buvo pastatytas vienas kitas jūrinis laivas (Žukas, 2005, 83).

XVI a. antroje pusėje situacija kardinaliai pasikeičia. Iš negausių istorinių duomenų žinoma, kad 1569 metais Stephanas Brunnigeris (arba Bruningeris) kartu su tuometiniu valsčiaus raštininku, Bonaventura Prieseriu, Philippu Ebertu (arba Ewertu) ir laivų statytoju Janu Jakobsonu pastatė 70 lastų talpos laivą; 1571 metais Philipas Ebertas su Fabianu Pesleriu ir Andreasu Maasu 150 lastų; 1580 metais Stephanas Brunnigeris su Philippu Ebertu – daugiau kaip 250 lastų talpos laivą; 1593 metais Peteris Hinze ir Heinrichas Raschke pastatė 24 lastų talpos laivą; 1594 metais Tewes Heincke ir Gabrielis Kobergas – 80 lastų; 1608 metais Rittgeras von Gesselnas – 40 lastų; 1616 metais Reichardas Helwingas pastatė 20 lastų talpos šmaką (Zembrickis, 2002, 83–86) ir bent vieno laivo statybos vieta, prie Senosios Dangės, buvo ištirta senamiestyje (Žulkus, 2002, 107).

Medienos kilmė šių laivų statybai turėtų būti vietinė, nors remiantis J. Zembrickio cituojamu hercogo Georg Friedrich potvarkiu, draudžiančiu didelių laivų statybą Klaipėdoje, mediena neva atvežama ir iš Žemaitijos (Zembrickis, 2002, 84).

Jau XVI a. pabaigoje rašytiniuose šaltiniuose aptinkama informacijos apie sumažėjusį Klaipėdos apylinkių miškingumą, kurį galėjo įtakoti intensyvi pastatų bei laivų statyba. 1595 m. hercogo Georg Friedrich atsakyme į 1583 m. miestiečių raštišką prašymą dėl laisvo miško kirtimo, žvejybos ir ganyklų, o taip pat dėl miesto savivaldos, prekybos ir laivybos, teigiama:

„Nors miestui miško kirtimas laivų statybai ir statybinei medžiagai pagal privilegiją buvo užrašytas, bet akivaizdu, kad miškai yra taip iškirsti, kad net Jo kunigaikštiškoji šviesybė sau ažuolų nei eglių tvirtovės ir valdiškų pastatų išlaikymui prireikus negali gauti, bet turi kituose valsčiuose medienos ieškoti ir atgabenti liepti, dėl to miesto prašymas medienos laivams ir pastatams negali būti patenkintas (...)” (Zembrickis, 2002, 93).

1613 metais šis draudimas dar labiau sustiprėja. Miestui malkų numatoma „tiek kiek įmanoma ir be žalos valsčiui“, o žalio miško kirtimas griežtai uždraudžiamas, o nusižengus, grėsė medienos konfiskacija ir ypatinga bauda (Zembrickis, 2002, 93).

XVII a. pab.–XVIII a. kultūriniuose sluoksniuose ažuolo mediena išties yra ypatingai reta. Dažniausiai tai pavieniai radiniai ar statinių dalys. Tuo tarpu pastatų

konstrukcijoms naudojami išskirtinai spygliuočiai, kurie jau pilnai dominuoja išlikusiuose XVIII a. vidurio Klaipėdos senamiesčio pastatuose.

Vertinant XVI–XVIII a. Klaipėdos senamiestyje vykusį perėjimą nuo ąžuolo prie spygliuočių medienos vienareikšmio jį paaiškinančio atsakymo nėra. Iš vienos pusės, po itin intensyvios XVI a. urbanistinės plėtros, jau XVII a. galėjo pasireikšti ąžuolo išteklių sumažėjimas, su tuo susijęs žaliavos pabrangimas ir nykimas architektūroje. Iš kitos pusės, perėjimą galima būtų sieti su naujais XVIII a. Klaipėdoje įsivyravusiais pastatų tipais. Nežiūrint plataus masto vykdytų archeologinių tyrinėjimų apimties, išlieka teorinė prielaida, jog XVII a. konstrukcinė ąžuolo mediena nepateko į dendrochronologijos tyrimų lauką.

3. Klaipėdos senamiesčio pastatų chronologija

Pastatų archeologija, kaip savarankiška tyrimo erdvė, Lietuvoje yra gana jauna. Pastatai – ilgaamžiai objektai, kurių eksploatacija nuo įrengimo iki sunykimo gali būti chronologiškai apibrėžta. Jų aplinkos kultūrinis sluoksnis reprezentuoja pastato gyvavimo metu buvusią gyventojų stalo bei buities kultūrą, o netiesiogiai – to meto vietos ekonominį potencialą. Naujas pastatas ar naujas jo tipas – tai kokybinis naujų technologijų bei žinių visame regione plėtros proceso atspindys. Visuose be išimties miestuose statybos raidos kryptis slypi perėjime nuo medinių link mūrinių gyvenamųjų ir ūkinės paskirties namų. Medinių karkasinių pastatų liekanos bei jų eksploatacijos metu susiformavusio kultūrinio sluoksnio storis įvairuoja nuo 0,5 iki 1,3 m storio. Jis yra atidengiamas Klaipėdos senamiesčio sklypuose iškart po XVIII – XIX a. mūrinių pastatų rūšių grindimis. Dėl šios priežasties, yra gana keblu atsekti XVII a. pabaigos–XVIII a. pradžios tarpinę medinės bei mūrinės statybos evoliuciją. Tačiau neabejotina, kad šis perėjimas XVII–XVIII amžiuose yra įvykęs tiek mieste, tiek Friedricho priemiestyje tuo pat metu. Esminiai archeologijos klausimai būtų: 1) kodėl šis virsmas įvyko taip vėlai ir 2) kas inspiravo šį kokybinį urbanistinių pokytį.

3.1. Klaipėdos medinių pastatų tipologija ir chronologija

Pastatų liekanos, tyrinėjamos archeologiniais metodais, neretai turi analogijų su objektais, tiriamais architektūros mokslo specialistų. Tačiau Klaipėdos senamiestyje

stovintys seniausi pastatai yra santykinai chronologiškai “jauni” ir siekia viso labo XVIII a. vidurį. Tad architektūros bei archeologijos bendro intereso sankirta nėra labai ilga.

Pastatų archeologija, kaip savarankiška tyrimo erdvė, Lietuvos archeologijoje yra gana jauna. Jai priskirti galima 2000 metais buvo apgintą V. Vainilaičio disertaciją (Vainilaitis, 2000), kurios įvade autorius pabrėžė, kad XV–XVII a. stovėję mediniai Vilniaus pastatai ir komunaliniai įrenginiai yra beveik nenagrinėti, nors minėtu metu vykę svarbūs konstrukciniai pasikeitimai atskyrė miesto ir kaimo medinės statybos būdus (Vainilaitis, 2000š, 3).

Nujausioje V. Žulkaus monografijoje yra išskirti Klaipėdos mieste ir pilyje fiksuotų medinių pastatų tipai: 1) stulpiniai ir rentiniai statiniai; 2) pastatai su rūsiais ir pusrūsiais; 3) karkasiniai ir fachverkiniai pastatai (Žulkus, 2002, 53–61).

V. Vainilaitis Vilniaus mieste išskiria tris pagrindinius pastatų tipus: a) rentinės konstrukcijos pastatai; b) stulpinės konstrukcijos pastatai; c) karkasinės (rėminės konstrukcijos) pastatai (Vainilaitis, 2000, 45).

1999 m. Liubeke organizuotoje konferencijoje keturiolikos šalių archeologai pristatė turimus savo šalių miestų statybos duomenis, kurie bendrai reprezentuoja buvusio Hanzos miestų regiono statybos tradicijas ir jų kaitą (Lübecker, 2001). Apibendrinus visus pranešimus buvo apibrėžti šeši viduramžių ir vėlyvųjų viduramžių Hanzos miestų regiono medinių pastatų tipai, chronologiškai apėmę VIII–XIX a. Šiuo atveju, dėmesį vertėtų sutelkti ties istorinių laikų pastatų tipais, kuriems priskirti: a) rentinės konstrukcijos pastatai; b) stulpinės konstrukcijos pastatai; c) tarpinės stulpinės konstrukcijos pastatai; d) karkasinė konstrukcija (vok. *Standerbauten*); f) karkasinė konstrukcija su plytų užpildu (vok. *Fachwerkbauten mit Backsteinausfullung*) (Mührenberg, 2001, 844–847).

Karkasiniai pastatai (vok. *Standerbauten*) apibūdinami kaip konstrukcijos, kuriose mediniai statiniai yra įtvirtinami į horizontalų medinį gulekšnį. Viršuje jie sujungiami gegne ir papildomai gali būti sutvirtinami skersiniais. Tokio pastato sienos gali būti užpildomos įvairiausia medžiaga (Mührenberg, 2001, 845–846). Tuo tarpu karkasinė konstrukcija su plytų užpildu (vok. *Fachwerkbauten mit Backsteinausfullung*) (toliau tekste šis tipas bus įvardijamas fachverku) pasireiškia didesne įvairove. Dažniausiai tokių pastatų pirmas aukštas yra mūrijamas, o aukščiau yra surenčiama karkasinė konstrukcija (Mührenberg, 2001, 846).

Pagal V. Vainilaitį, karkasinį pastatą sudaro iš storų rąstų padarytas pastato karkasas arba rėmas, o sienos daromos iš plonesnių rąstelių, lentų ar tašų, kurie vertikalčiai sustatomi į apatiniam rąste iškirstą griovelį (Vainilaitis, 2000, 49–50).

V. Žulkus, pateikdamas skirtumus tarp karkasinės ir fachverkinės statybos, teigia: “Karkasinė statyba (Standerbau) skyrėsi nuo fachverkinės. Karkasinėje konstrukcijoje tašyti stulpai būdavo įkasami į žemę arba įstatomi į juostas. Sienos buvo skaidomos lygiagrečiomis medžio juostomis, kurių tarpai užpildomi moliu ar plytomis. Jos panašios į fachverką. Fachverkinėje statyboje buvo naudotos ne tik vertikalios ir horizontalios, bet ir įžambios, kampinės medžio konstrukcijos. Be to, fachverko apatinė juosta būdavo dedama ant pamatų”. Nepaisant autoriaus įvardintų konstrukcinių skirtumų, ši pateikta konstrukcinė takoskyra nėra iliustruojama pavyzdžiais (Žulkus, 2002, 57–60), o aptariant Klaipėdos senamiesčio pastatus, jų konstrukcijos priskiriamos tiek karkasiniams, tiek fachverkiniams pastatams.

Stulpiniai ir rentiniai pastatai Klaipėdoje – tai seniausio, daugeliu atveju pirminio užstatymo pastato tipas. Tokio pastato liekanos buvo aptiktos Tomo, Didžioji vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių skvere. Tai ankstyviausio pirminio užstatymo horizontas, datuotas XVI a. pirma puse (Sprainaitis, 1992š, 11–26). Kitos stulpinės konstrukcijos pastato (platformos?) liekanos, datuojamos XVII a. pab.–XVIII a. pr. aptiktos Žvejų g. 4, 6 sklype. Kaip spėjama – tai buvo odos apdirbimo vieta (Jarockis, 2007, 332).

14 pav. Fachverkiniai pastatai Daržų gatvėje, Klaipėdoje.

Pagrindinė priežastis, kodėl Klaipėdoje tai itin reta konstrukcija yra tame, kad ši, archaiška ir kaimui būdinga pastatų architektūra, Baltijos regiono miestuose pradėjo nykti jau XIV–XV a. (Mührenberg, 2001, 844–845). Tad nieko stebėtina, kad Klaipėdos

senamiestis, XVI a. perkeltas į naują vietą, buvo apstatytas šiuolaikiškesniais ano meto karkasinės konstrukcijos pastatais.

Ankstyviausi, dabartiniame Klaipėdos senamiestyje išlikę mediniai karkasinės (fachverkinės) statybos pastatai, yra datuojami XVIII a. viduriu. Visi jie nenukentėjo 1854 m gaisro metu ir telkiasi teritorijoje tarp Aukštosios, Didžiosios vandens, Vežėjų bei Daržų gatvių (žr. 14 pav.). Šie pastatai yra ūkinės paskirties, tik kai kurie – gyvenamieji. Apie vieną gyvenamąjį užsimena J. Tatoris. Tai dabartinėje Sukilėlių gatvėje (Nr. 19) XVIII a. viduryje pastatytas sudėtingo plano pastatas, kuris yra vieno aukšto, su kambariais pastogėje, dengtas mansardiniu stogu, o viduje turintis daug įvairaus dydžio patalpų (Tatoris, 1994, 140).

Kiti žinomi Klaipėdos senamiesčio fachverkiniai statiniai atliko sandėlių funkcijas. Kaip pažymi J. Tatoris – tai fachverkiniai arba pusiau fachverkiniai (su mūriniu pirmuoju aukštu) pastatai, kur po vienu stogu kartais tilpdavo ir sandėlis, ir arklidė, ir ratinė (Tatoris, 1994, 260). Tuo tarpu karkasiniai gyvenamieji ir ūkiniai pastatai dominuoja XVI–XVII a. Klaipėdos kultūriniuose sluoksniuose.

3.2. XVI–XVIII a. Klaipėdos medinių pastatų konstrukcinė raida

Klaipėdos medinių pastatų raidą galima skaidyti atsižvelgiant į keletą parametrų: pastato stratigrafinė padėtis (chronologinis indikatorius) ir pastato statybinės medžiagos (tipologinis indikatorius).

Stratigrafinėje kultūrinių sluoksnių sanklodoje, karkasiniai pastatai žymi pirminį Klaipėdos užstatymą. Būtent jos, ypatingosios stratigrafinės tarp sluoksnių struktūros, liudija miesto raidos pradžią bei miesto plėtrą, o ne tarp įžemio ir pastato konstrukcijos fiksuojamas kultūrinis sluoksnis.

Pagal pastatų apatinio vainiko lygmenį absoliutaus aukščio atžvilgiu, pirminis užstatymas Klaipėdos senamiestyje vidutiniškai fiksuojamas ties jūros lygiu ir aukščiau. Arčiau Danės upės bei Teatro gatvės, kaip kad Teatro g. 7, apatinė medinių pastatų dalis yra žemiau jūros lygio, tuo tarpu Turgaus g. 20, jis yra apie vieną metrą aukščiau absoliutaus aukščio. Paviršiaus iškilimas nors ir pusę metro virš jūros lygio yra reikšmingas Klaipėdos senamiesčiui. Miestui, įsikūrusiam Danės upės deltoje ir veikiamam Kuršių marių patvankų, aukštas gruntinis vanduo turėjo diktuoti sąlygas statomiems pastatams. Tai ir yra priežastis, kodėl Klaipėdos senamiestyje retai aptinkami

karkasiniai mediniai pastatai su rūšiais ar pusrūšiais, bet ir šie, pagal V. Žulkų, tėra įgilinti vos 0,8–1,0 m (Žulkus, 2002, 55).

Medinių karkasinių pastatų liekanos bei jiems priskirtini kultūriniai sluoksniai įvairuoja nuo 0,5 iki 1,3 m storio. Vienu atveju, archeologinių tyrimų metu fiksuojamas išlikęs apatinis pastato vainikas (pvz., Žvejų g. 4, 6), kitu atveju, toje pat vietoje atsekami keli karkasinių pastatų horizontai (kaip, kad Turgaus g. 20). Vykdamas archeologinius tyrimus Klaipėdos senamiesčio pastatų rūsiuose, minėtas karkasinis užstatymas su XVI–XVII a. archeologiniais radiniais, atidengiamas iškart po XIX a. rūšių grindimis. Dėl šios priežasties, yra gana keblu atsekti XVII a. pab.–XVIII a. pr. medinės bei mūrinės statybos evoliuciją.

Medinių pastatų tyrime svarbu tipologiškai atskirti karkasinius ir fachverkinius pastatus. Galima nuspėti, kad XVI a. Klaipėdos senamiestyje nebuvo mūrinių pastatų. Apie tai byloja XVI a. pabaigoje pilies saugumui galiojęs draudimas Klaipėdos mieste statyti mūrinius pastatus (Zembrickis, 2002, 97–98). Kiti šaltiniai teigia, kad dar 1538 m. Hercogas Albrecht architektui Christoph Ramer padovanojo Klaipėdoje sklypą, rąstų, kalkių bei plytų, kad šis „išmūrytų rūsius, frontonus ir kaminą“, o jau po 1540 m. gaisro buvo reikalaujama statomiems namams išmūryti ugniasienes (Tatoris, 1994, 135). Autoriaus nuomone, šiuos paminėjimus reiktų sieti su fachverko tipo pastatais, tačiau akivaizdžiai fachverko tipui priskirtinų XVI a. gyvenamųjų pastatų Klaipėdos senamiestyje nėra aptikta.

Fachverkinis pastato tipas, nesant papildomos informacijos, o vien remiantis archeologinių tyrimų metu aptiktomis liekanomis, gali būti priskirtas mūrinio pastato tipui. Šią problemos lauką išryškina fachverkinės Šv. Jono bažnyčios masyvūs pamatai (žr. 15 pav.). Kad minėtas statinys neabejotinai buvo fachverko tipo, žinoma iš turimo ikonografinio šaltinio (Bumblauskas, 2005, 397) – apie 1648 m. nežinomo autoriaus sudaryto Klaipėdos apylinkių plano.

15 pav. Rostverkas po bažnyčios pamatais. G. Zabielos nuotr. (Zabiela, 2007)

Stiprinant miestą juosusius bastionus, Šv. Jono bažnyčia buvo uždaryta ir labai kruopščiai išardyta, todėl apie jos konstrukciją archeologinių tyrimų vadovas G. Zabiela mažai ką galėjo pasakyti. Juo remiantis, bažnyčia buvusi fachverkinė (smulkių plytų duženų, likusių išardžius sienas, aptikta į šiaurę nuo bažnyčios akmenų grindinio). Pietvakarinėje pusėje vidinės bažnyčios sienos apačia buvo mūryta iš plytų, rištų baltu kalkingu skiediniu. Stogo būta čerpinio. Visgi, kaip pažymėjo G. Zabiela, surinkti duomenys neprieštaruja bažnyčios vaizdai, žinomam iš XVII a. ikonografinių šaltinių (Zabiela, 2007, 260).

Sulyginus archeologų fiksuojamas XVI–XVII a. karkasinių pastatų liekanas su XVIII a. vidurio Klaipėdos architektūrinio paveldo mediniais fachverko tipo pastatais, išryškėja ne vien chronologiniai, bet ir tam tikri tipologiniai medinių pastatų skirtumai.

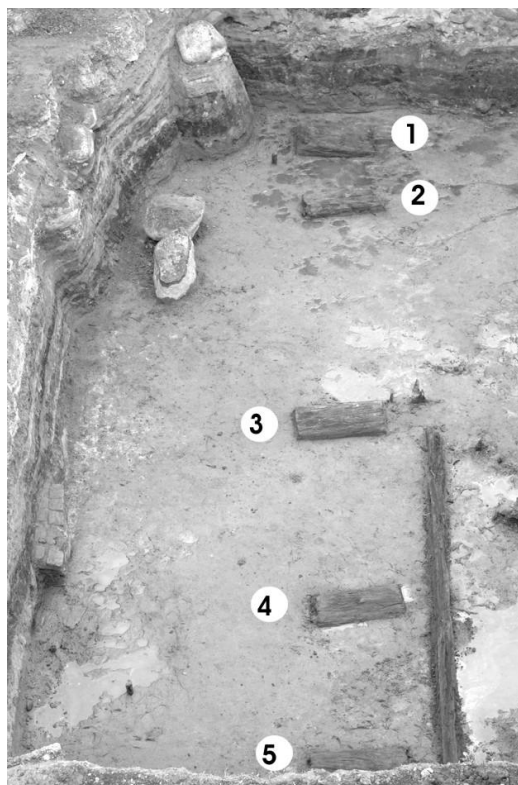
Fachverkiniai pastatai, datuojami XVII a. pab.–XVIII a., statyti ant pamatų ir daugelio pirmas aukštas ar bent viena pirmo aukšto siena – mūrinė. Karkaso užpildui naudojamos plytos, kalkių skiedinys. Užpildas padengtas kalkių tinku. Restauruojant pastatus nustatyta, kad šių pastatų karkasinė konstrukcija padaryta panaudojant ne ąžuolo, o žemesnės kokybės spygliuočių medieną. Pagal A. Vyšniūną, šių statinių sienos plonos – tik 140 mm (Vyšniūnas, 1982, 3). XVII–XVIII a. fachverko konstrukcijos pastatų pamatams naudojami tiek akmenys, tiek plytos, surištos geltonu moliu ar kalkių skiediniu. Stogai dengti čerpėmis. Konstrukcijoms naudojama spygliuočių mediena.

XVIII a. vidurio fachverkiniai pastatai, išskyrus kelias išimtis, išskirtinai ūkinės paskirties.

Karkasiniai pastatai. XVI–XVII a. karkasinės konstrukcijos pastatų apatinė sija yra guldoma ant stambių ažuolinių kaladžių ar stambių akmenų, kurie kaip ir kampuose ar ties įėjimu sudėti pavieniai stambūs rieduliai nėra rišti kalkių skiediniu. Gana plačiai, gerinant pastato hidroizoliaciją bei rišant užpildo plytas, yra naudojamas melsvas šlynas.

XVI a. pab.–XVII a. pr. karkasinio pastato pamatas 2008 metais buvo atidengtas šalia Klaipėdos senamiesčio buvusiam Odų gatvelės priemiestyje, Didžioji Vandens g. 18 sklype, kurio šiaurės vakarinė XVI a. pab. turėjo siekti Danės upės pakrantę. Archeologinių tyrimų metu aptiktos penkios stambios ažuolinės kaladės (žr. 16 pav.), ant kurių buvo dėtas karkaso apatinis vainikas (archeologinių tyrimų metu neaptiktas). Kaladės dėtos tiesiai ant buvusio žemės paviršiaus, kurį žymi iki 25 cm storio juodos žemės sluoksnis. Sudėjus kalades, visa sklypo teritorija užpilta gelsvu smėliu, virš kurio buvo toliau formuojamas pastato karkasas. Minėtas pastatas buvo nuardytas, tad neliko jokių kitų jo pėdsakų ar pirminio depozito, būdingo pogaisriniais sluoksniais pastatų viduje. Veikiausiai dėl nepalankių šalia upės gyvenimo sąlygų, sklypo teritorija užpilta pusės metro niveliaciniu smėlio sluoksniu, virš kurio fiksuotas XVII a. antros pusės paviršius su pasklidusiais pjautais gyvulių kaulais bei kaulo plokštelių ruošiniais. Aukščiau sekęs užstatymas datuotas XVIII a. pradžia.

XVI–XVII a. Klaipėdos senamiesčio karkasinės konstrukcijos pastatuose, kaip pažymėjo J. Genys ir V. Žulkus, užpildui galėjo būti panaudoti molio, maišyto su šiaudais masė (Genys, Žulkus, 1982, 51–52). Pasak J. Tatorio, XVI a. sienų karkasas užpildomas moliu, džiovintomis, vėliau ir degtomis plytomis (Tatoris, 1994, 134). Tikėtina, užpildo sutvirtinimui naudotos perpintos vytelės.

16 pav. XVII a. pr. karkasinės konstrukcijos pastato ąžuolinių kaladžių pamatas (1–5) Didžioji Vandens g. 18 sklype (M. Brazausko, R. Jarockio nuotr.)

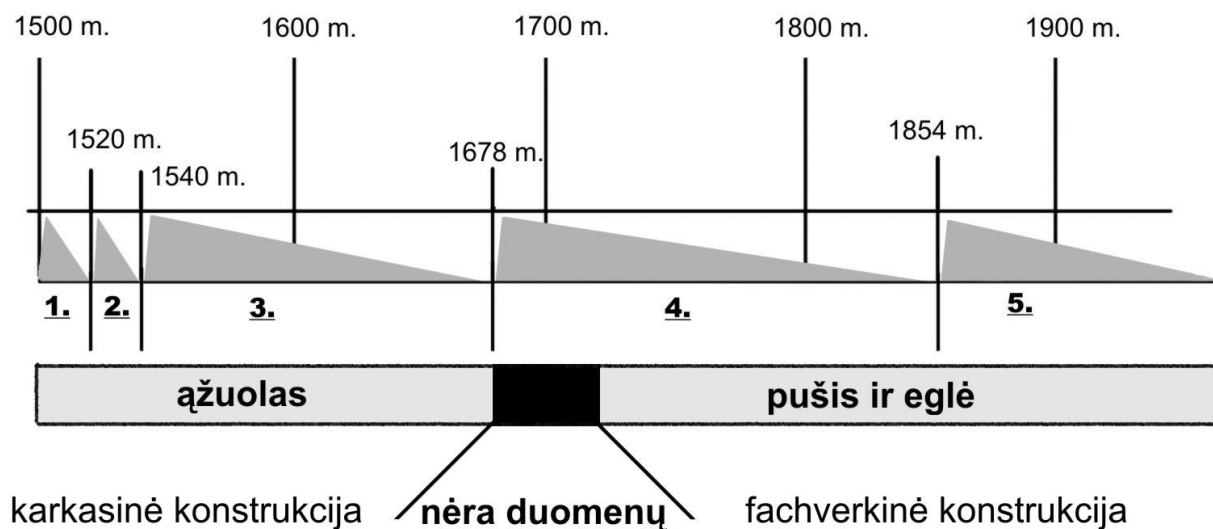
XVI–XVII a. pastatų stogai dengti čerpėmis ir šiaudais. Pagrindiniams konstrukciniams elementams naudojama ąžuolo mediena.

Klaipėdos senamiesčio medinių pastatų chronologiją galima išryškinti sugretinus dendrochronologijos, gaisrų istorijos, pastatų konstrukcijos bei istorijos duomenis.

Karkasinių pastatų, kurių konstrukcijai panaudota ąžuolo mediena, chronologija yra daugmaž aiški pagal dendrochronologinius tyrinėjimus (žr. 13 pav.). Nustatyta, kad egzistuoja dvi Klaipėdos senamiesčio pastatų statybai medienos kirtimo aktyvumo fazės, o takoskyra tarp jų yra 1540 metų gaisras. Šie, Klaipėdos senamiestyje XVI a. antra puse datuojami karkasiniai pastatai turėjo visas sąlygas išstovėti iki 1678 m. gaisro.

Tuo tarpu fachverko tipo pastatų plitimo senamiestyje pradžia yra neaiški. Archeologinių tyrimų metu neabejotinai šiam tipui priskirtinų pastatų liekanų nėra, išskyrus Šv. Jono bažnyčios liekanas. Viena iš priežasčių galima įvardinti tai, kad fachverko tipo pastatų apatinė sija yra pakeliama ant pamato ir gali būti panaudota antrą kartą tiek naujoms konstrukcijoms arba kaip kuras (pvz., Žveju g. 4, 6 sklype, XVIII a. mūriniai pastatai įrengti ant pušinio rostverko, kuriam panaudota anksčiau stovėjusių pastatų gegnių mediena). Esamu metu, vien pasirėmus istoriniais šaltiniais galima teigti, kad fachverko tipo pastatai turėjo egzistuoti jau XVI a., tačiau juose tikėtina sutikti ąžuolą

(pvz., Šv. Jonų bažnyčios ažuolinis rostverkas). Tuo tarpu XVIII a. viduriu datuojamose fachverko tipo pastatuose konstrukcinė mediena – išskirtinai spygliuočiai (žr. 17 pav.).

17 pav. Klaipėdos miesto raidos etapai pagal gaisrus (viršuje); dominuojanti medienos rūšis medinių pastatų konstrukcijose (apačioje).

Medinių gyvenamųjų pastatų statybos tradicijos pabaiga sietina su ekonominiais – politiniais pokyčiais, įvykusiais XVII a. viduryje–XVIII a. pradžioje (t. y. Prūsijos virsmu pusiau periferija, pagal pasaulio sistemos teoriją), o ženkliai pagerėjus ekonominėms sąlygoms, mieste neabejotinai ima plisti mūriniai pastatai.

3.3. Mūrinių pastatų Klaipėdos senamiestyje chronologinės problemos

Klaipėdos senamiesčio mūrinių pastatų datavimas, nekalbant apie tipologinius skirtumus, yra kompliktuotas. Pagal turimus istorinius bei archeologinius duomenis, XVI–XVII a. mūrinės statybos Klaipėdos senamiestyje problematika išlieka atvira.

V. Žulkaus nuomone, vieni seniausių mūrinių pastatų bus atsiradę prie naujųjų bažnyčių salos rytiniame kampe, o XVI a. pabaigos mūrinio namo pamatai atkasti sklype Tiltų g. 6A (Žulkus, 2002, 60). Pagal istorinius duomenis, neabejotinai pirmasis mūrinis plytinis pastatas Klaipėdos mieste žinomas yra miesto Rotušė, pradėta statyti 1594 ar 1595 metais (Zembrickis, 2002, 97).

Mūrinių pastatų identifikacijos problema išryškėja medinio fachverko pastato tipo kontekste. Pamatai, frontonai ir kaminai gali būti medinio fachverkinio užstatymo

konstruktyvų elementai, kurie, kaip Klaipėdos Šv. Jono bažnyčioje, nors ir būdingi mūriniam, tačiau išties yra medinio fachverkinio pastato elementai*.

Archeologijos požiūriu, nagrinėjant XVI–XVII a. kultūrinius sluoksnius, fiksuojamus pamatus vertėtų labiau skirti mediniam fachverkiniam nei mūriniam užstatymui, o jau XVII a. pab.–XVIII a. kultūriniuose sluoksniuose aptinkamus pamatus labiau skirti mūriniams nei fachverkiniams pastatams. Jei atodangose nėra išlikusio plytų mūro, trūksta istorinių duomenų ar ikonografinės medžiagos, archeologinių tyrimų metu aptiktus pamatus tiesiogiai priskirti mūriniam pastatui yra rizikinga, nes kalkių skiedinys kaip rišamoji medžiaga nėra tinkamas chronologinis ir tipologinis instrumentas (mūrinių, kaip ir fachverkinių, pastatų akmenų pamatai gali būti rišami ne kalkių skiediniu, o moliu). Neabejotinai XVIII amžiumi datuojamų mūrinių pastatų pamatai su rišamąja kalkių skiedinio ir / ar molio medžiaga randami visame Klaipėdos senamiestyje ir Friedricho priemiestyje.

Bene aiškiausiai perėjimas nuo medinio link mūrinio užstatymo buvo atskleistas Tomo g. 22, Klaipėdoje pastato rūsų archeologinių tyrimų metu. Remdamasis Tomo g. 20, 22 ir Didžioji Vandens g. 21 kvartalo tyrimais, R. Sprainaitis perteikė tokį Klaipėdos senamiesčio užstatymo raidos vaizdą:

1. Pirmieji ūkinės veiklos pėdsakai pastebimi XVI a. antrojoje pusėje–XVII a. pirmojoje pusėje.
2. Apie konkretų pirminį užstatymą galima kalbėti tik nuo XVII a. vidurio. 1678 m. gaisro metu čia stovėję mediniai pastatai arba pastatas sudegė.
3. Šiuo laikotarpiu užpilama Danės upės atšaka ėjusi dabartine Didžiąja Vandens gatve.
4. XVII–XVIII a. riboje statomi nauji pastatai iš plytų ir su skliautuotais rūsiais, kurių grindys išgrindžiamos akmenimis.
5. Kiek vėliau, kovojant su vandeniu, jos pakeliamos aukščiau ir išklojamos plytomis.
6. Po 1854 m. gaisro statomi iki dabar išlikę gyvenamieji namai. Rūsiai Tomo g. 20 užpilami, o name Tomo g. 22 užpilami iš dalies. Keičiasi ir vidinis suplanavimas.

* Reikia konstatuoti, kad centrinė ir turėjusi ypatingą svarbą Klaipėdos miesto topografijoje ir infrastruktūroje Turgaus gatvės atkarpa nuo Tiltų iki Teatro gatvės yra mažai kasinėta. Ateityje istoriniuose šaltiniuose minimi duomenys gali būti susieti su archeologiniais tyrimais fiksuotomis pastatų liekanomis.

Tuo tikslu mūrijamos naujos sienos, stovinčios ant pogaistrinio užpilto žemės sluoksnio (Sprainaitis, 1988š, 16–17).

R. Sprainaičio perteiktos sklypo raidos gairės yra etaloninės visam Klaipėdos senamiesčiui. Neabejotina, kad 1678 m. gaisras sudarė prielaidas naujam Klaipėdos raidos etapui, kurį sustiprina palankios ekonominės bei politinės aplinkybės (pagal I. Wallerstein, Prusijos kaip periferinės zonos stiprėjimas ir virsmas pusiau periferija pasaulio sistemoje (Wallerstein, 1974, 226–231)). Galima spėti, kad iki tol buvusių ir sudegusių XVI–XVII a. karkasinių ir fachverkinių pastatų vietoje netrukus iškilo nauji pastatai. Tačiau lieka neaišku, kokio tipo pastatais po gaisro buvo atstatytas miestas. Apie tai stokojama ne tik istorinių, bet ir archeologinių duomenų*. Tik epizodiškai senamiestyje galima atsekti tarpinio, fachverkinio, užstatymo, egzistavusio ne ilgiau kaip iki XVIII a. vidurio, pėdsakus. Apie juos byloja ne apatinis, virš pamatų gulintis pastato vainikas, o viso labo akmenų, rištų arba nerištų kalkių skiediniu ar moliu, pamatas.

Tokį atvejį matome Kurpių g. 1A, kur pastato viduje, archeologinių tyrinėjimų metu fiksuoti penki užstatymo horizontai (Sprainaitis, 1982š, 11–13). Apatiniame, fiksuotame 21–36 cm aukščiau dabartinio jūros lygio, horizonte rastos ūkinės ir kitos paskirties pastato liekanos, archeologiškai datuotos XVII a. viduriu. Tipologiškai jas galima priskirti karkasiniams pastatams. Antrasis horizontas fiksuotas vidutiniškai 50 cm aukščiau dabartinio jūros lygio. Tai lauko riedulių pamatai, priklausę dviem pastatams. Vieno pastato pamatai jau rišti kalkių skiediniu. Pastatai datuoti XVII a. pab.–XVIII a. pr. Juos galima būtų priskirti fachverko tipo pastatams. Trečiasis horizontas fiksuotas apie 70 cm dabartinio jūros lygio aukštyje. Tai – grindinys, kuriuo buvo išgrįstas pastato vidus bei čia stovėjusio pastato šiaurės rytų pamatų dalis, rišto kalkių skiediniu, datuota XVIII a. pirma puse (mūrinis pastatas). Ketvirtam horizontui priskirti kiek aukščiau aptikti pamatų fragmentai, kurie, kaip spėta, yra šiek tiek vėlesni, datuoti XVIII a. viduriu. Galiausiai, penktam horizontui priskirtas dabar stovintis pastatas, datuotas XVIII a. antrąja puse.

Mūrinės statybos Klaipėdos senamiestyje plėtros pradžią galima būtų susieti su 1717 metų paskelbtomis lengvatomis naujai besistatantiems miestams, kuomet tuščių statybos plotų savininkai privalėjo nedelsdami imtis statybų, priešingu atveju sklypai turėjo būti neatlyginamai perduoti kitiems, norėjusiems statyti (Zembrickis, 2002, 165). Tikėtina, kad šis metas, sutapęs su Senamiesčio ir Friedricho priemiesčio sujungimu, pasak I. Wallerstein, Prūsijos virsmu pusiau periferija, gali pagrįsti XVIII amžiaus gyvenamųjų

* Įrengiant mūrinių pastatų rūsius ir pusrūsius, XVIII–XIX a. neretai sunaikinti ankstesnio (t. y. po 1678 m.) užstatymo kultūriniai sluoksniai bei užstatymo horizontas.

mūrinių pastatų plitimą ir medinių fachverko pastatų virsmą sandėliais – ūkiniais pastatais.

V. Žulkus nurodė mūrinį pastatą Klaipėdos senamiestyje, dabartiniame Tiltų g. 6a sklype, buvus jau XVI a. pabaigoje (Žulkus, 2002, 60). Minėtame sklype namas pradžioje buvo 7,5 x 7,5 m dydžio. Jį pastačius netrukus buvo išmūryti pamatai 5,5 x 4,2 m dydžio priestatui. Jo 4,0 x 3,5 m plote galėjo būti priemenė ir virtuvė. Gyvenamoji patalpa buvo 6,0 x 6,0 m dydžio. Po namu įrengtas rūsys su akmens grindiniais ir vidiniu drenažu (Žulkus, 2002, 60). Remiantis archeologinių tyrimų ataskaitomis (Žulkus, 1982š; Žulkus, 1982ša), minėtas pastatas buvo priskirtas trečiajam užstatymo horizontui, po kuriuo glūdi dar trijų XVI–XVII a. medinių karkasinių užstatymo liekanos. Stratigrafiškai pirminis užstatymas fiksuotas +1,0 m Habs lygyje (tai yra būdingas pirminio užstatymo Klaipėdos senamiestyje lygmuo), o mūrinio pastato rūsio grindys yra 2,2 Habs lygyje. Toks kultūrinio sluoksnio “prieaugis” įvykęs nuo pirminio užstatymo iki XVII–XVIII a. sandūros yra galimas ir atsekamas kituose Klaipėdos senamiesčio sklypuose. Archeologinių tyrimų metu rūsyje aptiktos koklių duženos papuola į XVII–XVIII a. pr. datavimo intervalą, tad tiek stratigrafiškai, tiek chronologiškai, Tiltų g. 6A aptikti pastato pamatai vargu ar gali būti priskirti XVI a. pabaigai.

4. XVI – XVIII a. Klaipėdos kultūrinis sluoksnis

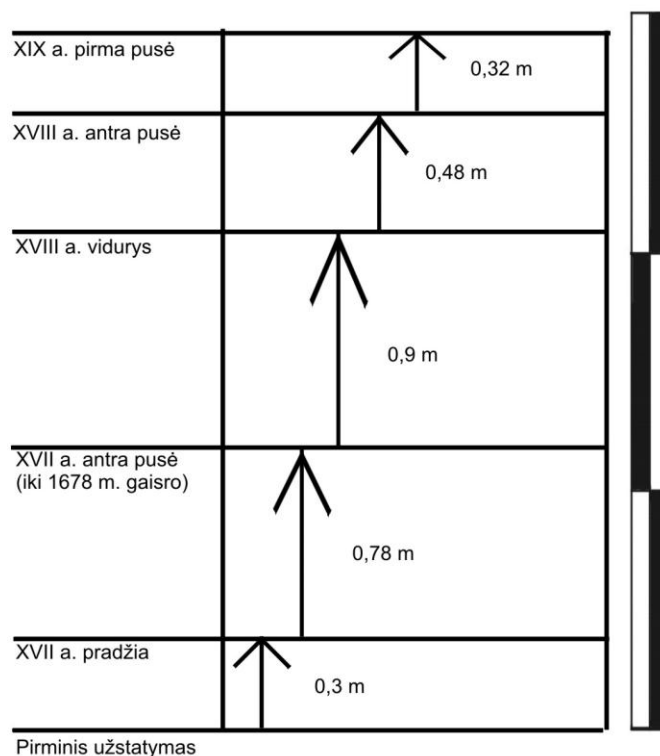
4. 1. Klaipėdos senojo miesto stratigrafijos tyrimai

Klaipėdos senamiesčio raidos tyrinėjimus galima skaidyti į dvi dalis. Pirmoji siejasi su praktiniais archeologiniais tyrinėjimais ir konkretaus tirto sklypo raidos išvalgomis pateiktomis archeologinių tyrinėjimų vadovo ataskaitoje. Antroji – tai apibendrinančio pobūdžio išvestinė Klaipėdos archeologijos analizė.

Teorinis Klaipėdos senamiesčio kultūrinių sluoksnių raidos tyrimas pirmą kartą buvo atliktas praėjusio amžiaus devintajame dešimtmetyje V. Žulkaus (Žulkus, 1982a, 6–12). Dar tik prasidedant Lietuvoje miestų archeologijos tyrimo sričiai, izoliuotai nuo Vakarų pasaulyje besiformuojančios kultūrinės stratigrafijos teorijos, V. Žulkus pabandė įvertinti kultūrinio sluoksnio santykį su gyventojų kiekiu kitimu, archeologinių radinių kiekiu, atsižvelgti į sluoksnio formavimosi greitį įtakojančius faktorius.

Pagal tuo metu turimus archeologinių tyrinėjimų rezultatus, pateikta bendra Klaipėdos kultūrinio sluoksnio apimtis nuo Krovėjų iki Turgaus aikštės bei atskleista kultūrinių sluoksnių kaupimosi dinamika:

„Vidutinis nuo 1540 m. gaisro iki XVII a. pradžios susidariusio kultūrinio sluoksnio storis senamiestyje buvo 0,3 metro. XVII a. pirmojoje pusėje (iki 1678 m. gaisro) susiklostė vidutiniškai 0,78 m storio sluoksnis. Intensyviausiai kultūrinis sluoksnis senamiestyje didėjo nuo 1678 m. gaisro apytiksliai iki XVIII a. vidurio – jo storis siekė 0,9 m. XVIII a. antrosios pusės sluoksniai vidutiniškai 0,48 m storio. XIX a. pirmojoje pusėje kultūrinis sluoksnis susidarė dar lėčiau – jo vidutinis storis vos 0,32 cm. Panašiu greičiu klostėsi ir Fridricho priemiesčio kultūrinis sluoksnis. XVII a. sluoksnio vidutinis storis yra 0,4 m., XVIII a. – 0,8 m., nuo XIX a. pradžios iki 8–9 dešimtmečio – vidutiniškai 0,6 m storio“ (Žulkus, 1982a, 7–8). (žr. 18 pav.).

18 pav. Kultūrinių sluoksnių storiai Klaipėdos senamiestyje pagal V. Žulkų (Žulkus, 1982a, 7–8) (grafiškai atvaizduota autoriaus)

V. Žulkaus tyrimas vertingas keliais požiūriais. Visų pirma, schematiškas kultūrinių sluoksnių sandaros atvaizdavimas ankstyvoje miestų archeologijos tyrimų fazėje buvo naujas bandymas susisteminti archeologinius duomenis. Antra, pabandyta

susieti archeologijos šaltinius su istorine miesto raida ir atskleisti, kaip kinta sluoksnių kokybinė bei kiekybinė apimtis formuojantis miesto infrastruktūrai.

Šiame vieninteliame Klaipėdos senojo miesto kultūrinių sluoksnių teoriniame raidos modelyje aptariama kultūrinių sluoksnių sankloda yra pagrįsta gamtamokslinės stratigrafijos sandaros principais. Apibendrinami kultūrinio sluoksnio storai tarsi byloja apie pastovų paviršiaus kilimą, maitinamą atvežtinio grunto bei pirminio ar antrinio depozito. Antropogeninės veiklos faktoriai, pavyzdžiui, pamatų bei rūšių gilinimas, kuris yra neišvengiamas su mūrinės statybos plėtra ir koreguoja kultūrinio sluoksnio prieaugio dinamiką, nėra įvertinami. Todėl abejotina, kad išryškintas intensyviausias kultūrinio sluoksnio augimo intervalas senamiestyje nuo 1678 m. gaisro – apytiksliai iki XVIII a. vidurio yra teisingas.

Archeologinių tyrimų ataskaitose kultūrinių sluoksnių datavimas betarpiškai siejasi su tyrinėjimų metu egzistuojančiu Klaipėdos raidos modeliu. Tuo labiau, tyrinėjimų rezultatai bei išvados seka kelių Klaipėdos mieste dirbusių archeologų idėjas.

Ataskaitose ištirto sklypo stratigrafinė chronologinė raida dažniausiai apibendrinama išvadinėje dalyje, pateikiamas aptakus fiksuotų archeologinių struktūrų datavimas. Pagrindinis kultūrinių sluoksnių bei struktūrų datavimo šaltinis – archeologiniai radiniai, kurie nulemia datavimo paklaidas. Istoriniuose šaltiniuose įvardintų gaisrų pėdsakai susieja ataskaitų archeologinę medžiagą su istorine chronologine Klaipėdos senojo miesto raida. Tačiau tai daugiau išimtis. Archeologinės struktūros (pavyzdžiui, pastatų liekanas) datuojamos pagal archeologinių radinių tipologiją, priskiriamą kultūrinio sluoksnio sankaupos fazei. Todėl jų datavimas yra įvardijamas aptakiais chronologiniais intervalais, būdingais archeologinių dirbinių datavimui bei nutolsta nuo istorinio – socialinio istorinių laikų miesto gyvensenos tyrimo. Klaipėdos senamiesčio archeologinių tyrinėjimų ataskaitose galima apibendrinti dominuojančius kultūrinių sluoksnių sanklodos etapus:

1. XV a. pab.–XVI a. pradžia.
2. XVI a. pradžia (iki 1520 m. gaisro).
3. XVI a. vidurys (iki ir po 1540 m. gaisro).
4. XVI a. pabaiga–XVII a. pradžia.
5. XVII a.–XVII a. pabaiga.
6. XVII a. vidurys–XVIII a. pradžia.
7. XVIII a. pradžia–vidurys.

Archeologinių tyrinėjimų ataskaitose vyraujantis datavimo metodas bei išskirtinis dėmesys bendrai kultūrinių sluoksnių medžiaginei sankaupai, t. y. archeologiniams radiniams ir jų tipologijai, izoliuoja archeologinį tyrimą nuo istoriniams laikams gyvybiškai svarbios istorinės chronologinės raidos. Dėl šios priežasties, Klaipėdos senojo miesto archeologinių tyrimų ataskaitose sutinkami chronologinių etapų vardikliai savo turiniu labiau atkartoja priešistorės archeologijai būdingą dėstymą, kuris nėra tinkamas istorinių laikų archeologijos tyrinėjimams.

4.2. Klaipėdos miesto gaisrų istorija

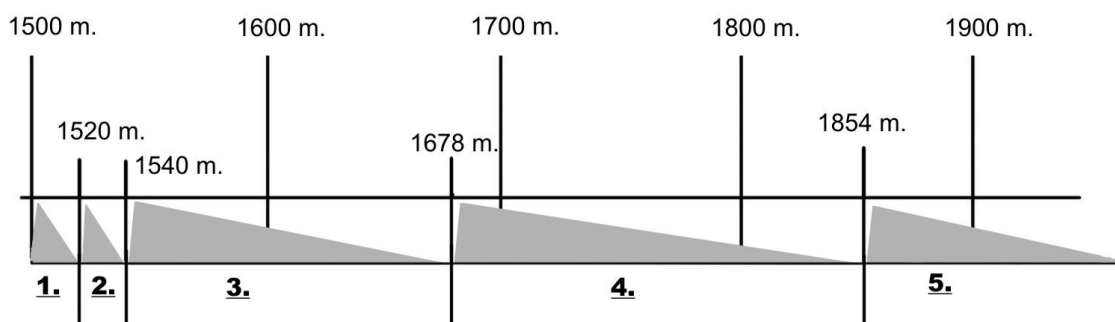
Miestų gaisrai – tai reiškinys, bylojantis apie pastovią grėsmę, kurios stengiasi išvengti. Miestų municipaliteto reikalavimai riboja plataus masto gaisrų išplitimą, tačiau esant palankioms klimatinėms sąlygoms, priešgaisriniai reikalavimai bei pasiruošimas ne visuomet apsaugojo nuo katastrofiškai didelio gaisro pasekmių.

Archeologiškai gaisrų pėdsakai daugiau mažiau yra atsekami kultūriniuose sluoksniuose ir stratigrafinėje sekoje priskiriami tarp sluoksnių kategorijai. Pagrindinis kliuvinys stratigrafinėje analizėje yra gaisro identifikavimas. Vienu atveju – tai gali būti lokalus sklypo / kvartalo gaisras, kitu atveju – kultūriniuose sluoksniuose fiksuojami gaisro pėdsakai, susiję su didele miesto dalį apėmusiu gaisru.

Pirmuoju atveju, istorinių duomenų nėra arba jie yra epizodiški. Lokalūs gaisrai sulaukia amžininkų dėmesio nebent išskirtinių miesto statinių gaisro atveju. Antruoju atveju, istoriniai šaltiniai yra išsamesni. Juose nurodomas ne tik gaisro mastas, pasekmės, bet kartu pateikiamos jo kilimo prielaidos.

Remiantis istoriniais šaltiniais, XVI–XIX a. Klaipėdos senamiestyje buvo keturi dideli gaisrai, kurių metu miestas smarkiai nukentėjo: 1) 1520 metais (konflikto su Lenkija metu sudegė pusė miesto); 2) 1540 metais (per gaisrą sudegė praktiškai visas miestas, išskyrus 6 namus); 3) 1678 metais (švedų antpuolio metu sudegė beveik visas senamiestis); 4) 1854 metais (Vitės priemiestyje kilęs gaisras persimetė į senamiestį, sudegė praktiškai visas miestas, išskyrus Fridricho priemiesčio dalį). Šių gaisrų pėdsakai daugiau ar mažiau atsekami viso senamiesčio stratigrafijoje. Bene svarbiausias būtų 1854 metų gaisras, po kurio išliko tik nedidelė seniausių XVIII a. viduriu datuojamų Klaipėdos fachverkinių bei mūrinių pastatų.

Didžiųjų gaisrų datos svarbios kaip chronologiniai kultūrinės stratigrafijos reperiai, kurie nutraukia konkrečiu momentu veikusio sisteminio konteksto buitinės – ūkinės veiklos elementų nusėdimo sluoksniuose procesą, o kartu sustabdo sunkiai apibrėžiamą laiko skalėje kultūrinio sluoksnio formavimosi eigą*. Didieji gaisrai miesto raidoje vertinami kaip veiksniai, nutraukiantys tolygią kultūrinę evoliucinę raidą ir kartu inspiruojantys naują statybą sudegusių pastatų vietose. Pagal žinomas gaisrų datas, Klaipėdoje galima išskirti penkias ryškias kultūrinių sluoksnių formavimosi fazes: 1) iki 1520 m.; 2) nuo 1520 iki 1540 m.; 3) 1540–1678 m.; 4) 1678–1854 m.; 5) po 1854 m. (žr. 19 pav.).

19 pav. Klaipėdos miesto raidos etapai pagal didžiuosius gaisrus.

Klaipėdos miesto gaisrai – tai tema, jau sulaukusi archeologų dėmesio. V. Žulkus juos naudoja miesto dinamikos analizėje ir nurodo, kad po jų kultūriniai sluoksniai priaugdavo šuoliškai, o kartu padidėja jų informatyvumas (Žulkus, 1982, 24–25). Šiame darbe gaisrai akcentuojami kaip svarbūs kultūros formacijos elementai, nutraukiantys materialinės medžiagos cirkuliacijos tarp kasdienos ir archeologinio kontekstų ciklą.

Remiantis Biheavioristine teorija, kasdienoje vartojamų buitinių elementų visuma yra įvairialypė. Joje pasitaiko tiek modernių, tiek tradiciškai ilgai vartojamų dirbinių tipų. Tokiu būdu, gaisrų istorijos išryškintos kultūrinio sluoksnio kaupimosi fazės (pavyzdžiui, nuo 1540 iki 1678 m.) leidžia tolimesnėse studijose kokybiškai vertinti apibrėžto istorinio periodo materialinės kultūros sandarą.

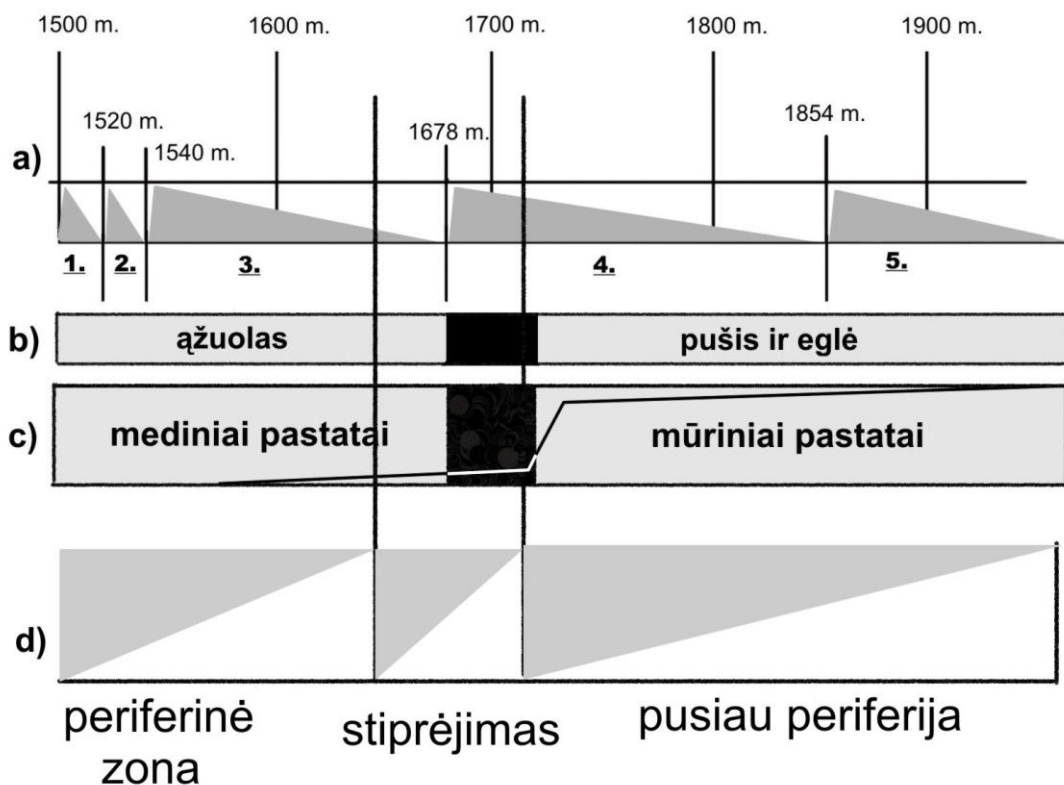
* Kultūrinių sluoksnių formavimas glaudžiai susijęs su procesais, vykstančiais kasdienėje veikloje (sisteminis kontekstas) bei paviršiuje/grunte (archeologinis kontekstas). Sluoksnio paviršiuje vykstančiuose procesuose išvelgiamos dvi fazės: 1) struktūros/paviršiaus įrengimo ir 2) sluoksnio kaupimo. Chronologiškai juos nelengva atskirti dėl sunkiai apibrėžiamo sluoksnio/depozito formacijos pradžios bei pabaigos termino. Tuo tarpu, gaisras, žinomu momentu, grubiai nutraukia kultūrinių sluoksnių kaupimo fazę. Po jos seka nauja statyba, pradedanti kitą, chronologiškai jaunesnį, paviršiaus ar struktūros įrengimo etapą, suformuojamas naujas “ypatingas” paviršius - tarp sluoksnių, po kurio vėl grįžtama prie chronologiškai neapibrėžtos depozito kaupimo bei sluoksnio augimo fazės.

4.3. Klaipėdos senojo miesto kultūrinio sluoksnio sandara bei datavimas

Klaipėdos senamiestyje pirminis užstatymas, o kartu chronologinis kultūrinio sluoksnio atskaitos taškas, vidutiniškai fiksuojamas ties jūros lygiu ir aukščiau. Arčiau Danės upės bei Teatro gatvės, kaip Teatro g. 7 sklype (Sprainaitis, 1982š; Sprainaitis, 1986š), apatinė medinių pastatų dalis yra žemiau jūros lygio, tuo tarpu Turgaus g. 20 (Genys, 1983š), jis yra apie vieną metrą aukščiau absoliutaus aukščio. Pirminis užstatymas bei seniausi Klaipėdos kultūriniai sluoksniai glūdi vidutiniškai 2,5–3,0 metrų gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus ir atspindi kiek daugiau nei 400 metų miesto raidą.

Archeologinių tyrinėjimų ataskaitose išsiskiria XVI–XVII a. datuojamas nejudintas kultūrinis sluoksnis, kuriame vyrauja medinio ažuolinio karkasinio užstatymo liekanos. Jų aplinkoje aptinkama minėto laikotarpio buitinė ir statybinė keramika bei kiti individualūs radiniai. Kaip jau buvo užsiminta, XVIII a. datuojami kultūriniai sluoksniai yra fragmentiški. XIX–XX a. mūrinės statybos Klaipėdos senamiesčio sklypuose metu jie buvo sunaikinti arba atsekami vien epizodiškai. Klaipėdos XVIII a. kultūrinės situacijos tyrimams pasitarnauja ūkinės duobės ar sąvartyno reikmėms naudotos neužstatytos žemos vietos bei XVIII–XIX a. datuojamos ūkinės duobės sklypų viduje, tačiau jose aptinkami archeologiniai radiniai žymi antrinę depozitą.

XVI–XVIII a. Klaipėdos kultūrinio sluoksnio formavimosi tempą bei sandarą galima nagrinėti kultūros evoliucijos teorinėje terpėje, tačiau tokiu atveju archeologinis tyrimas tampa iliustratyviu. Jis atskleidžia archeologinės medžiagos turinį, tačiau jame neišvengiamos subjektyvios archeologinės išvalgos. Tyrimą orientuojant į Klaipėdos senamiesčio archeologinių tyrinėjimų metu fiksuotas kultūriniuose sluoksniuose aptiktas ypatingąsias stratigrafijos struktūras, kultūrinio sluoksnio skaidymas apjungia individualias tirtų sklypų stratigrafijos sandaras į išvestinį, apibendrinamojo pobūdžio, teorinį modelį. Jo pagrindas – gaisrų istorija, pastatų archeologija, pasaulio sistemos teorija bei XVIII a. pradžioje įvykęs Klaipėdos senajame mieste kultūrinis statybos technologijos šuolis (žr. **20 pav.**).

20 pav. Klaipėdos senamiesčio stratigrafijoje atsispindintys ją įtakoję faktoriai: (a) Klaipėdos miesto raidos etapai pagal gaisrus; (b) dominuojanti medienos rūšis medinių pastatų konstrukcijose; (c) medinių ir mūrinių gyvenamųjų namų chronologinis pasiskirstymas Klaipėdos senamiestyje; (d) Prūsijos vieta pasaulio sistemoje pagal I. Wallerstein (1974).

Didieji Klaipėdos gaisrai leidžia atskirti bihevioristinės archeologijos bei stratigrafijos teorijų išryškintą chronologiškai neapibrėžto sluoksnio kaupimosi ciklo pabaigą, o jų materialinė išraiška kultūriniame sluoksnyje yra traktuojama kaip ypatingasis paviršius. Didžiųjų gaisrų pėdsakai daugiau ar mažiau atsekami viso senamiesčio stratigrafijoje, iš kurių bene svarbiausias būtų 1854 metų gaisras, po kurio išliko tik nedidelė XVIII a. viduriu datuojamų Klaipėdos fachverkinių bei mūrinių pastatų dalis. Po gaisro kultūrinio sluoksnio sankaupos fazėje nugulę archeologiniai radiniai iliustruoja vėlesnės kultūros sandarą bei pažymi miesto ekonominį potencialą, kurį iliustruoja po gaisro atstatytų namų tipai. Klaipėdos senojo miesto kultūrinio sluoksnio stratigrafijoje ypatingą svarbą užima paskutinis, t. y. 1854 m. gaisras. Po jo atstatytas miestas praktiškai suformavo dabartinį Klaipėdos paviršiaus lygmenį, tuo užbaigdamas stratigrafijos raidą, išskyrus tas vietas, kur po II pasaulinio karo gatvių lygmenį kilstelėjo paklotos XX a. miesto komunikacijos (pvz., prie Žveju g. 9, apie 0,7 m gylyje žemiau dabartinio grindinio aptiktas kitas grindinys, o degėsių virš jo priskirti 1854 m. gaisrui (Žulkus, 1985)). Tokiu būdu, pagal istoriografijoje žinomus didžiuosius gaisrus, Klaipėdos senojo

miesto kultūriniame sluoksnyje galima išskirti penkias sankaupos fazes: 1) iki 1520 m.; 2) iki 1540 m.; 3) iki 1678 m.; 4) iki 1854 m.; 5) po 1854 m. (žr. **19 pav.**). Autoriaus nuomone, net toks vėlesnėse studijose taikytinas Klaipėdos materialinės kultūros chronologinio skaidymo tyrimas būtų korektiškesnis istorinės raidos atžvilgiu, nes būtų kalbama, pavyzdžiui, apie kultūrinės būklės visumos sandarą tarp 1540 ir 1678 metų, o ne abstrakčiai nurodant „XVI–XVII a. Klaipėdos kokliai“.

Pagal dendrochronologinių tyrinėjimų rezultatus, Klaipėdos senjojo miesto užstatymas karkasiniais pastatais, kurių statybai naudotas išskirtinai ąžuolas, datuojamas iki ir po 1540 metų gaisro, bet ne vėliau kaip XVI a. pabaiga (žr. **13 pav.**). Didesnė šių pastatų grupė, bent remiantis esamais dendrochronologinių tyrimų rezultatais, yra statyta po 1540 m., tačiau kultūrinio sluoksnio datavimui ąžuolo buvimo pastatų konstrukcijose faktorius yra patikimas. Pastatai statyti iki XVI a. pabaigos, o jų aplinkoje aptinkami radiniai yra pasiskirstę XVI–XVII a. intervale. Tai atspindi archeologinių tyrimų ataskaitose.

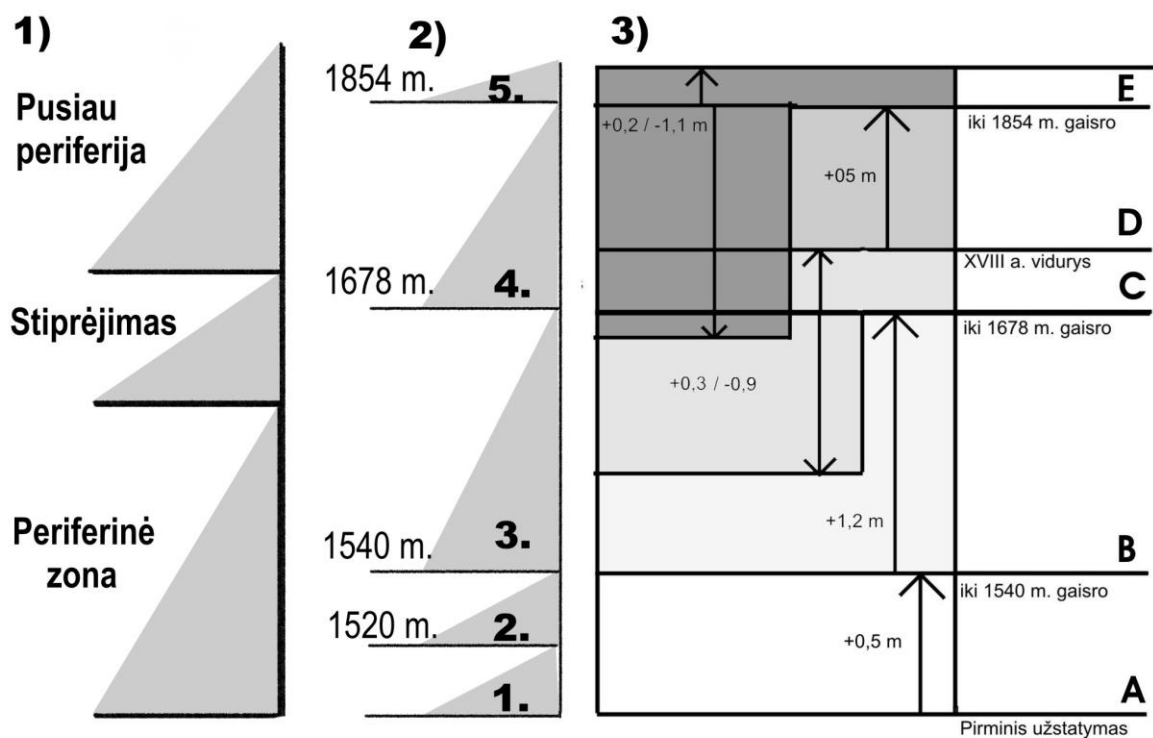
Ąžuolinių karkasinių ūkinių bei gyvenamųjų pastatų dominavimas Klaipėdoje apima pirmuosius tris, išskirtus pagal didžiuosius gaisrus, etapus ir sutampa su pasaulio sistemos teorijoje įvardinta Prūsijos, kaip periferinės zonos ir po Trisdešimtmečio karo, prasidėjusia jos reikšmės pasaulinėje sistemoje stiprėjimu. Šiuo laikotarpiu, greta karkasinių pastatų, galima tikėtis sutikti kitą medinį pastato tipą – fachverką bei, remiantis istoriniais šaltiniais, pirmuosius mūrinius pastatus. Tačiau juos esamu metu sunku įvardinti. Tuo tarpu XVIII a. datuojamus mūrinius bei ūkinės paskirties fachverko tipo pastatus galima sieti su Prūsijos pozicijos pasaulio sistemoje pokyčiu – nuo periferijos į pusiau periferiją (žr. **20 pav.**).

Stratigrafiniais metodais vertinant Klaipėdos senjojo miesto raidą, pažymėtina, kad XVI a. datuojamų pastatų aplinkoje susiformavę XVI–XVII a. kultūriniai sluoksniai savo dinamika atitinka stratigrafijos raidos tendencijas, būdingas gamtiniams dėsniams: maitinamas ūkinės – buitinės veiklos nuosekliai formuojasi kultūrinis sluoksnis, o paviršius kyla. Kultūrinio sluoksnio formavimosi specifika pakinta nuo XVII a. antrosios pusės – XVIII a. pradžios. Įvykę stratigrafinės raidos pokyčiai komplikavo kultūrinio sluoksnio stratigrafinę seką, apsunkino jo datavimą bei perskirstė erdvinį archeologinių radinių chronologinį pasiskirstymą.

Jei, kaip buvo minėta, XVI a. karkasinės konstrukcijos pastatai sudarė idealias sąlygas kultūriniams sluoksniams formotis pagal geologinius stratifikacijos principus,

nesujaukiant anksčiau susidariusių sluoksnių, tai XVIII a. datuojama mūrinė statyba, kurios privalomas atributas – įgilinti pamatai ir tarp jų įrengiami rūšiai, skverbėsi į ankstesnį kultūrinio sluoksnio lygmenį, menkindama ankstesnių amžių sluoksnio tūrį. Ši procesą liudiją smulkūs XVII a. pab. – XVIII a. buitinės ir statybinės keramikos antrinio depozito fragmentai (t. y. vėlesnių perkasių metu jau paveikti natūralių irimo procesų archeologiniai radiniai pakartoja materialių elementų nugulimo į kultūrinį sluoksnį ciklą) bei bihevioristinės archeologijos teorijoje apibrėžtas “A–A” procesas (žr. aukščiau skyrius *I.4.2. Bihevioristinė archeologijos teorija*). Mūrinių pastatų konstruktyvų intervencija į chronologiškai senesnius kultūrinius sluoksnius (žr. **21 pav.**) Klaipėdoje datuotina ne anksčiau kaip XVII a. pabaiga – XVIII a. pradžia. Dviejų – trijų aukštų mūrinių pastatų pamatai bei jų rūšiai perkasė iki 1,0 m ankstesnio kultūrinio sluoksnio, tačiau nesiekė įžemio. Tie patys dėsniai iki pat XVIII a. pabaigos stebimi Rygoje. Ten pasiekia įžemį ir pilnai sunaikina ankstesnių užstatymų liekanas dideli 6–7 aukštų XIX – XX a. datuojami pastatų pamatai bei jų rūšiai (Цайне, 1984, 25).

Pradedant kultūrinio sluoksnio lygmeniu, datuojamu XVII a. pabaiga, archeologiniuose šaltiniuose stebimas sluoksnio formavimosi tendencijų dvilypumas: XVII a. pab.–XVIII a. kultūrinio sluoksnio kaupimosi fazė išlaiko ankstesnių amžių augimo tendencijas ir į savo sudėtį įtraukia perkastus ankstesnio laikotarpio sluoksnio horizontus (žr. 23 pav.). Po 1678 m. gaisro Klaipėdos miesto stratigrafinėje sekoje tenka išskirti kultūrinio sluoksnio “tamsiuosius amžius”, t. y. periodą nuo XVII a. pabaigos (1678 metų?) iki XVIII a. pradžios, kuomet vėlesnės mūrinės statybos metu buvo sunaikintos pogaisrinio užstatymo ir kultūrinio sluoksnio horizontai.

21 pav. Klaipėdos senjo miesto kultūrinių sluoksnių raida: **1)** Prūsijos vieta pasaulio sistemoje pagal I. Wallerstein (1974); **2)** Klaipėdos miesto raidos etapai pagal gaisrus; **3)** Kultūrinio sluoksnio sancaupos fazės: A) ažuolo medinos užstatymas su XVI a. radiniais; B) XVI a. antrosios pusės ažuolinis užstatymas su XVII a. radiniais; C) XVIII a. užstatymas: fiksuojami riedulių ir kalkių skiedinio pamatai bei pušinis rostverkas, kultūriniame sluoksnyje radiniai datuojami XVII a. antrąją pusę – XVIII a.; D) Kultūriniai sluoksniai datuojami XVIII– XIX a.; E) XIX a. antrosios pusės – XX a. sluoksniai bei mūrinės konstrukcijos.

5. Klaipėdos senjo miesto planinė raida

Greta kultūrinio sluoksnio vertikalios sandaros tyrimo Klaipėdos senjo miesto infrastruktūros bei urbanistinės raida tirtina plano aspektu. Planigrafinis tyrimas – tai Lietuvos archeologijoje neįvardinta stratigrafinių ypatingųjų tarp sluoksnių – paviršių analizė, kuri atskleidžia konkretaus chronologinio etapo individualią sklypų sandarą, gatvių išsidėstymą, tiria sakralinį, fortifikacinį ar gyvenamosios – ūkinės veiklos pasiskirstymą miesto kraštovaizdyje. Dabartiniu metu, Klaipėdos senamiesčio reguliarus gatvių tinklas, tikslus sklypų taktas yra viena vertingiausių kultūros paveldo sudėtinių dalių.

Archeologiniai kultūrinio sluoksnio stratigrafijos pjūviai ir planai papildo vienas kitą. Planas žymi erdvinį konkretaus meto archeologinės vietovės topografinį mastą, o vertikalūs stratigrafijos pjūviai žymi archeologinės vietovės raidą bei pokyčius ilgame

chronologiniame intervale. (Harris, 1989,83). Archeologiniame tyrime naudojami planai žymi archeologinių struktūrų dydį, tačiau skirtingai nei stratigrafinė seka, jie neatskleidžia chronologinės sekos. Juose fiksuojama konkrečiu momentu suformuoto paviršiaus situacija.

Šiandieninė Klaipėdos senamiesčio planinės struktūros elementai, t. y. gatvės, sklypai ir kvartalai, yra praktiškai nepakitę nuo pat ankstyviausio XVI a. miesto užstatymo. Archeologinėse studijose praeityje buvęs Klaipėdos užstatymas siejamas su dabartinėmis sklypų ribomis, svarstoma pagrindinių bei šalutinių gatvių problematika, vertinama užstatymo (t. y. „raudonosios linijos“) ribos variacija. Taigi, planigrafiniame Klaipėdos miesto raidos tyrime XVI a. susiformavusi ir iki XXI a. išlaikiusi savo pirminius bruožus planinė struktūra yra svarbi, tačiau ši, naujaisiais laikais susiklosčiusios planinės sistemos kilmė turėtų būti išsamiai atskleista.

5. 1. XVI–XVIII a. Klaipėdos miesto planinės struktūros kilmė

K. Katalyno studijoje, nagrinėjančioje XIV a. – XVII a. pirmos pusės Vilniaus miesto plėtrą, teigiama, kad Klaipėdoje lokaciniams miestams būdingas taisyklingas miesto išplanavimas, archeologinių tyrimų duomenimis, fiksuojamas XVI a. pirmojoje pusėje, tačiau veikiausiai jis yra buvęs žymiai anksčiau (Katalynas, 2005, 67).

Planinės Klaipėdos miesto raidos tyrimai evoliucionavo lygiagrečiai turimai istorinių bei archeologinių šaltinių tyrinėjimų mokslinės komunikacijos erdvei. Remiantis archeologiniais duomenimis ir jų pagrindu suformuotais antriniais šaltiniais neabejotina, kad XVI a. pirmoje pusėje, prieš naujai suplanuotų pilies modernizacijos darbų pradžią, Klaipėdos miestas buvo pradėtas perkėlinėti į dabartinio senamiesčio vietą. Tačiau iki XV a. pabaigos pastaroji vargu ar buvo apgyventa. Tuo metu miesto dislokacijos vieta buvo miesto saloje, į šiaurės rytus nuo XIV–XV a. pilies salos, nors iki XX a. vidurio diskutuota ar Klaipėda yra savo pirminėje XIII a. įkūrimo vietoje, ar perkelta (Miškinis, 1979, 19–24; Miškinis, 1991, 28).

Bendrai urbanistiniuose tyrimuose sutinkama, kad Klaipėdos planinę struktūrą sudaro dvi susikertančios gatvės – tai tranzitinė Tiltų bei ją statmenai kertanti Turgaus gatvė. Abipus Turgaus gatvės kvartalai buvo didesni o sklypai platesni (skirti pirkliams). Mažesniuose kvartaluose, kurių daugiausia senamiestyje, pagal specialybės gyveno amatininkai su šeimomis (Tatoris, 1994, 61).

Anot A. Miškinio, Klaipėdos miesto urbanistinę raidą įtakojo jau pradinėje miesto vystymosi fazėje išryškėję pagrindiniai bruožai: miesto pagrindą sudaro dvi statmenai susikertančios gatvės, o turgaus aikštė nebuvo numatyta. Ją turėjo atstoti viena platesnių gatvių tarp pilies ir bažnyčių, pastatytų tolimiausiame, miestui skirtos, salos kampe. Toks stačiakampio miesto planas buvo pasirinktas ne tiek dėl miesto teritorijos trūkumo, kiek siekiant viską orientuoti karo su Žemaitija tikslams. Klaipėdos, kaip ir kai kurių Vakarų Europos, o ypač Anglijos miestų, stačiakampio plano prototipas veikiausiai buvęs romėnų karo stovyklos planas (Miškinis, 1979, 21).

Pagal J. Tatorį (Tatoris, 1994, 60–62), Klaipėdos miesto ir priemiesčių planinė struktūra betarpiškai siejasi su XV a. pradžioje lokatoriaus J. Lankau veikla. Remiantis Ordino miestų planavimo tradicijomis, miesto teritorija padalinta nedideliais stačiakampiais kvartalais, o gatvės, atlikusios tiek tranzitinę, tiek ir prekybinę funkcijas, statmenos (Tatoris, 1994, 60). Tik XVI a. padaugėjęs senamiestyje sodybų, išryškėjo taisyklingas miesto planas, kur dvi susikertančios magistralės tapo miesto kompozicijos ašimis, prie kurių buvo derinamos kitos gatvės ir kvartalai (Tatoris, 1994, 301).

Pagal V. Žulkų, Klaipėdoje išskirtini trys pagrindiniai miesto raidos etapai: 1) XIII a. vidurys–XV a., kuomet užsimezgė miesto urbanistinė struktūra; 2) XVI a. pradžia–XVII a., kuomet prasidėjo senojo miesto atmirimas ir naujojo miesto įkūrimas su sava gatvių, sklypų bei kvartalų sistema; 3) XVII–XVIII a., kai senasis miestas ir Fridricho priemiestis bastionais buvo išskirtas iš kitų priemiesčių, o vidinėje pylimų dalyje susiklostęs šios miesto dalies planavimas išliko ir iki šių dienų (Žulkus, 1988š, 30). Klaipėdos senamiesčio struktūrą suformavo dvi statmenos Turgaus ir Tiltų gatvės, prasidėjusios nuo aukščiausios naujos Klaipėdos miesto salos vietos, dabartiniame senamiesčio centre. Tik vėliau, gausėjant pastatų, iš pradžių taikantis prie jau buvusio padriko užstatymo pagal jas buvo tiesiamos kitos (Žulkus, 1988š, 21; Žulkus, 1991, 45–46; Žulkus, 2002, 47). Archeologijos požiūriu, kvartalų dydžiai XVI – XVII a. buvo beveik lygūs dabartiniams – apie 48 m ilgio ir 13 m pločio, ir svyravo tik atskirų sklypų dydžiai ir kai kurių gatvių pločiai (Žulkus, 2002, 48).

5. 2. XVI a. Klaipėdos planas: viduramžiška lokacija ar renesansinis idealus miestas?

Ginant hipotetinę Klaipėdos, kaip idealaus renesansinio miesto, poziciją pradiniu diskusijos tašku tampa argumentas, kad XVI a. pradžioje naujai kuriamas miestas su visais jo infrastruktūros bei urbanistikos elementais yra steigiamas tuščioje vietoje. Klaipėdos miesto perkėlimas siejamas su XVI a. pilies modernizavimu, o pats laikotarpis, skirtingai nei ankstesni laikai, žymus miestų planavimo idėjomis bei jų praktiniu realizavimu.

Pagrindinė XV – XVI a. miestų planavimo inovacija pasireiškė naujomis miesto formos koncepcijomis. Nors geometrinis taisyklingumas buvo žinomas dar viduramžiais, tačiau naujaisiais laikais pastarasis buvo nulemtas apgalvoto projekto. Preliminarūs eskizai pradėti naudoti perteikiant išplanavimo idėjas bei užtikrinant realizavimo tikslumą, nes natūroje net nedidelis nuokrypis gali būti neižvelgtas, bet jis iškart pastebimas brėžinyje. Naujųjų laikų miesto plano taisyklingumas, įvardintas „idealaus miesto“ terminu pasireiškė tiek moksliniuose traktatuose, tiek, pradedant Italija, realiais eksperimentais (Schofield, 2008). Idealaus tipo miestai, turintys reguliarią gatvių tinklo sistemą, Europoje pradėjo kurtis nuo XVI a. (Fehring, 2004, 38).

Klaipėdos miesto perkėlimo akcija sutapo su reformacijos bei renesanso plitimu vokiškose žemėse. Vokietijos žemių renesansas, kurio atspindžiai pastebimi tiek mene, tiek architektūroje, datuojamas nuo 1510 iki 1655 m., o nuo 1655 m. renesansą keičia ankstyvasis baroko laikotarpis (Kadatz, 1983, 107). Aptardamas Klaipėdos stilistinę ir urbanistinę raidą J. Tatoris pažymi, kad Vokietijoje renesansas gyvavo nuo 1550 iki 1620 metų, tačiau kai kuriuose regionuose, taip pat ir Klaipėdoje, šis stilius išsilaikė beveik visą XVII amžių (Tatoris, 1994, 110).

Kitų šalių kontekste, archeologinių, istorinių, urbanistinių ir kt. tyrinėjimų duomenimis, atskleista, kad Vakarų Europoje miestai su reguliariu gatvių tinklu, koki matome Klaipėdoje, labiausiai plinta XIII a. pabaigoje–XIV a. pradžioje. Tai tiesiogiai siejama su akmens ar mūro konstrukcijomis. Tačiau nėra vienareikšmio atsakymo, kas XIII a. paskatino panašaus į antikinę romėnišką tradiciją, reguliaraus gatvių tinklo plitimą.

Naujausiose archeologinėse studijose bandoma atskleisti šį fenomeną. Pavyzdžiui, viduramžiški XII–XIII a. miestai buvo apjuosti gynybine siena ir privalomas atributas juose – turgaus aikštė bei nuosavi namai ir kvartalai, apsupti stačiakampio plano gatvių tinklo. Vėlyvaisiais viduramžiais dideli nuosavi plotai palaipsniui buvo dalomi į siaurus ir ilgus mažesnius sklypus, o daugėjant sklypų įsitvirtino reguliarios struktūros gatvės. Tokia naujai nusistovėjusi tradicija įtakojo daugelį vėlyvųjų viduramžių Europos miestų, o laikui bėgant miesto planinis vaizdas supanašėja su vėlyvosios antikos laikų gatvių sistema (Fehring, 2004, 38–39).

Taigi, XVI a. įsikūrusi naujoje vietoje ir turinti nedidelį gyventojų kiekį, Klaipėda ir jos planinė struktūra sietina su Vakarų Europos miestų planavimo tradicijomis, atspindinčiomis viduramžių miestams būdingoje lokacinėje planinėje struktūroje, arba su naujomis renesansinių idealių miestų idėjomis. Abiem atvejais, pradinis išeities taškas yra tuščioje vietoje kuriamas miestas, neturintis nusistovėjusios urbanistinės struktūros ir neįtakotas iš ankstesnių amžių paveldėtos ilgaamžės mūrinės architektūros. Nuo pat įsikūrimo XVI a. pradžioje Klaipėdos senamiestyje sklypų dydžiai, kvartalai bei gatvių taisyklinga reguliari forma, išlikusi iki šių dienų, tarsi žymi momentinį, kryptingą planavimą, o planinės struktūros kilmės analizėje svariu lyginamuoju argumentu pasitarnauja greta esantis XVI–XVII a. Odų gatvelės, o vėliau Friedricho priemiestis, kuriame sklypų dydžiai įvairuoja, gatvių tinklas liudija spontanišką – savaiminę jo kilmę.

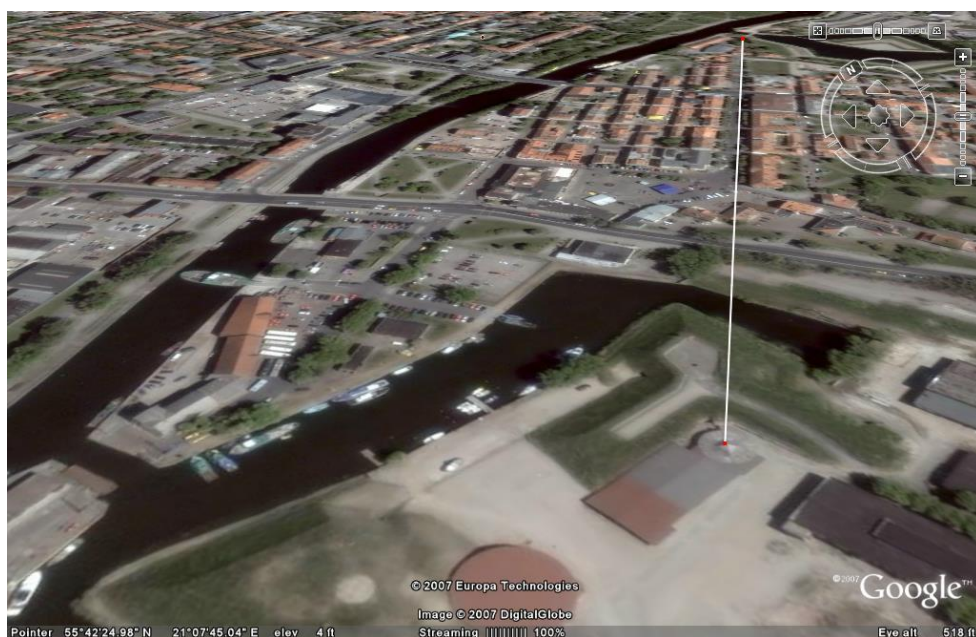
Renesanso laikais kilo naujos miesto teritorijos plano ir ekonominio zonavimo idėjos. Miestuose turėjo vyrauti prekybos funkcijos, o plano struktūros vaizdą nulemti gynybiniai tikslai. Idealiuose miestuose centras numatomas viduryje, kur jo nepasiektų už gynybinių sienų išsidėsčiusi priešų artilerija. Miesto plano struktūra reguliari, o geometrinis tiesių gatvių tinklas suskaido teritoriją į stačiakampius ar trapezijos formos kvartalus. Akivaizdi nauja urbanistinė tendencija – kompozicinių ašių prioritetą planavime, kuomet gatvės kerta aikštes ir susiduria centre. Visgi, taisyklingas gatvių tinklas yra nenaujas atradimas – tai tolesnė, įgijusi naują traktuotę, viduramžių stačiakampio gatvių tinklo evoliucija (Šešelgis, 1996, 158–159).

Nėra istorinių ar archeologinių šaltinių, kurių pagrindu būtų galima teigti Klaipėdą dabartiniame senamiestyje buvus jau XV a. pabaigoje, o miesto planinę struktūrą praktiškai jau turėjo būti susiformavusi XVI a. trečiajame dešimtmetyje, t. y. iki 1540 metų gaisro. Joje galima išvystyti bruožų, sietinų su idealaus renesansinio miesto tendencijomis.

Visų pirma dėmesį atkreipia Klaipėdos centrinių ašinių Tiltų ir Turgaus gatvių sankirtos situacija. V. Žulkus ten išvelgia aukščiausią miesto paviršiaus vietą, kas nulėmė šių dviejų ašių susiformavimą, o vėliau prie jų formavosi naujos gatvės bei sklypai.

Klaipėdos senamiesčio topografijoje Tiltų gatvė išsiskiria kaip ašis, stačiu kampu dalijanti pusiau XVI a. naujo miesto salą: nuo Teatro iki Tiltų gatvės bei nuo Tiltų gatvės link 2006 m. prie Šv. Jono bažnyčios atidengtų XVI a. pirmos pusės ažuolinių stulpų (bunos?), žyminčių miesto salos pabaigą, liekanų, yra praktiškai toks pat atstumas – apie 220 m. Tiltų ir Turgaus gatvių sankirta išsiskiria kaip centrinė miesto aikštė ir atkartoja renesansinio miesto centro dislokaciją (t.y. sankirta ir centrinė aikštė yra miesto viduryje). Būtent šioje Tiltų ir Turgaus gatvių sankirtoje išskyla pradėta statyti 1594 ar 1595 metais mūrinė miesto rotušė (Zembrickis, 2002, 97). Ši Klaipėdos senamiesčio vieta išlaiko savo reikšmę net ir vėlesniais laikais. Į ją, priešais įgulos sargybinių, 1722 m. perkeliama bausmės vykdymo vieta, 1735 m. ji išgrindžiama akmenimis ir įrengiamos nuolatinės ažuolinės kartuvės (Zembrickis, 2002, 187).

Kita svarbi miesto planinei kompozicijai – Turgaus gatvė – sietina su Didžiuoju pilies bokštu. Nuo jo vietos galima atsekti einančią išilgai Turgaus gatvės kompozicinę ašį, kuri rytinėje miesto salos dalyje atsiremia į Senosios ir XVI a. iškastos Naujosios Danės santaką (žr.22 pav.). Ši, išilgai Turgaus gatvės einanti Didžiojo pilies bokšto dominantė, atlieka ne tik kompozicinę, bet ir gynybinę – apžvalgos funkcijas.

22 pav. Klaipėdos panoraminis vaizdas. Balta linija žymi kompozicinę ašį išilgai Turgaus gatvės (pagal Google Earth™ mapping service).

Dabartiniu metu Tiltų ir Turgaus gatvių sankirta yra aukščiausia Klaipėdos senamiesčio vieta. Archeologinių tyrimų duomenimis, arčiausiai aptariamoms vietoms ištirtame sklype (Turgaus g. 20) pirminis užstatymas buvo apie 1,3 m Habs lygyje (Genys, 1983š, 11). Arčiau Žvejų gatvės pirminis užstatymas fiksuojamas 0,5 m (Žveju g. 4, 6), sklypuose tarp Tomo, Didžioji Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių jis fiksuotas 0,5 – 1,0 m lygyje. Abejotina, kad vos 0,7 – 1,0 m aukščio skirtumas galėjo būti lemiamas veiksnys miesto raidos pradžiai, kaip kad akcentuojama V. Žulkaus darbuose. Labiau tikėtina, kad centrinė miesto aikštė Turgaus – Tiltų gatvių sankirtoje bei ne kiek nuo aukščiausios (kitaip patogiausios gyvenimui) vietos, o nuo suprojektuoto miesto centro ir tolygiai plinta į pakraščius.

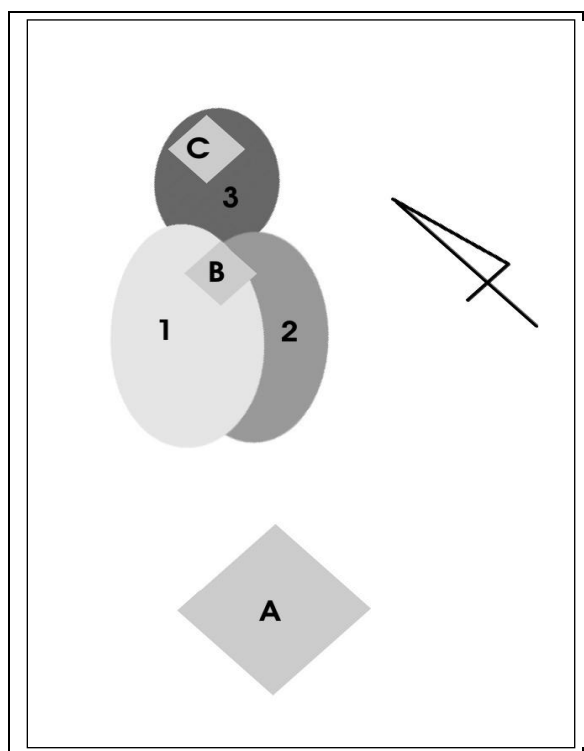

23 pav. Klaipėdos miestas ir centrinės ašys XVI a.. Balta punktyrine linija išskirta XVI a. miesto vieta.

Akivaizdžiai pastebimą disproporciją tarp miesto dalių, esančių nuo Turgaus gatvės link Naujosios Danės, bei nuo Turgaus gatvės link Senosios Danės (žr. **23 pav.**) galima sieti su renesansiniuose miestuose pasireiškiančiu ekonominiu zonavimu. Tokiu

atveju, XVI a. Klaipėdos miesto struktūroje galima išvelgti amatininkų bendruomenės susitelkimą šiaurės vakarinėje miesto dalyje, t. y. nuo Turgaus gatvės link Naujosios Danės. Čia, lygiagrečios Turgaus gatvei, sutinkamos Kurpių, Kepėjų, Kalvių, Žvejų gatvės. Senamiestį nuo Didžioji vandens gatvės, skersai Turgaus gatvę, kerta Mėsinių, Vežėjų, Pasiuntinių gatvės. Klaipėdoje gatvių pavadinimų, susijusių su vykdoma veikla kaita vyko, tačiau nebuvo didelė (Tatoris, 1994, 61). Tikėtina, jog viso labo dvi kvartalų eilės nuo Turgaus gatvės link Danės senvagės galėjo būti suplanuotos kaip miesto uosto, svetingumo ir krovos zona.

Naujosios Danės vaga kaip prekių krovos vieta veikusiai išliko ne anksčiau kaip XVII a. viduryje ir sietina su patogesne laivyba didesniems XVII a. laivams. Tą patvirtintų apie 1670 metus Klaipėdos plane – piešinyje pavaizduotas Svarstyklių pastatas. Tuo tarpu iki XVII a. pradžios pagrindinė uosto vieta, kaip, beje, ir archeologiškai patvirtinta XVI a. laivų statybos – remonto vieta (Žulkus, 2002, 107) turėjo būti Senoji Danė*. Galiausiai, XVI a. Klaipėdos šiaurės rytinėje dalyje aiškiai išsiskiria sakralinė zona, kur statomos miesto Šv. Jono bei Lietuvių bažnyčios.

24 pav. XVI a. Klaipėdos miesto erdvinė kompozicija: A – pilis, B – miesto rotušė: 1 – gyvenamoji / gamybinė zona; 2 – krovos/sandėliavimo/laivų statybos/svetingumo zona; C – bažnyčios (3 – sakralinė zona, kapinaitės).

* Miesto funkcinių zonų kaita vėlesniais amžiais yra įtakota ne planinės struktūros modeliavimo, o pasikeitusių laivybos sąlygų XVII a.

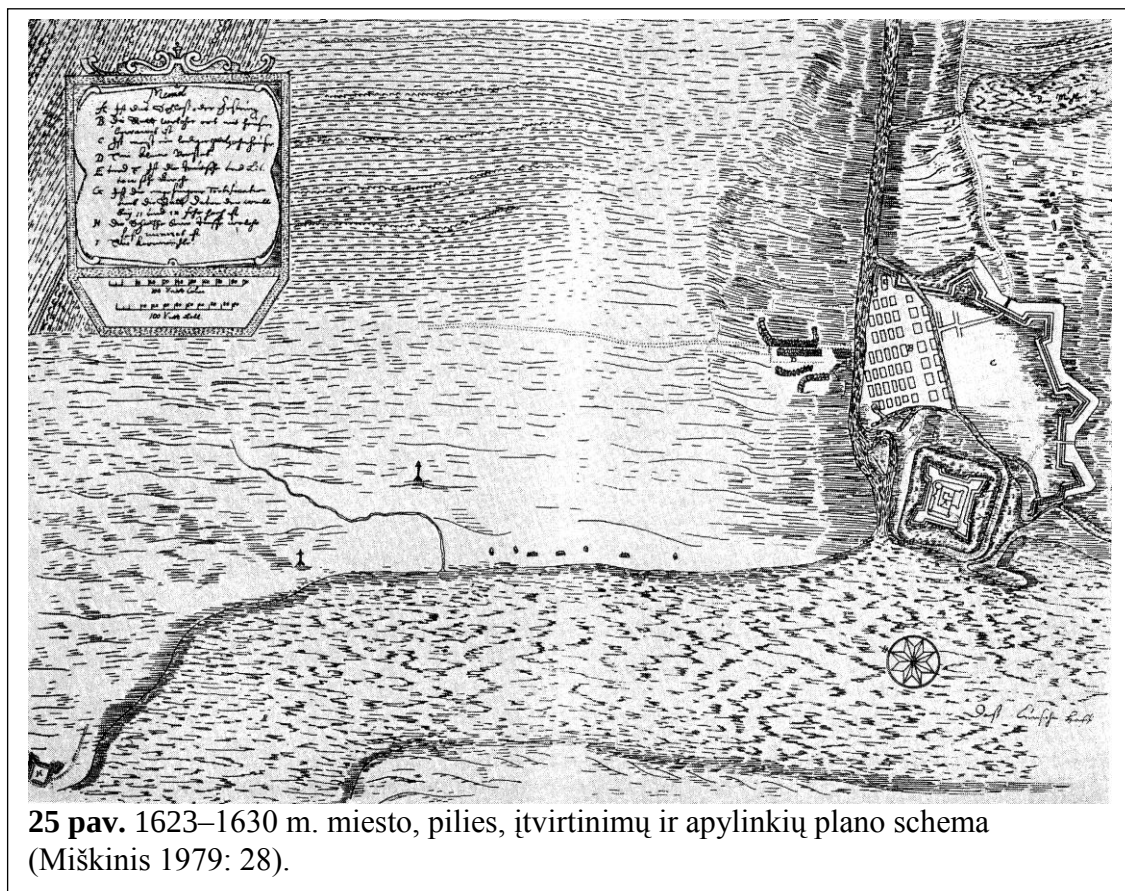
Remiantis archeologiniais tyrimų duomenimis, užstatymo dinamika (nuo Tiltų – Turgaus gatvių centro link pakraščių) galima išskirti jau XVI a. apsprestą naujo miesto zoniškumą, turintį renesansinių miestų elementų (žr. **24 pav.**), kurie transformavosi, prisitaikant prie lemtingų pokyčių: XVII a. pr. miestą ir Odų gatvelės priemiestį apjuosus bastioniniais įtvirtinimais Senoji Dangė virto smirdinčiu grioviu, ir, anot I. Masiulienės, dėl seklėjančios upės laivų statyba prie Senosios Danės nutraukiama jau nuo XVI a. vidurio (Masiulienė, 2009). Uostas palaipsniui persikelia ties Naująja Dange, o laivai iki pat XVIII a. švartuodavosi Dangės žiotyse prie pilies arba kitoje sąsiaurio pusėje, nedidelėje įlankėlėje sąsiaurio gale (Žulkus, 2002, 105).

Tenka sutikti, kad istoriniai šaltiniai yra neišsamūs, o miesto atžvilgiu net skurdūs. Vertinant pavienius istorinius paminėjimus, miesto perkėlimas 1525 – 1560 m. laikotarpyje yra atsekamas kaip lygiagrečiai pilyje vykęs procesas.

Pilies modernizacija, kurios išdava laikytina miesto perkėlimo akcija, datuojama po 1525 m. Perstatymai Klaipėdos pilyje minimi jau 1529 m., kada nuardoma senajame miestelyje stovėjusi dar stipri ir nauja bažnyčia, o jos medžiagos panaudojamos pilies statybose, bet kapitalinė rekonstrukcija prasidėjo vėliau, matyt, apie 1538 m., kai į Klaipėdą atvyko paties kunigaikščio statybos meistras Christoph Romer (Žulkus, 2001, 66). Didysis pilies bokštas paminėtas 1546 metais (Žulkus, 2002, 41) ir tais pačiais metais pasiekia žinia apie XIV a. „senosios pilies bokšto“ nugriovimą (Žulkus, 2002, 29). „Naujojo miesto“ įtvirtinimas pylimais buvo realizuotas tarp 1532 ir 1538 m. (Žulkus, 2002, 45). Klaipėdos senamiesčio dendrochronologiniai tyrimai ankstyviausias ažuolo medienos pastatų konstrukcijų datas žymi ne anksčiau nei XVI a. trečias dešimtmetis, o pagrindinė datuotų ažuolų, panaudotų pastatų konstrukcijose dalis yra nuo 1540 m. gaisro iki XVI a. devintojo dešimtmečio. Šių istorinių datų kontekste atmintinas gyventojų kiekio pagausėjimas, įvykęs apie 1527 metus (Willoweit, 1958, 44). Viršutinė chronologinė riba – paskutinis Klaipėdos senojo miesto paminėjimas 1560 m. (Zurkalowski, 1909, 84).

Vienas ankstyviausių Klaipėdos miesto, pilies, įtvirtinimų ir apylinkių planų, kuriame atsekama detali vidinė miesto struktūra, datuojamas 1623 – 1630 m. (žr. **25 pav.**). Jame atvaizduotas miesto sklypų išsidėstymas, kuris remiantis archeologiniais duomenimis, tuo metu dar nebuvo pilnai užstatytas, tačiau jau pilnai atitinka dabartinį

Klaipėdos senamiesčio planą, kas leistų daryti prielaidą jį parengtą ankstesnio, t. y. XVI a, plano ar projekto pagrindu (?).

Taigi, Klaipėdos senamiesčio planinė struktūra turi panašumų su XV a. lokacija ir viduramžiais gyvavusia stačiakampio miesto plano tradicija. Pats įkūrimo laikotarpis – naujieji laikai, naujų miesto planavimo idėjų Vakarų Europoje plėtra, ankstesnių laikotarpių planinės struktūros nebuvimas, atseamos funkcinės zonos ir kompozicinės ašys labiau sieja Klaipėdos miestą su renesansinėmis stačiakampio gatvių tinklo traktuotėmis. Vertinant šiuos duomenis, galima prielaida, kad XVI a. trečiajame dešimtmetyje, nutarus perkelti miestą į naują vietą, visų pirma pažymėta Turgaus gatvės vieta nuo Didžiojo pilies bokšto iki suplanuotos Senosios bei Naujosios Danės upės atsišakojimo vietos. Tiksliai suformuotos miesto salos viduryje stačiu kampu išvesta Turgaus gatvę kertanti Tiltų gatvė. Šių gatvių sankirtoje formuojama centrinė aikštė prie kurios numatoma vieta miesto Rotušei.

Išvados

Šiame darbe aptarta kultūrinių sluoksnių kaip šaltinio Klaipėdos XVI–XVIII a. infrastruktūros ir urbanistikos raidos problematika. Tiriamas laikotarpis apima laikotarpį nuo XVI a. pradžios (t. y. Klaipėdos miesto įsikūrimas dabartinio senamiesčio vietoje) ir baigiant XVIII a. antrąją pusę, kuomet miesto urbanistinė struktūra įgauna visaverčio naujųjų laikų miesto vaizdą. Atsakant į darbe išsikeltus uždavinius buvo prieita prie šių išvadų:

1. Istorinių laikų objekto moksliniai šaltiniai, kuriuos sudaro istoriniai, ikonografiniai, numizmatiniai, archeologijos duomenys, meno istorija ir kt. neišvengiamai išplečia patį archeologinį tyrimą ir yra sudaromos prielaidos plačiai mokslinei komunikacijai tarp gretutinių, o kartais ir iš esmės skirtingų mokslo sričių. Esami Klaipėdos senojo miesto archeologijos tyrinėjimai tiesiogiai seka gretutinių, ypač istorijos mokslo rezultatus, o archeologinio tyrimo antriniai šaltiniai suponuoja archeologijos, kaip pagalbinės istorijos mokslo šakos, poziciją. Dominuojanti istorijos mokslo pozicija lemia tai, kad materialinės kultūros raidą archeologijoje linkstama nagrinėti remiantis išskirtinai kultūros evoliucijos teorija.

2. Kultūrinis sluoksnis ir jo materialioji sandara archeologijoje yra pagrindinis mokslinis praeities kultūrą atspindintis šaltinis. Kultūrinio sluoksnio sandarose aptinkamas archeologinių radinių kompleksas, jo datavimas bei sandaros tyrimas yra ypač glaudžiai susijęs su bendrais kultūros formavimosi procesais, kuriuos apibrėžia bihevioristinės archeologijos teorija. Archeologinių radinių visuma apibūdina daugialypę kultūros sudėtį tam tikru istoriniu laikotarpiu, tačiau jų sudėtis apima tiek naujus elementus, tiek tradiciškai ilgą laiką vartojamus materialius daiktus. Tad archeologinis tyrimas, kuriame pagrindinis dėmesys sutelkiamas ties archeologiniais radiniais, atskleidžia kultūros evoliucijos sudėtį, tačiau gaunami rezultatai menkaikoreliuojasi su istoriniais įvykiais. Kultūrinio sluoksnio bei jo materialios sandaros datavimui bei analizės objektyvumui įtakos turi praeityje vykusio žmogaus veikla. Tad sudėtingoje miesto struktūroje kultūriniai sluoksniai yra suformuoti ne tik pagal gamtinius principus (t. y. chronologiškai kyla aukštyn), bet taip pat yra permaišyti ar net eliminuoti.

Šiame darbe pateikta išvada, kad vienu chronologiškai tiksliausiu kultūrinio sluoksnio elementu, geriausiai išskaidančiu kultūrinį sluoksnį į chronologines sudėtinės dalis, yra ypatingasis tarp sluoksnis. Pagal stratigrafijos teoriją jam priskiriami pastatai bei jų liekanos, kiemų ar gatvių paviršiai, gaisrų pėdsakai. Šie ypatingieji tarp sluoksniai yra momentiniai – proginiai, o dėl to koreliuojami su istorinėmis datomis. Tarp jų išskiriamos kultūrinio sluoksnio sandaupos yra suvokiamos kaip permanentinės tęstinės kultūrinės raidos dalys.

3. Remiantis didžiaisiais gaisrais bei karkasinių ažuolinių pastatų dendrochronologiniais tyrimais išskirti kertiniai Klaipėdos miesto ypatingieji tarp sluoksniai. Jie Klaipėdos infrastruktūros ir urbanistinę raidą aptariamuoju laikotarpiu išskaido į penkias kultūrinio sluoksnio sandaupos fazes: 1) iki 1520 m.; 2) nuo 1520 iki 1540 m.; 3) 1540–1678 m.; 4) 1678–1854 m., 5) po 1854 m. Išskirtos sandaupos fazės yra rekomendacinio pobūdžio vėlesniems archeologijos tyrimams, kuriuose materialinės kultūros sudėtis būtų nagrinėjama išvengiant priešistorės archeologijai būdingo laikotarpių skaidymo, pavyzdžiui XVII a. Klaipėdos buitinė keramika, fragmentiškai susieto su istoriniais įvykiais.

4. Karkasinių pastatų dendrochronologiniai tyrimai atskleidė, kad karkasinio tipo pastatai, kurių statybai naudota ažuolo mediena, buvo statyti ne vėliau kaip iki XVI a. antrosios pusės, tačiau buvo naudojami iki pat 1678 m. Vėlesnio laikotarpio karkasiniuose pastatuose buvo naudojama išskirtinai spygliuočių mediena. Pastarieji siejami su fachverko (t. y. karkasinio pastato su mūro užpildu) pastato tipu.

XVI a. pastatai, kurių karkasui naudota ažuolo mediena, buvo gyvenamosios bei ūkinės paskirties, o po 1678 m. karkasiniai fachverko tipo pastatai, kurių statyboje vyrauja spygliuočiai, yra ūkiniai. Gyvenamieji namai – mūriniai, tačiau ir jų konstrukcijose ažuolas nesutinkamas.

5. Ši kokybinį bei technologinį perėjimą pastatų statyboje, kuris atsekamas po 1678 m. gaisro galima sieti su natūralia kultūros evoliucija arba pagal pasaulio sistemos teoriją su Prūsijos virsmu pusiau periferine zona.

Kultūros evoliucijos teorija negali pagrįsti perėjimo nuo medinio prie mūrinio užstatymo priežasčių. Pasaulio sistemos teorija teigia, jog iki XVII a. Klaipėdos

miesto materialinė kultūra reprezentuoja išskirtinai periferinį regioną. Po Tridešimtmečio karo (t.y. XVII a. pradžia) išskiriamas šios periferinės zonos stiprėjimas, kurį vainikuoja XVIII a. pradžioje Prūsijos virsmas pusiau periferine zona pasaulio sistemoje.

Remiantis pasaulio sistemos teorija Klaipėdos senamiesčio kultūriniame sluoksnyje išsiskiriami du materialinės kultūros sandaros dėmenys: 1) XVI–XVII a. kultūrinis sluoksnis su karkasinėmis ažuolo konstrukcijomis (t. y. periferinė zona ir nuo XVII a. vidurio prasidėjęs periferijos stiprėjimas) ir 2) XVIII a. ir vėlesnių amžių kultūrinis sluoksnis su mūrine statyba (t. y. pusiau periferija). Tarp jų egzistuoja trūkstama XVII a. pabaigos–XVIII a. pradžios kultūrinio sluoksnio, panaikinto XVIII a. antros pusės mūrinių pastatų pamatų bei tarp jų įrengiantų rūsių bei pusrūsių, dalis.

6. Klaipėdos senamiesčio planinė struktūra, pasižymi taisyklingumu bei erdvinio kompoziciniu ryšiu su pilimi. Istoriografijoje Klaipėdos miesto planinė struktūra siejama su viduramžiškomis miestų planavimo tradicijomis. Klaipėdos miesto įkūrimo laikotarpis – naujieji laikai, naujų miesto planavimo idėjų Vakarų Europoje plėtra, ankstesnių laikotarpių planinės struktūros nebuvimas, atsekamos funkcinės zonos ir kompozicinės ašys labiau sieja Klaipėdos miestą su naujomis renesansinėmis stačiakampio gatvių tinklo traktuotėmis.

Literatūra ir šaltiniai

- Baublys A.**, 2008 – Europinis Klaipėdos miesto paveldas. Britiški aspektai. // *Res Humanitariae* III, Klaipėda, p. 9–24.
- Bonde N., Tyers I., Wazny T.**, 1995 – Where does the timber come from? Dendrochronological evidence of timber in Northern Europe. *Archaeological Sciences*, p. 201–204.
- Brazauskas M.**, 2006 – Provenance study of late 16th century barrels found in Klaipėda. In: *Archeologia Baltica*, T. 6, Klaipėda..
- Brazauskas M.**, 2008 – XVI – XVII a. Klaipėdos senamiesčio kultūrinių sluoksnių stratigrafija: nauji miesto suplanavimo bei pirminio užstatymo tyrimų duomenys. // *Istorija*, T.69, p. 8–21,
- Bumblauskas A.**, 2005 – Senosios Lietuvos istorija 1009–1795. Vilnius.
- Bumblauskas A.**, 2006 – Lietuvos istorijos periodizacijos modeliai socialinės istorijos požiūriu // Lietuvos istorijos studijos. T. 17. Vilnius, p. 9–26.
- Daly A.**, 2007š – Timber, Trade and Tree-rings. A dendrochronological analysis of structural oak timber in Northern Europe, c. AD 1000 to c. 1650 // Ph.D. thesis submitted February 2007 to the University of Southern Denmark.
- Dean J. S.**, 1969 – Chronological analysis of Tsegi Phase sites in northern Arizona. The University of Arizona Press. Tucson.
- Duco D. H.**, 2003 – Merken en merkenrecht van de pijpenmakers in Gouda. Amsterdam.
- Eckstein D., Wrobel S.**, 1997 – Determining Time and Environment from Tree Ring. // *Pact* 36 – 3, p. 33–49.
- Elertas D.**, 2005 – 1642–1822 m. įstojušių į Klaipėdos pirklių gildiją sąrašas: statistika ir geografija // Klaipėdos visuomenės ir miesto struktūros (*Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, T. XI). Sud. V. Vaivada, D. Elertas. p. 84–106.
- Falk A., Mürenberg D.**, 1997 – The symposium at Lübeck 1995 – Summary and Prospect // *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum I: Stand, Aufgaben und Perspektiven*. Lübeck. S. 499–504.
- Fehring G. P.**, 2004 – Development of medieval towns in central Europe. In: *Archaeologia et historia urbana*. Elbląg.

- Forstreuter K., Stoob H.**, 1979 – Memel (Deutscher Städteatlas, Lieferung II, Nr. 10). Dortmund.
- Fritts H. C.**, 1987 – Dendrochronology and Dendroclimatology // Tree rings and climate. Volume One. Warsaw.
- Genys J.**, 1983š – Gyvenamasis namas Klaipėdoje, P. Cvirkos 20. Archeologinių tyrimų ataskaita. Vilnius. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, AS 238. Pg. m. 8159.
- Genys J.**, 1984 – Klaipėdos kokliai ir jų gamyba XVI–XVII amžiuje // Architektūros paminklai, T. 9, p. 53–58.
- Genys J.**, 1987š – Klaipėdos senamiesčio pirminio užstatymo ir archeologinių radinių datavimas dendrochronologiniu metodu. Klaipėda, Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, AS 16, pg. m. 8133.
- Genys J.**, 1988 – Klaipėdos Frydricho priemiesčio urbanistinė raida XVI – XVIII amžiais // Architektūros paminklai, 1988, T. 11, p. 25–32;
- Genys J.**, 1990š – Sklypas prie Tomo, Vežėjų, D.Vandens ir Žaibo gatvių. XVI – XVII a. Medienos dendrochronologinis datavimas. Klaipėda. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, AS 12, pg. m. 7900
- Genys J., Žulkus V.**, 1982 – Fachverkinių XVI a. pastatų liekanos Klaipėdoje, Kurpių gatvėje // Architektūros paminklai, 1982, T. 7.
- Groth A.**, 1996 – Żegluga i handel morski Kłajpedy w latach 1664–1722. Gdańsk.
- Groth A.**, 2001 – Klaipėdos uostas XVII – XVIII a. // Klaipėdos ir Karaliaučiaus kraštų XVI–XX a. istorijos problemos // Acta Historica Universitatis Klaipedensis. T. VIII. Klaipėda, p. 5–16.
- Hall T. D.**, 1999 – World systems and evolution: an apraisal. // World–Systems Theory in Practice — Leadership, Production, and Exchange. Ed. P. Kardulias. Maryland, p. 1–24.
- Harris E. C., Brown M. R., Brown G. J.**, 1993 – Practices of archaeological stratigraphy. London, San Diego, New York, Boston, Sydney, Tokyo, Toronto.
- Harris E.C.**, 1989 – Principles of archaeological stratigraphy. London.
- Herschend F.M.**, 1997 – Historical or Textual Archaeology. An archaeology of Critical Rereading // Current Swedish archaeology, Vol. 5, p. 58–67.
- Hillam J.**, 1987 – Problems of dating and interpreting results from archaeological timbers. // Applications of Tree–ring Studies: Current Research in Dendrochronology and Related Subjects. Ed. R.G.Ward. British Archaeological Reports International Series 333.

- Jähnig B.**, 1994 – Sakralinės topografijos vystymasis Klaipėdoje viduramžiais ir naujųjų amžių pradžioje // Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos. Acta Historica Universitatis Klaipedensis, T. II. Sud. A.Nikžentaitis, V. Žulkus. Klaipėda, p. 17–30.
- Jarockis R.**, 2006 – Tyrimai Žvejų ir Skerdėjų gatvėse // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2005 m. Vilnius.
- Jarockis R.**, 2007 – Tyrinėjimai Žvejų g. 4, 6 // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais. Vilnius.
- Johnson M.**, 1999 – Archaeological Theory – An Introduction. Bodmin, Cornwall.
- Johnson M.**, 2010 – Archaeological Theory – An Introduction. 2nd. ed. Singapore.
- Kadatz H. J.**, 1983 – Deutsche Renaissancebaukunst von der fruhburgerlichen Revolution bis zum Ausgang des Dreissigjahrigen Krieges. Berlin.
- Katalynas K.**, 2005š – Vilniaus miesto plėtra XIV a.– XVII a. pirmojoje pusėje (archeologinių tyrinėjimų duomenimis). Daktaro disertacija. Vilnius.
- Katalynas K.**, 2006 – Vilniaus plėtra XIV–XVII a. Vilnius.
- Kuncevičius A.**, 2005 – Lietuvos viduramžių archeologija. Vilnius.
- Kvizikevičius L., Sarcevičius S.**, 2006 – Žvalgomieji tyrimai Žvejų g. 3. // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2005 m. Vilnius, p. 253–254.
- Laužikas R.**, 2007 – Archeologija kaip komunikacija // Lietuvos archeologija. T. 32. Vilnius, p. 31–50.
- Lietuvos.**, 1987 – Lietuvos architektūros istorija: Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio. Vilnius.
- Lietuvos.**, 1994 – Lietuvos architektūros istorija: Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio. Vilnius.
- Leonard R., Jones G.**, 2002 – Natural selection // Darwin and archaeology: a handbook of key concepts. Ed. J. Hart, J. Terrel. Westport. p. 225–242.
- Lübecker** Kolloquium zur Stadtarchaologie in Hanseraum. 2001 – Bd. 3: Der Hausbau. Hrsg. Von M. Glässer. Lübeck.
- Masiulienė I.**, 2001š – Klaipėdos buitine keramika XV–XVIII a. Magistro baigiamasis darbas. Klaipėda.
- Masiulienė I.**, 2008 – Archeologiniai tyrimai Kurpių g. 3, Klaipėda // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje. Vilnius, p. 341–354.
- Masiulienė I.**, 2009 – Klaipėdos senamiesčio šiaurės vakarinės dalies raida XVI – XVII amžiais // Lietuvos archeologija. T. 35, p.

- Melli P., Sarfatji H.**, 1999 – Archaeology and the town // Report on the situation of urban archaeology in Europe. Strasbourg Cedex, p. 13–30.
- Michelbertas M.**, 2001 – Amerikiečio žvilgsnis į Lietuvos archeologiją. Pastabos R. V. Sidrio straipsnio paraštėse // Archeologija Lituana. T 2. p. 144–148.
- Miškinis A.**, 1979 – Klaipėdos genezė ir urbanistinė raida iki XVII a. pabaigos // Architektūros paminklai. T.5, Vilnius, p. 19–36.
- Miškinis A.**, 1991 – Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis. Vilnius.
- Mürenberg D.**, 2001 – The Lübeck Colloquium 1999 (Domestic Architecture) – Summary // Lübecker Kolloquium zur Stadtarchaologie in Hanseraum. Bd. 3: Der Hausbau. Hrsg. Von M. Glässer. Lübeck.
- Nabažaitė R.**, 2008š – XV a. pab. – XVIII a. stilistinė Klaipėdos koklių raida. Bakalauro baigiamasis darbas. Klaipėdos universitetas. Klaipėda.
- Orser Ch.**, 1995 – Is there a behavioral historical archaeology? // Expanding Archaeology. Ed. by. J. Skibo, W. Walker, A. Nielsen. Utah.
- Safronovas V.**, 2002 – Klaipėdos miesto istorinės raidos bruožai. Klaipėda.
- Schiffer M. B.**, 2002 – Behavioral archaeology. New York. 2002.
- Sidrys R. V.**, 1999 – Kasinėjimai be teorijos? Kritiškas optimisto žvilgsnis į Lietuvos archeologiją // Lietuvos sovietinė istoriografija. Teoriniai ir ideologiniai kontekstai. Vilnius. p. 205 –238.
- Sprainaitis R.**, 1981š – Kurpių g. 1, Klaipėdoje. Archeologinės priežiūros ir fiksacijos ataskaita. Klaipėda. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, AS 72, pg.m. 7960, p. 11 –13.
- Sprainaitis R.**, 1983š – Gyvenamasis namas Teatro g. 7, Klaipėdoje. Archeologinių žvalgomųjų tyrimų ataskaita 1982. Klaipėda. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus. AS 52, pg.m. 7940
- Sprainaitis R.**, 1986š – Gyvenamasis namas Teatro g. 7, Klaipėdoje. Sklypo archeologinė priežiūra. Klaipėda. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus. AS 148, Pg.m. 8039.
- Sprainaitis R.**, 1988š – Kastyčio g. 20, 22 ir D. vandens g. 21 Klaipėdoje žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita. Klaipėda, 1988. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, AS 84, pg.m. 7972.
- Sprainaitis R.**, 1991š – Sklypo tarp Tomo, D.Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje. 1990 žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita. Klaipėda. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus. AS 13, Pg.m. 7901.

- Sprainaitis R.**, 1992š – Sklypas tarp Tomo, D.Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje. Archeologiniai tyrimai III etapas. Klaipėda. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, AS 16, pg.m. 7904
- Sprainaitis R.**, 1992š – Sklypas tarp Tomo, D.Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje. Archeologiniai tyrimai III etapas. Klaipėda. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus. AS 16, pg.m. 7904.
- Šešelgis K.**, 1996 – Miestų raida: sąlygos ir rezultatai. Vilnius, 1996.
- Šliogeris V.**, 1982 – Bastioniniai įtvirtinimai Klaipėdoje. In. Architektūros paminklai. T. VII. Vilnius. p. 13–22.
- Šliogeris V.**, 2001 – Poternos ir kazematai Klaipėdos pilies Frydricho bastione // Pilių archeologija. Sud. J. Genys, V. Žulkus. Klaipėda. 2001. p. 81–102.
- Tatoris J.**, 1994 – Senoji Klaipėda: urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų. Vilnius.
- Trigger B.**, 1989 – A history of archaeological thought. Cambridge.
- Trigger B.**, 1998 – Sociocultural evolution: calculation and contingency. Bodmin, Cornwall.
- Vainilaitis V.**, 2000š – Mediniai pastatai ir sodybos Vilniuje XIII – XVII a. Daktaro disertacija. Vilnius, 2000.
- Vaitkevičiūtė V.**, 2003 – Tarptautinių žodžių žodynas (CD). Fotonija.
- Vyšniūnas V.**, 1982 – Klaipėdos senamiesčio pastatų konstrukcijų ypatumai. Architektūros paminklai, t. 7,
- Wallerstein I.**, 1974 – The Modern world – system I. Capitalist agriculture and the origins of the European world–economy in the sixteenth century. New York, San Francisco, London.
- Warde P.**, 2006 – “A perpetual struggle of jarring interests”: the fear of wood shortage and the reality of the woodland in Europe, c. 1450–1850. History Workshop Journal 62, p. 40–41.
- Willoweit G.**, 1958š – Die Wirtschaftsgeschichte der Seestadt Memel / Ostpreussen. Diplomarbeit.
- www.lkz.lt (prieiga 2009–02–16).
- Zabiela G.**, 2001 – Viduramžių archeologija Lietuvoje // Lituania. T. 3(47). Vilnius. p. 20–30.
- Zabiela G.**, 2007 – Klaipėdos Šv. Jono XVII a. bažnyčia. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais. Vilnius, 2007.

- Zembrickis J.**, 2002 – Klaipėdos istorija. T. 1: Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija. Klaipėda.
- Zembrickis J.**, 2004 – Klaipėdos istorija. T. 2. Klaipėda XIX amžiuje. Klaipėda.
- Žukas J.**, 2005 – Jūrinių laivų statyba viduramžių Klaipėdoje (1252–1525 m.): prielaidos ir faktai // Klaipėdos visuomenės ir miesto struktūros (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XI). Sud. V. Vaivada, D. Elertas, 2005. p. 70–83.
- Žulkus V.**, 1979 – XV–XIX amžių Klaipėdos statybinė keramika. Architektūros paminklai, 1979, t. 5, p. 37–43;
- Žulkus V.**, 1982 – Klaipėdos kultūriniai sluoksniai // Architektūros paminklai. T. 7, p. 6–12;
- Žulkus V.**, 1982a – Klaipėdos senamiesčio kultūriniai sluoksniai // Mokslas ir gyvenimas. Nr. 1. p. 24–26;
- Žulkus V.**, 1982š – Gyvenamasis namas Klaipėdoje, Pergalės g. 6a. Archeologinių tyrimų ataskaita. Klaipėda, 1982. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus. AS 75, pg.m. 7963;
- Žulkus V.**, 1982š – Pergalės g. 6a Klaipėdoje. Papildomų archeologinių tyrimų ataskaita. Klaipėda. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus. AS 76, pg.m. 7964.
- Žulkus V.**, 1985š – Klaipėdos senamiestyje 1970 – 1974 m. vykdytų žemės darbų archeologinė priežiūra (ataskaita). Klaipėda. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus. AS 111, pg.m. 7999.
- Žulkus V.**, 1985š – Klaipėdos senamiestyje 1970–1974 m. vykdytų žemės darbų archeologinė priežiūra (ataskaita). Klaipėda. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus. AS 111, pg.m. 7999.
- Žulkus V.**, 1988š – Miestų susidarymas Klaipėdos regione. Klaipėda. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, AS 168, Pg.m. 8089;
- Žulkus V.**, 1988š – Sklupas tarp Kastyčio, Mažosios, Galinės, Žaibo g–vių Klaipėdoje. Žvalgomieji archeologiniai tyrimai / 87. Klaipėda. 1988. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus. AS. 9, pg.m. 7897.
- Žulkus V.**, 1988ša – Miestų susidarymas Klaipėdos regione. Klaipėda. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, AS 168, Pg.m. 8089.
- Žulkus V.**, 1990š – Sklupas tarp Tomo, D.Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje 1989 metais. I dalis: tekstas. Klaipėda. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus. AS 10, pg.m. 7898.
- Žulkus V.**, 1991 – Klaipėdos senojo miesto raidos modelis. Vilnius.

Žulkus V., 1994 – Klaipėdos istorijos ir topografijos bruožai XIII–XVII a. (Archeologijos duomenimis). In Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. II). Sud. A. Nikžentaitis, V. Žulkus. Klaipėda, p. 5–16.

Žulkus V., 1999š – Klaipėdos piliavietė 1998 m. kasinėjimų ataskaita. Klaipėda. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, AS 114, pg. m. 8152.

Žulkus V., 1999ša – Klaipėdos piliavietė 1999 m. archeologijos kasinėjimų ataskaita. Klaipėda. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, AS 107, pg. m. 8272.

Žulkus V., 2001 – Der Hausbau in Klaipėda In Lubecker Kolloquium zur Stadtarchaologie in Hanseraum. Bd. 3: Der Hausbau. Hrsg. Von M. Glässer. Lübeck, S. 529–549.

Žulkus V., 2002 – Viduramžių Klaipėda. Miestas ir pilis. Archeologija ir istorija. Vilnius.

Битвинскас Т., 1970 – Результаты исследования дендрохронологической лаборатории в 1968–70 г.г. In: Вариации содержания радиоуглерода в атмосфере Земли и дендрохронологические и дендроклиматохронологические исследования. Вильнюс, 1970.

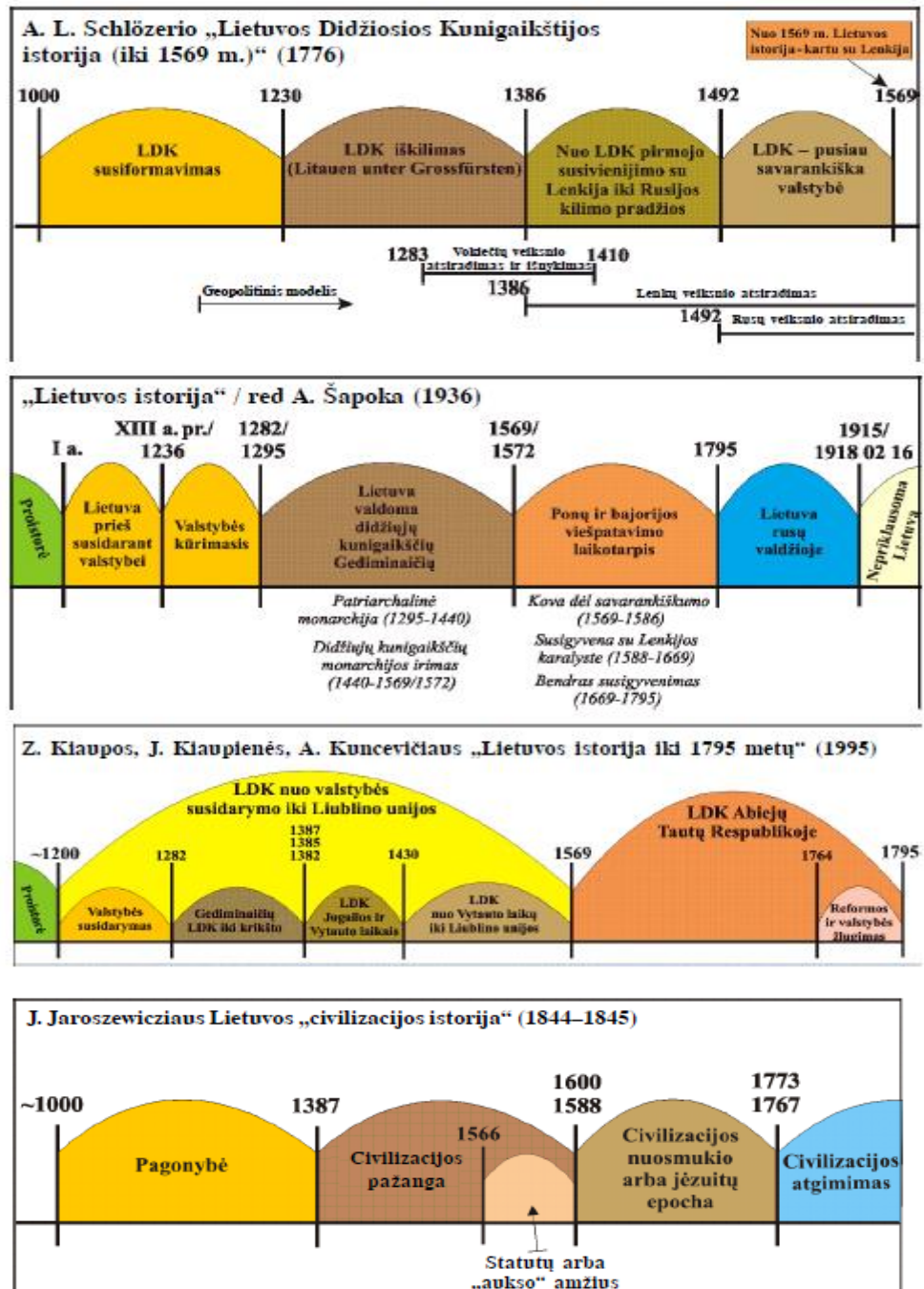
Битвинскас Т., Брукштус В., Жулкус В., 1987 – Вопросы создания дендрохронологических шкал западной Литвы. // Временные и пространственные изменения климата и годовые кольца деревьев. Каунас, 1987.

Цауне А., 1984 – Жилища Риги XII – XIV вв. Рига.

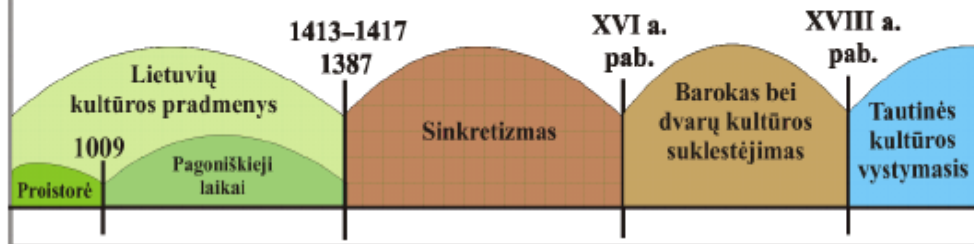
Priedai

Priedas Nr. 1.

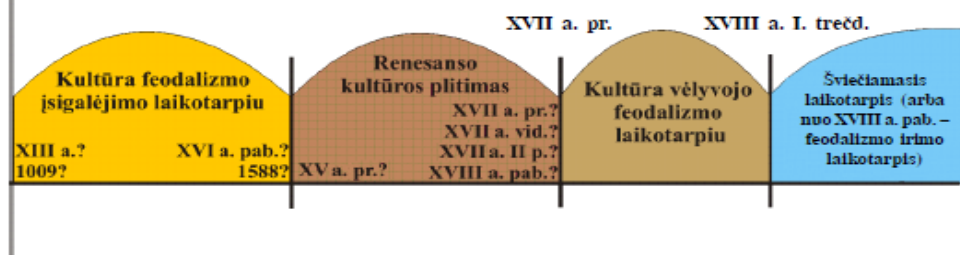
Lietuvos istoriografijoje taikomos istorinės periodizacijos schemas (pagal A. Bumblauską (Bumblauskas, 2006))

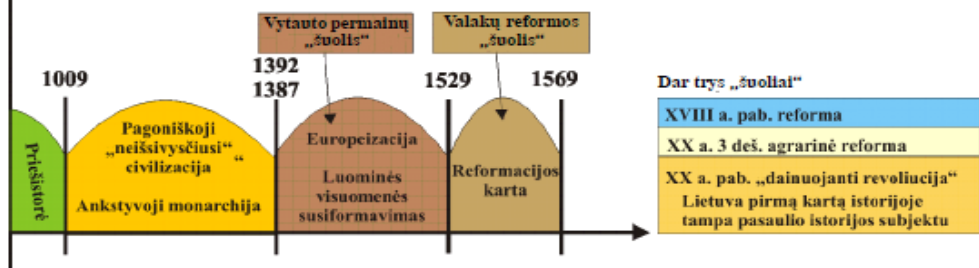
Z. Ivinskio „Lietuvių kultūros tarpsniai“ (1949)

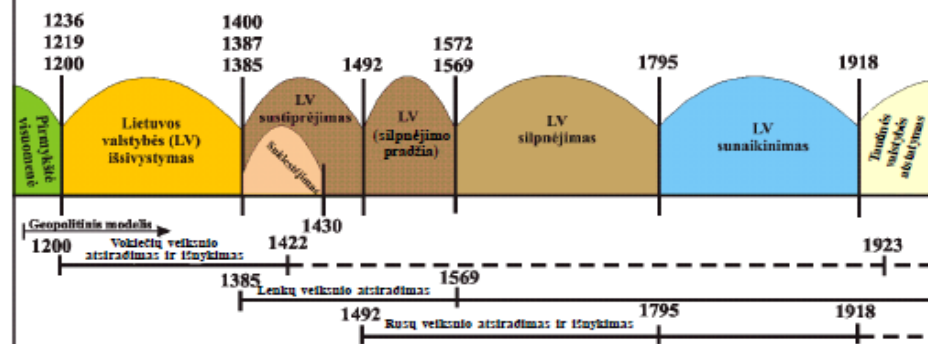
J. Jurginio, I. Lukšaitės „Lietuvos kultūros istorijos bruožai“ (1981)

E. Gudavičiaus Lietuvos istorijos modelis

Z. Ivinskio „politinės istorijos“ periodizacijos modelis

Priedas Nr. 2.

J. Genio išmatuoti ir stratigrafiniu metodu datuoti qžuolo mėginiai (Genys, 1987š)

Eil. Nr.	Inventorinis Nr.	Objektas	Apytikris datavimas
1.	2694	Didžioji vandens g. 8, 8A	XVII a. pab.–XVIII a. pirma pusė
2.	2695	Didžioji vandens g. 8, 8A	XVII a. pab.–XVIII a. pirma pusė
3.	2696	Didžioji vandens g. 8, 8A	XVII a. pab.–XVIII a. pirma pusė
4.	2697	Didžioji vandens g. 8, 8A	XVII a. pab.–XVIII a. pirma pusė
5.	2803	Didžioji vandens g. 8, 8A	XVII a. pab.–XVIII a. pirma pusė
6.	2805	Didžioji vandens g. 8, 8A	XVII a. pab.–XVIII a. pirma pusė
7.	2770	Mažoji g. 2	XVII a. pradžia
8.	2851	Teatro g. 7	XVII a. vidurys–antra pusė
9.	2852	Teatro g. 7	XVII a. vidurys–antra pusė
10.	2853	Teatro g. 7	XVII a. vidurys–antra pusė
11.	2854	Teatro g. 7	XVII a. vidurys–antra pusė
12.	2855	Teatro g. 7	XVII a. vidurys–antra pusė
13.	2856	Teatro g. 7	XVII a. vidurys–antra pusė
14.	2857	Teatro g. 7	XVII a. vidurys–antra pusė
15.	2858	Teatro g. 7	XVII a. vidurys–antra pusė
16.	2859	Teatro g. 7	XVII a. vidurys–antra pusė
17.	2835	Skveras prie Kastyčio gatvės*	XVI–XVIII a. vidurys
18.	2838	Skveras prie Kastyčio gatvės	XVI–XVIII a. vidurys
19.	2840	Skveras prie Kastyčio gatvės	XVI–XVIII a. vidurys
20.	2841	Skveras prie Kastyčio gatvės	XVI–XVIII a. vidurys

* Dabar – skveras prie Tomo, Vežėjų, Didžioji Vandens, Pasiuntinių gatvių

21.	2840	Skveras prie Kastyčio gatvės	XVI–XVIII a. vidurys
22.	2806	Plateliai (Plungės raj.) tilto poliai	XVI a. antra pusė
23.	2807	Plateliai (Plungės raj.) tilto poliai	1580 m. – “C14” data
24.	2808	Plateliai (Plungės raj.) tilto poliai	XV–XVI a.
25.	2859	Plateliai (Plungės raj.) tilto poliai	XV–XVI a.
26.	2860	Plateliai (Plungės raj.) tilto poliai	XV–XVI a.
27.	2861	Plateliai (Plungės raj.) tilto poliai	XV–XVI a.
28.	2797	Plateliai (Plungės raj.) tilto poliai	XV–XVI a.
29.	2750	Teatro a. – Sukilėlių g.	XV–XVI a. pirma pusė
30.	2768	Teatro a. – Sukilėlių g.	XV–XVI a. pirma pusė
31.	2773	Teatro a. – Sukilėlių g.	XV–XVI a. pirma pusė
32.	2774	Teatro a. – Sukilėlių g.	XV–XVI a. pirma pusė
33.	2775	Teatro a. – Sukilėlių g.	XV–XVI a. pirma pusė
34.	2787	Teatro a. – Sukilėlių g.	XV–XVI a. pirma pusė
35.	2791	Teatro a. – Sukilėlių g.	XV–XVI a. pirma pusė

Priedas Nr. 3.

J. Genio pusiaulogaritminiu metodu datuoti ažuolo mėginiai (Genys, 1990š)

Eil. Nr.	Pvz. Nr.	Rievių skaičius	Galima data	Adresas
1.	2835	97	1620	Skveras prie Kastyčio g.*
2.	2838	64	1547	Skveras prie Kastyčio g.
3.	2840	120+10	1540	Skveras prie Kastyčio g.
4.	2841	184+12	1541	Skveras prie Kastyčio g.
5.	2877	184+12 brazde	1622	Skveras prie Kastyčio g.
6.	2878	167+brazde	1627	Skveras prie Kastyčio g.
7.	2879	141 + 29 brazde	1556	Skveras prie Kastyčio g.
8.	2695	76	?	Didžioji vandens g. 8
9.	2803	158	?	Didžioji vandens g. 8
10.	2750	42	?	Teatro – Sukilėlių g.

* Dabar – skveras prie Tomo, Vežėjų, Didžioji Vandens, Pasiuntinių gatvių

Priedas Nr. 4

1988 m archeologinių tyrimų dendrochronologinio datavimo mėginiai iš sklypo tarp

Tomo, Vežėjų, Pasiuntinių ir Didžioji Vandens gatvių

Plotas	Horizontas	Pavyzdžio Nr.	Rūšis	Pastabos	Datavimas
2	1	2847	Pinus sylvestr.	Rostverkas po pamatais	–
		2849	Pinus sylvestr		–
		2850	Pinus sylvestr		–
2	2	2843	Pinus sylvestr	Medinio grindinio pusrasčiai	–
		2844	Pinus sylvestr		–
		2845	Pinus sylvestr		–
		2846	Pinus sylvestr		–
1	3	2836	Pinus sylvestr	Medinis latakas	–
1	4	2835	Pinus sylvestr	Užstatymo sija (tvartelis)	–
1	6	2837	Pinus sylvestr	Užstatymo konstrukcija	–
		2838	Quercus rob.		1511+16= apie ar vėliau 1527 m.
		2839	Pinus sylvestr		
		2840	Quercus rob.		1521+ 16= apie ar vėliau 1537 m.
		2841	Quercus rob.		1489+16= apie ar vėliau 1505 m.
		2842	Quercus rob.		1515 +16= apie ar vėliau 1531 m.

Archeologinių tyrimų vadovas V. Žulkus (Žulkus 1988ša).

Rievių pločio matavimai J. Genio (Genys 1990š).

Datuota autoriaus.

Priedas Nr. 5.

*1989 m archeologinių tyrimų dendrochronologinio datavimo mėginiai iš sklypo tarp
Tomo, Vežėjų, Pasiuntinių ir Didžioji Vandens gatvių*

Plotas	Horizontas	Pavyzdžio Nr.	Rūšis	Pastabos	Datavimas
	3.	2871	Pinus sylvestr.	Danės senvagės įtvirtinimai	–
		2886	Pinus sylvestr.		–
		2887	Pinus sylvestr.		–
	4	2888	Pinus sylvestr.	Danės senvagės įtvirtinimai	–
		2889	Pinus sylvestr.		–
		2890	Pinus sylvestr.		–

*Archeologinių tyrimų vadovas V. Žulkus (Žulkus 1990š).
Rievių pločio matavimai J. Genio (Genys 1990š).*

Priedas Nr. 6

*1990 m archeologinių tyrimų dendrochronologinio datavimo mėginiai iš sklypo tarp
Tomo, Vežėjų, Pasiuntinių ir Didžioji Vandens gatvių*

Plotas	Horizontas	Pavyzdžio Nr.	Rūšis	Pastabos	Datavimas
	5	2877	Quercus rob.	Tvora (rekonstrukcija)	–
	5	2877	Quercus rob.	Pastato sija	–
	6	2876	Quercus rob.	Tvora	1527 (10 žievėje) + 6 = apie ar vėliau 1533 m.
	6	2879	Quercus rob.	Pastato sija	Nustatytas augimo cikliškumas, kilęs veikiausia dėl kenkėjų poveikio.

*Archeologinių tyrimų vadovas R. Sprainaitis (Sprainaitis 1990š).
Rievių pločio matavimai J. Genio (Genys 1991š).
Datuota autoriaus.*

Priedas Nr. 7

*1991 m archeologinių tyrimų dendrochronologinio datavimo mėginiai iš sklypo tarp
Tomo, Vežėjų, Pasiuntinių ir Didžioji Vandens gatvių*

<i>Plotas</i>	<i>Horizontas</i>	<i>Pavyzdžio Nr.</i>	<i>Rūšis</i>	<i>Pastabos</i>	<i>Datavimas</i>
	4	2872	Quercus rob.	Pastato sija	1521+16= apie ar vėliau 1537 m.
	5	2873	Quercus rob.	Pastato sija	1527+16= apie ar vėliau 1543 m.

*Archeologinių tyrimų vadovas R. Sprainaitis (Sprainaitis 1992š).
Rievių pločio matavimai D. Elerto (Elertas 1992š)).
Datuota autoriaus.*

Priedas Nr. 8.

*1986 m archeologinių tyrimų dendrochronologinio datavimo mėginiai iš sklypo Teatro g.
7, Klaipėda*

<i>Pavyzdžio Nr.</i>	<i>Rūšis</i>	<i>Pastabos</i>	<i>Datavimas</i>
2851	Quercus rob.	Konstrukcinės dalys?	1563+16= apie ar vėliau 1579 m.
2852	Quercus rob.		1544+16= apie ar vėliau 1570 m.
2853	Quercus rob.		1521+16= apie ar vėliau 1537 m.
2854	Quercus rob.		1516+16= apie ar vėliau 1532 m.
2855	Quercus rob.		1545+16= apie ar vėliau 1561 m.
2856	Quercus rob.		1545+16= apie ar vėliau 1561 m.
2857	Quercus rob.		1508+16= apie ar vėliau 1524 m.

*Archeologinių tyrimų vadovas R. Sprainaitis (1986š).
Rievių pločio matavimai J. Genio (Genys 1991š).
Datuota autoriaus.*

Priedas Nr. 9

*2005 m archeologinių tyrimų dendrochronologinio datavimo mėginiai iš sklypo Žvejų g.
3, Klaipėda*

Dendrochronologiškai datuoti ąžuolo mėginiai iš pastatų konstrukcijų.	
(1) apie ar vėliau 1535 m.	(Inv. Nr. Zvej3 S2);
(2) apie ar vėliau 1533 m;	(Inv. Nr. Zvej3);
(3) apie 1554 m.	(Inv. Nr. Zvej3 S3).
Dendrochronologiškai datuotos statinių dalys:	
(1) apie 1585 m.	(Inv. Nr. Zvej3 statinė 1);
(2) apie ar vėliau 1561 m.	(Inv. Nr. Zvej3 statinė 2);
(3) apie ar vėliau 1579 m.	(Inv. Nr. Zvej3 statinė 3);
(4) apie ar vėliau 1578 m	(Inv. Nr. Zvej3 statinė 4);
(5) apie ar vėliau 1553 m.	(Inv. Nr. Zvej3 statinė 5).

*Archeologinių tyrimų vadovai L. Kvizikevičius, S. Sarcevičius, R. Jarockis (2005).
Datuota autoriaus.*

Priedas Nr. 10

*2007–2008 m. archeologinių tyrimų dendrochronologinio datavimo mėginiai iš sklypo
Kurpių g. 3, Klaipėda*

Patalpa Nr. 2.	Pietvakarinės priestato sienos karkasas.	Paskutinė rievė 1540 m.	Dendrochronologinė data apie 1554 m.
Patalpa Nr. 3.	Pietvakarinės gyvenamojo namo sienos karkasas.	Paskutinė rievė 1528 m.	Dendrochronologinė data apie 1542 m.
Patalpa Nr. 3.	Drenažinė statinė.	Paskutinė rievė 1583 m.	Dendrochronologinė data apie 1597 m.
Patalpa Nr. 3.	Drenažinė statinė.	Paskutinė rievė 1634 m.	Dendrochronologinė data apie 1648 m.
Patalpa Nr. 6.	Drenažo sistemos rąstas (antrinio panaudojimo) po lataku.	Paskutinė rievė 1556 m.	Dendrochronologinė data apie 1570 m.

*Archeologinių tyrimų vadovė I. Masiulienė (2007–2008 m.).
Datuota autoriaus.*

Priedas Nr. 11

*Datuotų Klaipėdos senamiesčio ažuolo medienos bandinių pasiskirstymas iki ir po
1540 m. gaisro.*

Sklypas	Medienos kirtimo data	1540 m. gaisras	Medienos kirtimo data
Sklypas tarp Tomo, Vežėjų, Pasiuntinių ir Didžioji Vandens gatvių	apie ar vėliau 1527 m. (2837) apie ar vėliau 1505 m. (2841) apie ar vėliau 1531 m. (2842) apie ar vėliau 1533 m. (2876) apie ar vėliau 1537 m. (2872) apie ar vėliau 1537 m. (2840) – antrinis panaudojimas.		apie ar vėliau 1543 m. (2873)
Teatro g. 7	apie ar vėliau 1537 m. (2853) apie ar vėliau 1532 m. (2854) apie ar vėliau 1524 m. (2857)		apie ar vėliau 1579 m. (2851) apie ar vėliau 1570 m. (2852) apie ar vėliau 1561 m. (2855) apie ar vėliau 1561 m. (2856)
Žvejų g. 3	apie ar vėliau 1535 m. (Zvej3 S2) apie ar vėliau 1533 m. (Zvej3)		apie 1554 m. (Zvej3 S3) STATINĖS: apie 1585 m. (Zvej3 statine 1) apie ar vėliau 1561 m. (Zvej3 statine 2) apie ar vėliau 1579 m. (Zvej3 statine 3) apie ar vėliau 1578 m. (Zvej3 statine 4) apie ar vėliau 1553 m. (Zvej3 statine 5)
Kurpių g. 3			Gyvenamasis namas: apie 1542 m. Priestato karkasas: apie 1554 m. Drenažinė statinė: apie 1597 m. Drenažinė statinė: apie 1648 m.

